

ISSN 2411-2054

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

55'2024

Фахове наукове видання

КАТЕГОРІЯ «Б»

ДО 25-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ

CONSTITUTIONAL STATE

55'2024

SCIENTIFIC JOURNAL

Published 4 times a year

Founded in February, 1999

Odesa
Feniks
2024

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

*Лауреат IV Всеукраїнського конкурсу
на краще юридичне видання*

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у лютому 1999 р.

Одеса
Фенікс
2024

Засновник – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія

О. І. Миколенко – головний редактор,
А. О. Богустов, О. В. Гаран, І. С. Кanzaфарова,
О. М. Миколенко, С. В. Саяпін, Т. В. Степанова,
М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, Л. М. Токарчук,
В. І. Труба, Н. В. Хендель, О. А. Чуваков

Відповідальний секретар

Н. В. Ільсва

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial Board

О. І. Mykolenko – Editor-in-Chief,
А. О. Bohustov, О. V. Haran, I. S. Kanzafarova,
О. М. Mykolenko, S. V. Saiapyn, T. V. Stepanova,
М. О. Stefanchuk, R. O. Stefanchuk, L. M. Tokarchuk,
V. I. Truba, N. V. Khendel, O. A. Chuvakov

Executive Secretary

N. V. Ilieva

Наказом МОН України № 409 від 17.03.2020 р.
науковий журнал «Правова держава» внесено до КАТЕГОРІЇ «Б»
Переліку наукових фахових видань України
у галузі «Юридичні науки» за спеціальністю 081 – Право.

Згідно з Рішенням Національної ради України з питань телебачення
і радіомовлення №429 від 22.02.2024 р. журнал зареєстрований
як друковане медіа і внесений до Реєстру суб'єктів у сфері медіа
з ідентифікатором R30-02960.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 2 від 10 вересня 2024 р.)

Індексація наукометричними базами даних:

Index Copernicus

Індексація іншими базами даних:

Інституційний репозитарій ОНУ імені І. І. Мечникова,
Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky,
Advanced Sciences Index,
Ulrich's Periodicals Directory, CiteFactor

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

Н. В. Атаманова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ.....11

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

О. Ю. Амелін

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....20

І. В. Коцюбко

СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ
ЯК САНКЦІЯ: ПРАВОВА ПРИРОДА.....29

О. М. Красножон

ЗАХИСТ ПРОКУРОРОМ ПРАВ ДІТЕЙ ПРЕДСТАВНИЦЬКИМИ ЗАСО-
БАМИ: ПОШУК ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ.....40

М. М. Стефанчук

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ
ЯК ФУНКЦІЯ ПРОКУРАТУРИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ
РЕГЛАМЕНТАЦІЇ.....52

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Н. В. Ільєва, В. С. Куля

ГАРАНТІЇ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УСІХ УЧАСНИКІВ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ
І СУДОМ В УКРАЇНІ.....66

А. А. Назарко

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ МИТНИХ ОРГАНІВ
У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ МИТНОЇ
СПРАВИ УКРАЇНИ.....77

Ю. В. Сергєєв, Н. О. Коваль

РЕГІОНАЛІЗМ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ РЕЖИМУ
ПІДВОДНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....87

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

С. Ф. Гут

МИРОВА УГОДА В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....99

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

І. О. Голоденко

МЕХАНІЗМ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН
З НАДАННЯ ОПЛАТНИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗАКЛАДАМИ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....107

О. Є. Кухарєв
ПРАВОВА ПРИРОДА ОДНОРАЗОВОЇ ГРОШОВОЇ ДОПОМОГИ
У РАЗІ ЗАГИБЕЛІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ.....114

Н. Г. Печерова
ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ЛІЦЕНЗІЇ ЯК ФОРМИ РОЗПОРЯДЖАННЯ
МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ НА ОБ'ЄКТИ СУМІЖНИХ ПРАВ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....123

А. В. Станкевич
ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРІВ ПРО ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ
ТА ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРІВ
В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ.....137

В. М. Чернега
КЛАСИФІКАЦІЯ НОРМ ПРАВА, ЩО ВПОРЯДКОВУЮТЬ ВІДНОСИНИ,
ОБ'ЄКТОМ ЯКИХ Є ЕЛЕКТРОННІ ТА ЦИФРОВІ ГРОШІ.....148

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

В. Г. Красовський
ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ЗЕЛЕНОГО КУРСУ (EU GREEN DEAL) В КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ
ДО ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ
В УКРАЇНІ.....155

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Н. Л. Дроздович
ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРОГАЛИН
У ЗАКОНОДАВСТВІ: РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИВЧЕННЯ ЦЬОГО ЯВИЩА.....164

О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан
СИСТЕМНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З БУРШТИНОМ.....172

Б. М. Орловський, І. А. Осадча
КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....187

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ.....197

CONTENT

THEORY AND HISTORY OF LAW AND STATE

N. V. Atamanova

SPECIFICS OF LEGAL REGULATION OF VIRTUAL SPACE.....11

COURT; PROSECUTOR'S OFFICE AND ADVOCACY

*O. Yu. Amelin*REALIZATION OF THE FUNCTIONS OF THE PROSECUTOR'S
OFFICE AS AN ELEMENT OF THE MECHANISM OF ENSURING
NATIONAL SECURITY OF UKRAINE.....20*I. V. Kotsiubko*RECOVERY OF ASSETS OF SANCTIONED PERSONS TO THE STATE
REVENUE AS A SANCTION: LEGAL NATURE.....29*O. M. Krasnozhon*PROTECTING OF CHILDREN'S RIGHTS BY THE PROSECUTOR
THROUGH REPRESENTATIVE MEANS: SEARCH FOR THE INTERESTS
OF THE STATE.....40*M. M. Stefanchuk*REPRESENTATION OF THE STATE'S INTERESTS IN COURT AS A
FUNCTION OF THE PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE: FEATURES
OF LEGISLATIVE REGULATIONS.....52

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS

*N. V. Ilieva, V. S. Kulia*THE GUARANTEES OF THE CONCEPT OF THE PRINCIPLE
OF EQUALITY OF ALL PARTICIPANTS IN THE ADMINISTRATIVE
PROCESS BEFORE THE LAW AND THE COURTS IN UKRAINE.....66*A. A. Nazarko*CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF CUSTOMS AUTHORITIES'
COMPETENCE IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE PROCESSES
IN UKRAINIAN CUSTOMS AFFAIRS.....77*Yu. V. Sergeev, N. O. Koval*REGIONALISM IN PUBLIC ADMINISTRATION OF UNDERWATER
CULTURAL HERITAGE REGIME.....87

COMMERCIAL LAW AND PROCESS

S. F. Gut

A SETTLEMENT AGREEMENT IN ECONOMIC PROCEEDINGS.....99

CIVIL LAW AND PROCESS

*I. O. Holodenko*MECHANISM OF CIVIL-LAW REGULATION OF RELATIONS FOR
THE PROVISION OF PAID EDUCATIONAL SERVICES BY HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE.....107

<i>O. Ye. Kukhariev</i> LEGAL NATURE OF SINGLE CASH AID IN THE CASE OF THE DEATH OF A MILITARY SERVANT.....	114
--	-----

<i>N. H. Pecherova</i> PECULIARITIES OF A PUBLIC LICENSE AS A FORM OF DISPOSAL OF PROPERTY RIGHTS TO OBJECTS OF RELATED RIGHTS UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE.....	123
--	-----

<i>A. V. Stankevych</i> THE LEGAL NATURE OF PUBLIC PROCUREMENT AGREEMENTS AND THE FEATURES OF CONTRACTING IN ELECTRONIC FORM.....	137
--	-----

<i>V. M. Cherneha</i> CLASSIFICATION OF LEGAL PROVISIONS REGULATING RELATIONS, THE OBJECT OF WHICH IS ELECTRONIC AND DIGITAL MONEY.....	148
---	-----

ENVIRONMENTAL LAW

<i>V. G. Krasovskiy</i> SOME LEGAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN GREEN DEAL IN THE CONTEXT OF THE TRANSITION TO THE USE OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN UKRAINE.....	155
--	-----

CRIMINAL LAW AND PROCESS

<i>N. L. Drozdovych</i> DETERMINING THE LEGAL NATURE OF GAPS IN THE LAW: ROLE AND SIGNIFICANCE FOR EFFICIENT STUDY OF THIS PHENOMENON.....	164
--	-----

<i>O. O. Dudorov, R. O. Movchan</i> SYSTEMATIC AND LEGAL ASPECTS OF LEGAL RESPONSIBILITY FOR ILLEGAL ACTS WITH AMBER.....	172
--	-----

<i>B. M. Orlovskiy, I. A. Osadcha</i> CRIMINOLOGICAL FEATURES OF PROFESSIONAL CRIME.....	187
--	-----

INFORMATION FOR AUTHORS.....	197
-------------------------------------	-----

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО 25-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ ЖУРНАЛУ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова від дня свого створення 13 травня 1865 року займає одне з провідних місць у формуванні системи освіти, у розвитку наукових досліджень і культури в Україні. Він є одним з найстаріших університетів України і фактично визначає стан і перспективи розвитку освіти, науки і культури в мережі освіти нашої країни. ОНУ імені І. І. Мечникова - всесвітньо відомий університет з високим міжнародним авторитетом, у світовому рейтингу завжди займає почесні місця серед кращих університетів світу. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – має міжнародний авторитет у світі наукового видання. Він є членом і бере активну участь у діяльності професійної асоціації CrossRef та займає перші місця в рейтингу вищих навчальних закладів України за показниками наукометричної бази даних Scopus.

В Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова успішно видається науковий фаховий журнал «Правова держава». Науковий журнал «Правова держава» заснований у лютому 1999 р. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. науковий фаховий журнал «Правова держава» внесено Департаментом атестації кадрів вищої кваліфікації Міністерства освіти і науки України до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (категорія «Б») у галузі юридичних наук. Індексція наукометричними базами даних: Index Copernicus, індексція іншими базами даних: Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Scientific Periodicals of Ukraine, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Citefactor тощо.

Науковий журнал є лауреатом IV Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання. Журнал видається у традиційному друкованому вигляді та зберігає традиції теоретико-методологічної обґрунтованості і виваженості у викладенні наукових фактів, що склалися в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова протягом майже 160 років його існування. Електронна версія збірника зберігається на офіційному сайті журналу (<http://pd.onu.edu.ua>), сайті Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та на порталі «Наукова періодика» на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Журнал виходить 4 рази на рік, відповідно до графіку та своєчасно поширюється через мережу Інтернет.

Журнал співпрацює з найбільшими ЗВО України та зарубіжжя, органами державної влади, місцевого самоврядування, суду, нотаріату, адвокатури та прокуратури. Така співпраця передбачає розміщення інформаційних матеріалів, публікацію наукових статей, рецензій. До складу редколегії журналу входять провідні українські вчені, 11 докторів юридичних наук, у тому числі: 1 член-кореспондент Національної академії правових наук, 3 Заслужених юристів України, 1 Заслужений діяч науки і техніки України. Крім того, до видання запрошені й іноземні фахівці в галузі права, LLB, LLM, Dr. Jur., 1 Асоційований професор, Директор програми бакалаврату з міжнародного права Університету КІМЕП (Алмати, Казахстан).

Журнал «Правова держава» активно використовується в навчальному процесі – статті та матеріали рекомендуються як додаткові джерела при вивченні основних та вибіркових дисциплін. У журналі публікуються науково-теоретичні та практичні матеріали з актуальних загальнотеоретичних та галузевих правових питань, правозастосовної практики, пропозиції до законодавства, зарубіжний правовий досвід конституційної, судової та адміністративної реформ. Журнал є науковим виданням, що відображає події наукового життя та сучасні наукові дослідження з правознавства, які проводяться в Україні та за її межами. На сучасному етапі наукові юридичні дослідження продовжуються в рамках кафедральних тем юридичного спрямування, що виконуються на економіко-правовому факультеті в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова.

Редколегія видання запрошує всіх бажаючих до співробітництва та пропонує публікацію статей. Видання розраховане не тільки на юристів-науковців, а й на практиків, які черпатимуть із нього чимало корисного для своєї широкопланової діяльності, що сприятиме утвердженню базових цінностей цивілізованої потуги України – права, справедливості та моралі.

*З повагою,
ректор ОНУ імені І. І. Мечникова,
Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Труба Вячеслав Іванович*

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311948>

УДК 340.13:004.946.5

Н. В. Атаманова, канд. юрид. наук, доцент
Міжнародний гуманітарний університет
Кафедра державно-правових дисциплін
Фонтанська дорога, 33, Одеса, 65000, Україна
e-mail: atamanova1710@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4940-5810>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Актуальність теми дослідження зумовлена швидким розвитком інформаційних технологій та процесами глобальної цифровізації, що призвели до формування віртуального простору як нового середовища суспільних відносин. Існуючі правові механізми не повною мірою враховують специфіку віртуального простору, зокрема його анонімність, глобальність та динамічність. Завданням дослідження є виявлення особливостей правового регулювання віртуального простору та розробка ефективних підходів до забезпечення правового впливу в умовах цифровізації. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючий інтерес науковців до проблематики правового регулювання цифрових технологій та віртуальних відносин. Проте, попри наявність значної кількості праць, зокрема щодо регулювання віртуальних активів та цифрових прав, питання правового забезпечення комплексного регулювання віртуального простору залишаються недостатньо вивченими. Основний матеріал статті зосереджено на дослідженні механізмів правового регулювання віртуального простору, зокрема аналізу їхнього міжгалузевого характеру та потреби гармонізації з міжнародними стандартами. Встановлено, що для забезпечення ефективного регулювання віртуального простору необхідна адаптація існуючих правових механізмів до специфіки цифрового середовища, інтеграція міжнародних правових норм і розвиток інструментів саморегулювання, що сприятиме формуванню цілісної системи правового впливу на суспільні відносини у віртуальному просторі.

Ключові слова: діджиталізація, цифровізація, правове регулювання, віртуальний простір, цифрове середовище.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток інформаційних технологій та глобальна цифровізація призвели до появи нового середовища взаємодії – віртуального простору, який став невід’ємною складовою суспільних відносин. Проте, попри стрімке зростання його впливу на всі сфери життя, питання правового регулювання віртуального простору залишається недостатньо дослідженим. Право, як системний засіб соціальної регуляції, повинно адаптуватися до нових

умов, що виникають у віртуальному просторі, де часто відсутні чіткі кордони між фізичним і цифровим світами. Актуальність цієї теми обумовлена тим, що без належного правового регулювання неможливо ефективно впорядкувати суспільні відносини у віртуальному середовищі та забезпечити дотримання правових норм.

Механізм правового регулювання виступає ключовим інструментом впливу на поведінкові акти учасників правовідносин у віртуальному просторі, забезпечуючи їх відповідність законодавчо встановленим нормам. Однак специфічні особливості віртуального середовища, такі як анонімність, глобальність та динамічність, створюють нові виклики для правової системи, що вимагають розробки відповідних підходів і механізмів регулювання. Таким чином, дослідження особливостей правового регулювання віртуального простору є необхідним для формування ефективної системи управління суспільними відносинами в умовах цифровізації та інформаційної глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження правового регулювання віртуального простору демонструють значний інтерес науковців до цієї тематики, зокрема у зв'язку з розвитком цифрових технологій та віртуальних активів. Так, О. А. Баранов у своїй праці наголошує на необхідності трансформації правової системи для адаптації до викликів четвертої промислової революції, зокрема для регулювання «віртуальності» та штучного інтелекту [1, с. 9].

О. В. Бондаренко у дисертації «Адміністративно-правове регулювання обігу віртуальних активів», пропонує комплексний підхід до правового забезпечення їх обігу активів. Він аналізує міжнародні та національні аспекти регулювання, наголошуючи на важливості адаптації українського законодавства до європейських стандартів у цій сфері [2, с. 150].

В. Б. Коба у своєму дослідженні зосереджується на методах розслідування шахрайств у сфері е-комерції, звертаючи увагу на особливості правового регулювання віртуальних відносин та необхідність розробки нових методик для боротьби з кіберзлочинністю. Автор підкреслює роль спеціалістів та новітніх технологій у розслідуванні злочинів, пов'язаних з кіберпростором [3, с. 29].

Інші науковці, зокрема Т. В. Федоренко, В. П. Сverdlichenko та О. В. Костенко досліджують кіберпростір і Метавсесвіт як нові правові виклики. Вони підкреслюють необхідність розробки міжнародних стандартів для регулювання віртуальних відносин та створення нових правових механізмів, таких як Велика хартія законів Metaverse, для ефективного правового контролю у віртуальних середовищах [4-6].

Проведений аналіз сучасних досліджень особливостей правового регулювання віртуального простору вказує на його фрагментність та необхідність подальшого розвитку правових механізмів для забезпечення його ефективності. Більшість авторів сходяться на думці, що існуючі норми законодавства не здатні повністю охопити всі аспекти віртуальних відносин, особливо в умовах стрімкого розвитку технологій.

Мета статті полягає у дослідженні специфіки правового регулювання віртуального простору, визначенні основних викликів, що постають перед правовою системою у зв'язку з розвитком цифрових технологій, а також в аналізі можливих підходів до формування ефективного механізму правового впливу на

суспільні відносини, що відбуваються в цифровому середовищі. Особлива увага приділяється дослідженню міжгалузевого характеру правових норм, необхідності гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами, а також впливу цифровізації на механізми правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Процеси діджиталізації, цифровізації та автоматизації стрімко увійшли у життя суспільства, змінивши всі його сфери у всьому світі і Україна не стала винятком [7, с. 3]. Ці зміни зумовили необхідність оновлення правового регулювання, зокрема в аспекті забезпечення впорядкованості суспільних відносин у цифровому середовищі. Право – це засіб та інструмент, який разом з іншими соціальними та несоціальними, нормативними та ненормативними регуляторами дозволяє впорядковувати суспільні відносини, зокрема ті, що відбуваються у віртуальному просторі. Для забезпечення ефективності та дієвості правового регулювання необхідний відповідний інструментарій, який позначається терміном «механізм». Актуальність вивчення «механізму правового регулювання» обумовлена його важливою функцією: він виступає в ролі специфічного «каналу», через який законодавчі норми досягають суб'єктів права та втілюються в їхній поведінці.

Категорія «механізм правового регулювання» представляє особливий інтерес у контексті дослідження відносин у віртуальному просторі. Опис механізму правового регулювання дозволяє дослідити сутність права в новому для нашого життя «цифровому» вимірі.

На системоутворюючу роль категорії «механізм правового регулювання» вказують вітчизняні дослідники. Так, В. М. Чернега справедливо кваліфікував концепт «механізм правового регулювання» як фундаментальну категорію, що об'єднує інші поняття, пов'язані з функціонуванням права [8, с. 199]. Як справедливо зазначає С. О. Погрібний, поняття «механізм» дозволяє «виявляти труднощі та формулювати проблеми правового регулювання в сучасному суспільстві, розвивати теорію правового регулювання» [9, с. 77].

Звернемося до характеристики цієї категорії. Термін «механізм» широко застосовується в юридичній доктрині, про що свідчить розроблене узагальнене поняття «юридичний механізм». «Юридичний механізм, – на думку К. Ю. Валігура, – являє собою сукупність взаємопов'язаних юридичних засобів, за допомогою взаємодії яких досягається певний правовий результат» [10, с. 14].

У правовій доктрині загалом склалося консенсуальне визначення механізму правового регулювання як організованої сукупності правових засобів (засобів правового регулювання), за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини.

Водночас деякі автори ставлять під сумнів доцільність і правомірність виділення та, відповідно, дослідження цієї теоретико-правової категорії. Наприклад, Ю. В. Кривицький наполягає, що термін «механізм правового регулювання» був «винайдений» помилково. Як один із доказів своєї позиції, автор наводить тезу про те, що завдання, пов'язані з правовим регулюванням суспільних відносин, успішно вирішувалися й до розробки цієї категорії [11, с. 75].

В. В. Зіноватний зазначав функціональну автономність цієї категорії, вказуючи, що призначення механізму правового регулювання – це розкриття процесу трансформації правових приписів у правомірну поведінку суб'єкта [12, с. 70].

Крім того, механізм правового регулювання покликаний забезпечити практичну реалізацію поставлених законодавцем цілей, гарантувати досягнення запланованого в праві результату. Іншими словами, як для академічних, так і для прикладних цілей правового регулювання, зокрема у віртуальному просторі, необхідно поняття, яке синтезує розрізнені засоби, приводить їх у систему і дозволяє праву діяти. Цим поняттям і стало поняття механізму правового регулювання.

До засобів правового регулювання можна віднести всі ті елементи правової системи, які сприяють досягненню цілей правового регулювання. Класифікаційна модель засобів правового регулювання передбачає їх поділ на юридичні (норми права, правовідносини, акти реалізації та застосування права) та неюридичні засоби.

Отже, можемо сформулювати наступне визначення механізму правового регулювання у віртуальному просторі: *«Механізм правового регулювання у віртуальному просторі є організованою сукупністю юридичних і неюридичних засобів правового регулювання, що забезпечують вплив на суспільні відносини в цифровій площині».*

Розвиток цифрових технологій зумовлює певні зміни в механізмі правового регулювання. Про це можна судити, аналізуючи нормативні джерела. Наприклад, у рамках реалізації заходів щодо цифровізації економіки Кабінетом Міністрів України затверджено «Національну економічну стратегію на період до 2030 року» (Постанова КМУ від 03.03.2021 р. № 179) [13]. У Стратегії наведено основні напрямки щодо модернізації стратегічного курсу економічної політики України, зокрема у стратегічній цілі 3 «Модернізація прикордонної інфраструктури та забезпечення ефективного митного регулювання» зауважено на розробці правової бази, яка дасть змогу надавати всі дані про операції з імпорту, експорту та транзиту в електронному форматі різним органам влади та агентствам за допомогою механізму «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», що вказує на необхідність створення комплексної системи електронного документообігу. Така система повинна відповідати сучасним вимогам цифровізації та інтегрувати всі операції, пов'язані з міжнародною торгівлею, в єдиний цифровий простір. Це дозволить підвищити прозорість процесів, скоротити витрати часу та ресурсів, а також мінімізувати ризики корупційних схем. Подібні ініціативи свідчать про те, що цифровізація поступово змінює механізми правового регулювання, адаптуючи їх до нових умов.

З урахуванням сучасних тенденцій розвитку цифрового середовища, можна окреслити декілька ключових аспектів функціонування механізму правового регулювання. *По-перше*, під впливом нових форм суспільних відносин відбувається трансформація звичних юридичних засобів правового впливу, що складають його механізм. Традиційно механізм правового регулювання включає правові норми, правовідносини та акти застосування права. Раніше, правові норми ефективно визначали напрямок розвитку суспільних відносин. Нині ж, під впливом швидких технологічних змін, правові норми дедалі частіше лише відображають реальний стан речей, а не спрямовують розвиток цифрових відносин.

По-друге, у разі, якщо не враховані технічні норми, вимоги та особливості роботи технологій, знижується регулятивний потенціал механізму правового регулювання. У сучасних умовах законодавець фактично обирає між двома варіантами: або повністю обмежити певну технологію, або інтегруватися в техніко-

правові механізми регуляції цифрових відносин. Як показують приклади останніх років, виключно заборонний підхід, який не враховує рівень розвитку науки, техніки та можливості технологій, малопродуктивний.

По-третє, велика роль відводиться такому виду регулювання, як саморегулювання. Поєднання саморегулювання та державного правового регулювання зумовлено історичними передумовами розвитку такого феномену, як Інтернет. Спочатку користувачі мережі самостійно оцінювали дії інших користувачів, розробляючи внутрішні правила (правила окремих сайтів, форумів, користувацькі угоди тощо). Множина правил носила неструктурований, несистематизований характер. З розвитком технологій, зростанням ролі Інтернету, зокрема і цифрових технологій загалом, у суспільному житті з'явилися раціональні підстави для державного втручання.

Сьогодні, на нашу думку, «саморегулювання» та «державно-правове регулювання» може поєднуватися наступним чином:

- модель, заснована виключно на механізмі правового регулювання;
- модель, заснована на переважному використанні механізму правового регулювання, яка допускає використання механізмів інших регуляторів;
- модель, заснована на делегуванні державою частини своїх функцій щодо регулювання цифрових технологій професійним спільнотам у цій сфері.

По-четверте, механізм правового регулювання відносин у цифровому середовищі має комплексний характер і включає норми різних галузей права: конституційного, цивільного, кримінального, сімейного, трудового, адміністративного тощо. У деяких країнах норми, що регулюють відносини з «цифровим елементом», систематизовані в окремий нормативний правовий акт, в інших – ні. Залежно від цього параметра можна виділити дві групи держав.

Перша група, яку можна назвати «Держави, в яких нормативний масив, що регламентує відносини, пов'язані з цифровими технологіями, систематизований». Так, в Італії, ще у 2005 році був прийнятий Кодекс цифрового адміністрування (E-Government Code) [14]. Основний акцент законодавець зробив на положеннях щодо регулювання взаємодії органів державної влади з населенням і бізнес-спільнотою, що відбувається в цифровому середовищі.

Друга група – під назвою «Держави, у яких кожен інститут цифрового права регулюється окремим законом чи іншим нормативним правовим актом». Важливо відмітити, що в останні роки Європейський Союз дуже активно працює у сфері регулювання даних, нових технологій та цифрового простору. За досить короткий період він випустив проекти Закону про управління даними (DGA), Закону про цифрові послуги (DSA), Закону про цифрові ринки (DMA), а також Акт про ШІ. Проект регламенту регулювання ШІ був запропонований Єврокомісією 21 квітня 2021 року, ухвалений він у цьому році – 13 березня 2024 р. На сьогодні він є першим у світі законом про штучний інтелект [15].

В Україні законодавець ставить і реалізує цілі щодо нормативного врегулювання сфери цифрових технологій. Україна, відповідно до євроінтеграційних процесів йде другим шляхом регуляції віртуального простору, хоча в літературі, суспільно-політичній та навіть юридичній практиці можна зустріти пропозиції прийняти єдиний кодифікований нормативно-правовий акт [16]. На нашу думку, запропонований підхід не відповідає сучасним реаліям правового регулювання.

Введення цифрового кодексу не вирішить проблеми, а лише порушить існуючу систему та її певну логіку вітчизняного правового поля, що регламентує цифрові відносини. Оскільки наразі неможливо усунути чинні нормативно-правові акти, які регулюють різні аспекти цифрового життя (такі як Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України, Трудовий кодекс України), доцільніше здійснити процес поступової цифрової модернізації кожної галузі законодавства через адаптацію норм, що відображають впровадження та використання сучасних технологій.

Висновки і пропозиції. Отже, механізм правового регулювання відносин у віртуальному просторі, який ми розглядаємо як сукупність засобів правового регулювання, що впливають на суспільні відносини, повністю або частково існуючі в цифровому середовищі, характеризується такими особливостями:

- регуляторний механізм поєднує технічні та соціальні (юридичні та неюридичні, наприклад, норми «цифрової етики») засоби;
- юридичні засоби, що включаються в механізм правового регулювання цифрового середовища, мають міжгалузевий характер;
- юридичні норми не завжди реалізують прогностичну функцію моделювання бажаних суспільних відносин, а виступають як засоби фіксації «статус-кво» або правил, сформованих учасниками цифрових відносин самостійно.

Основними завданнями, які вирішуються державними та недержавними суб'єктами під час реалізації механізму правового регулювання цифрового середовища, слід зазначити:

- захист персональних даних і приватного життя;
- протидія кіберзлочинності та іншим порушенням норм об'єктивного права в цифровому середовищі;
- створення умов для розвитку систем цифрового уряду, електронної комерції;
- забезпечення недискримінаційного доступу до цифрових технологій.

Сьогодні, на нашу думку, доцільним є поступове вдосконалення існуючого законодавства через його адаптацію до реалій цифрового середовища. Зважаючи на специфіку різних галузей права (конституційного, цивільного, кримінального, трудового, адміністративного тощо), найбільш ефективним підходом буде поступове оновлення нормативно-правових актів у кожній із цих галузей з урахуванням впровадження цифрових технологій.

Список використаної літератури

1. Баранов О. А. Трансформація правових систем – засаднича умова сталого розвитку. Інформація і право. 2023. № 2(45). С. 9-32. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2\(45\).282312](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2(45).282312).
2. Бондаренко О. В. Адміністративно-правове регулювання обігу віртуальних активів: дис... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07; Запорізький національний університет. Запоріжжя. 2023. 178 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/05_2023/Bondarenko-1.pdf.
3. Коба В. Б. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції: дис... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09; Дніпро. 2024. 266 с.

4. Федоренко Т. В та ін. Основні положення кіберпростору: поняття та сутність. Сучасний науковий журнал. 2023. № 2 (2). С. 68-72.
5. Сverdlichenko V. P. Metavsesvit – maibutnii prostir doslidzhennia dlia iurysprudentsii. Naukovyi visnyk Uzhhorod'skoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo. Uzhgorod. 2024. № 81 (2). С. 222-227. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.34>.
6. Kostenko O. V. ta in. Henezys pravovoho rehulivannia web ta model elektronnoi iurysprudentsii Metavsesvitu. Informatsiia i pravo. 2024. № 1 (48). С. 68-83. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300772](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300772).
7. Atamanova N. V., Smyrnov M. D. Didzhitalizatsiia derzhavno-pravovoi sfery v Ukraini. Aktualni problemy vitchyznianoï iurysprudentsii : naukovyi zbirnyk. Dnipro: DNU. 2022. С. 3-8. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/1.pdf.
8. Чернега В. М. Візія механізму правового регулювання цивільних відносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право. Ужгород. 2023. № 76(1). С. 194-200. URL <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281664/275883>.
9. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: дис... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю: 12.00.03; Київ. 2009. 412 с.
10. Валігура К. Ю. Моральні засади суспільства в механізмі цивільно-правового регулювання: автореф. дис... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю: 12.00.03; Київ. 2021. 20 с.
11. Кривицький Ю. В. Механізм регулювання в сучасній теорії права. Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 74-79.
12. Зіноватний В. В. Механізм правового регулювання захисту прав працівників від незаконного звільнення : дис... на здоб. наук. ступ. докт. філософії за спеціальністю 081; Нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2023. 218 с.
13. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.
14. Digital Public Administration factsheet 2020. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inlinefiles/Digital_Public_Administration_Factsheets_Italy_vFINAL.pdf.
15. AI for Humanity. French Strategy for AI URL: <https://www.aiforhumanity.fr/en/>
16. Омельченко А. В. Стан та перспективи розвитку законодавства України у сфері цифрової економіки та цифрового суспільства. Київський часопис права. 2021. № 2. С. 66-71. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.2.11>

References

1. Baranov O. A. (2023). Transformatsiia pravovykh system – zasadnycha umova staloho rozvytku. *Informatsiia i pravo*, 2(45). 9-32. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2\(45\).282312](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2(45).282312) [in Ukrainian].
2. Bondarenko O. V. (2023). Administratyvno-pravove rehulivannia obihu virtualnykh aktyviv: dys... na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk za spetsialnistiu 12.00.07; Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia. 178 p. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/05_2023/Bondarenko-1.pdf [in Ukrainian].
3. Koba V. B. (2024). Teoretychni ta prakseolohichni zasady metodyky rozsliduvannia shakhraistva u sferi e-komertsii: dys... na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk za spetsialnistiu 12.00.09; Dnipro. 266 p. [in Ukrainian].
4. Fedorenko T. V., etc. (2023). Osnovni polozhennia kiberprostoru: poniattia ta sutnist. *Suchasnyi naukovyi zhurnal*, 2 (2). p. 68-72 [in Ukrainian].
5. Sverdlichenko V. P. (2024). Metavsesvit – maibutnii prostir doslidzhennia dlia iurysprudentsii. *Naukovyi visnyk uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 81 (2). p. 222-227. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.34> [in Ukrainian].
6. Kostenko O. V., etc. (2024). Henezys pravovoho rehulivannia web ta model elektronnoi iurysdyksii Metavsesvitu. *Informatsiia i pravo*, 1 (48). p. 68-83. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300772](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300772) [in Ukrainian].
7. Atamanova N. V., Smyrnov M. D. (2022). Didzhitalizatsiia derzhavno-pravovoi sfery

- v Ukraini. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii : naukovyi zbirnyk*. Dnipro: DNU, p. 3-8. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/1.pdf [in Ukrainian].
8. Cherniha V. M. (2023). Viziia mekhanizmu pravovoho rehuliuвання tsyvilnykh vidnosyn. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: seriia: Pravo*. Uzhhorod, 76(1). p. 194-200. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281664/275883> [in Ukrainian].
 9. Pohribnyi S. O. (2009). Mekhanizm ta pryntsyipy rehuliuвання dohovirnykh vidnosyn u tsyvilnomu pravi Ukrainy: dys... na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk za spetsialnistiu: 12.00.03; Kyiv. 412 p. [in Ukrainian].
 10. Valihura K. Yu. (2021). Moralni zasady suspilstva v mekhanizmi tsyvilno-pravovoho rehuliuвання: avtoref. dys... na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk za spetsialnistiu: 12.00.03; Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
 11. Kryvytskyi Yu. V. (2009). Mekhanizm rehuliuвання v suchasniï teorii prava. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 4. p. 74-79 [in Ukrainian].
 12. Zinovatnyi V. V. (2023). Mekhanizm pravovoho rehuliuвання zakhystu prav prat-sivnykiv vid nezakonnogo zvlennia : dys... na zdob. nauk. stup. dokt. filosofii za spetsialnistiu 081; Nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. 218 p. [in Ukrainian].
 13. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> [in Ukrainian].
 14. Digital Public Administration factsheet 2020. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inlinefiles/Digital_Public_Administration_Factsheets_Italy_vFINAL.pdf.
 15. AI for Humanity. French Strategy for AI URL: <https://www.aiforhumanity.fr/en/>
 16. Omelchenko A. V. (2021). Stan ta perspektyvy rozvytku zakonodavstva Ukrainy u sferi tsyfrovoy ekonomiky ta tsyfrovoho suspilstva. *Kyivskiy chasopys prava*, 2. p. 66-71. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.2.11> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

N. V. Atamanova, PhD in Law, Associate Professor
International Humanitarian University
the Department of State and Legal Disciplines
33 Fontanska Road, Odesa, 65000, Ukraine
e-mail: atamanova1710@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4940-5810>

SPECIFICS OF LEGAL REGULATION OF VIRTUAL SPACE

Summary

The relevance of this research is driven by the rapid development of information technologies and global digitalization processes, which have led to the emergence of virtual space as a new environment for social interactions. Virtual space has become an integral part of modern life, influencing various areas of society. However, despite its growing importance, the existing legal frameworks have not fully adapted to the specific characteristics of virtual space, such as its anonymity, global nature, and dynamic structure. The purpose of this article is to examine the peculiarities of legal regulation in virtual space and to propose effective mechanisms to ensure legal governance in the context of digitalization. This study addresses the gaps in the current legal system and explores ways to adapt legal norms to meet the demands of the digital environment. The study is particularly timely, given the increasing impact of digital technologies on social relations and the need for appropriate legal frameworks to regulate interactions within virtual space. The research methodology is based on an analysis of recent studies

and publications, highlighting the growing interest of scholars in the legal regulation of digital technologies and virtual interactions. While there is a substantial body of work on virtual assets and digital rights, the issue of comprehensive legal regulation of virtual space remains underexplored. This article fills that gap by focusing on the development of cross-sectoral legal mechanisms and emphasizing the need for harmonization with international standards. The interdisciplinary nature of virtual space requires legal frameworks that can address the complexity of digital interactions, taking into account both national and international legal norms. The findings of the study show that for effective regulation of virtual space, it is essential to adapt existing legal mechanisms to the specific conditions of the digital environment. This includes the integration of international legal norms, the development of self-regulation tools, and the creation of a comprehensive legal system that can manage social relations in virtual space. The practical value of the article lies in its analysis of the challenges facing legal regulation in virtual space and the solutions proposed for improving the effectiveness of legal mechanisms. These recommendations can be used by policymakers and legal practitioners to develop a more robust regulatory framework for virtual interactions. Only through a comprehensive and flexible approach to regulation can legal systems ensure the orderly conduct of social relations in virtual space and protect the rights of individuals in the digital age.

Keywords: digitalization, legal regulation, virtual space, digital environment.

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311949>

УДК 342.5

О. Ю. Амелін, канд. юрид. наук, доцент, старший радник юстиції,
Почесний працівник прокуратури України,
прокурор Офісу Генерального прокурора
вул. Різницька, 13/15, Київ, 01001, Україна
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом
вул. Фрометівська, 2, Київ, 03039, Україна
e-mail: amelin.au@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0933-2111>

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню особливостей реалізації функцій прокуратури України в контексті забезпечення національної безпеки держави в умовах сьогодення. Увагу зосереджено на процесуальному керівництві досудовим розслідуванням та підтриманні публічного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях про злочини проти основ національної безпеки України.

Констатовано відсутність в основних нормативних документах, якими визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки, згадувань про прокуратуру та її діяльність. Водночас в роботі продемонстровано, що, як ключовий орган кримінальної юстиції, прокуратура в межах компетенції бере активну участь у забезпеченні національної безпеки України.

Наголошено на важливості координаційної діяльності прокуратури у сфері протидії злочинності, передусім злочинам проти основ національної безпеки України, кіберзлочинам, корупційним кримінальним правопорушенням, правопорушенням у бюджетній сфері та сфері економічної безпеки, а також організований злочинності, які деструктивно впливають на належне функціонування національної безпеки держави. Наведено приклади вмілого використання керівниками окремих прокуратур координаційних повноважень, завдяки чому вдалося зорієнтувати органи правопорядку на подальшу ефективну протидію проявам сепаратизму, посягання на територіальну цілісність і недоторканість держави та іншим злочинам проти основ національної безпеки України.

Акцентовано увагу на необхідності вдосконалення механізмів взаємодії прокуратури з іншими правоохоронними органами, що є визначальною для комплексного підходу до захисту національних інтересів і прав громадян, що є основою міцної й стабільної держави.

Обґрунтована важливість своєчасного та якісного висвітлення робо-

ти органів прокуратури у сфері забезпечення національної безпеки України з використанням можливостей сучасних засобів комунікації, таких як офіційний Telegram-канал Офісу Генерального прокурора, офіційні сторінки відомства у соціальних мережах Facebook, Twitter і на YouTube-каналі.

Ключові слова: прокуратура, функції прокуратури, органи правопорядку, національна безпека, державна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека, воєнний стан, координаційні наради, кримінальні правопорушення, злочини проти основ національної безпеки, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, підтримання публічного обвинувачення в суді.

Постановка проблеми. Національна безпека України є комплексним і надто складним юридичним поняттям, що охоплює різні аспекти стабільності та розвитку держави, включаючи політичні, економічні, соціальні та правові сфери. Успіх у її забезпеченні неможливий без активної ролі прокуратури. Ця інституція відіграє визначальну роль у міцній і стійкій системі законності та правопорядку, що є запорукою національної безпеки. Функції прокуратури в цьому контексті є багатограними й суттєвими для підтримання стабільності та безпеки держави, захисту національних інтересів.

Особливого значення проблематика забезпечення національної безпеки набуває в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану, що поставило перед органами державної влади загалом та органами прокуратури зокрема низку нових викликів, й вимагає вдосконалення їхньої діяльності. Усе це й зумовлює актуальність дослідження функціонального призначення прокуратури в умовах проблем сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж українських науковців до різних аспектів організації та діяльності прокуратури, її функцій зверталися О. В. Головкін, І. М. Козьяков, М. В. Косюта, А. В. Лапкін, Р. В. Мудрий (Мазурик), С. В. Подкопаєв, Ю. Є. Полянський, М. В. Руденко, Ю. Г. Севрук, Г. П. Серета, С. О. Софієв, М. М. Стефанчук, В. В. Сухонос, М. К. Якимчук та низка інших авторів. Проте, незважаючи на надзвичайну актуальність порушеного питання, наразі існує дефіцит фундаментальних наукових напрацювань щодо особливостей реалізації функцій прокуратури в сфері забезпечення національної безпеки України. Тому є нагальна потреба в заповненні наукового вакууму в цій царині, що дало поштовх для появи даної роботи.

Мета статті. Дослідити особливості реалізації функцій прокуратури в контексті забезпечення національної безпеки України, проаналізувати нормативну базу, розкрити провідну роль відомства на цьому напрямку в умовах підвищеної загрози безпеці держави.

Методи дослідження. Стаття базується на застосуванні загальних принципів наукового пізнання (об'єктивності, всебічності, повноти дослідження) і загальнонаукових методів пізнання (аналіз, синтез, системний підхід, дедукція та ін.) систем, способів і прийомів вивчення правових явищ. Методологічне підґрунтя дослідження становлять діалектичний метод та метод системного аналізу, які застосовано для визначення та характеристики основних напрямів діяльності прокуратури в контексті забезпечення національної безпеки. Для виявлення про-

галин у законодавстві використано формально-юридичний метод.

Виклад основного матеріалу. Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює визначені ст. 131-1 Конституції України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [1].

Досліджуючи питання щодо місії та цінностей вказаної інституції автор дійшов висновку, що прокуратура як самостійний і незалежний інститут системи правосуддя, втілюючи в суспільне життя принцип верховенства права та виконуючи покладені на неї функції, гарантує дотримання прав і свобод людини, інтересів держави, координує діяльність органів правопорядку, формування та єдність кримінально-правової політики з метою наближення до європейських стандартів, забезпечення відкритості та прозорості у своїй діяльності, а також зміцнення довіри суспільства [2].

У сфері національної безпеки діяльність прокуратури спрямована на гарантоване забезпечення громадянам країни умов, необхідних для їх цивілізованого життя, вдосконалення та розвитку. Чинний Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII тлумачить національні інтереси України, як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [3]. Зазначене складно собі уявити без участі прокуратури. Водночас названий Закон [3], на відміну від попереднього Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV [4] не згадує прокуратуру в жодному з контекстів. Обминає нагадування про прокуратуру і текст Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [5]. Лише аналіз змісту Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022 (далі – Стратегія) [6], дозволяє дійти висновку про віднесення прокуратури, у розумінні правоохоронного органу, до суб'єктів забезпечення державної безпеки.

Як вбачається з наведеного, в основних документах довгострокового планування, якими визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки, прокуратура не згадується. Разом із тим, остання не може стояти осторонь цієї важливої сфери. Як ключовий орган кримінальної юстиції прокуратура координує діяльність сил безпеки та в межах компетенції бере активну участь у забезпеченні національної безпеки України. Свій вклад у розбудову національної безпеки України, включаючи такі значущі її види як економічна, екологічна, інформаційна, кібернетична безпеки, прокуратура вносить через комплексне виконання закріплених за нею функцій, насамперед таких, як організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення в суді.

У цьому контексті пріоритетом в діяльності органів прокуратури є протидія злочинам проти основ національної безпеки України, кіберзлочинам, корупційним кримінальним правопорушенням, правопорушенням у бюджетній сфері та сфері економічної безпеки, а також організованій злочинності. Органи прокуратури, діючи в рамках кримінального процесуального законодавства, ре-

агують виключно на реальні загрози вчинення таких злочинів та вже вчинені кримінальні правопорушення.

На рівні Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур ці завдання забезпечують переважно прокурори таких самостійних структурних підрозділів як нагляду за додержанням законів органами безпеки, нагляду за додержанням законів органами Державного бюро розслідувань, нагляду за додержанням законів органами Бюро економічної безпеки України, протидії кримінальним правопорушенням у сфері кібербезпеки. Спеціалізацію ж прокурорів окружних прокуратур визначають керівники цих прокуратур у відповідному розподілі обов'язків.

Відповідно до п. 24 Стратегії одним з основних завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки визначено попередження, виявлення та припинення злочинів проти основ національної безпеки [6].

Так, за період повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України станом на 10.09.2024 р. зареєстровано 19 076 злочинів проти національної безпеки (переважно за статтями 110, 111, 111¹, 111², 113 КК України) [7]. Йдеться насамперед про посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України), державну зраду (ст. 111 КК України), колабораційну діяльність (ст. 111¹ КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111² КК України), диверсію (ст. 113 КК України).

Внаслідок переформатування діяльності правоохоронної системи в умовах війни, зусилля органів правопорядку значною мірою переорієнтовано на викриття, попередження та документування передусім злочинів, які посягають на основи національної безпеки України, зокрема на виявлення зрадників, осіб, які наводять або корегують ракетні удари російської федерації на території України, підвищення ефективності контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності на вказаному напрямі з метою забезпечення невідворотності покарання винних осіб.

В результаті упродовж січня – серпня 2024 року спостерігається зменшення кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України (з 4 890 до 4 487, або -8,2%), з них: фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (з 105 до 62, або -41%); пов'язаних з діями, які спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (з 88 до 63, або -28,4%); пособництва державі-агресору (з 474 до 396, або -16,5%); колабораційної діяльності (з 2 575 до 1 976, або -23,3%); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (з 441 до 394, або -10,7%); державної зради (з 888 до 820, або -7,7%). Наведена статистика створює враження прогресивних зрушень – результативності діяльності правоохоронних органів за минулий час на пріоритетному напрямку діяльності, що може свідчити про системну роботу з викриття державних зрадників, колаборантів та інших осіб, які діють проти держави.

Слід також виокремити протидію та запобігання з боку органів прокуратури, як спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, корупційним правопорушенням, оскільки вони деструктивно впливають на належне функціонування національної безпеки держави, гальмуючи розвиток її певних складників. Антикорупційну діяльність прокуратура здійснює як у сфері кримінальної

є вкрай ваговою складовою успішного виконання функцій, покладених на прокуратуру, та ефективної реалізації стратегії її розвитку [9]. Зважаючи на вимоги часу, Офісом Генерального прокурора та обласними прокуратурами, крім офіційних вебсайтів, активно використовуються можливості сучасних засобів комунікації, таких як офіційний Telegram-канал Офісу Генерального прокурора, офіційні сторінки відомства у соціальних мережах Facebook, Twitter і на YouTube-каналі. При цьому процес інформування громадськості про діяльність органів прокуратури побудований за якісним, а не кількісним показником, а пріоритетне значення надається оприлюдненню інформації суспільно важливого характеру, як то виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності державних зрадників, колаборантів, навідників [10; 11]. Управлінням інформаційної політики Офісу Генерального прокурора постійно здійснюється моніторинг та аналіз інформаційного простору у вказаній сфері, виявляються позитивні й негативні тенденції, відстежується громадська думка.

Висновки і пропозиції. Реалізація функцій прокуратури є важливим елементом механізму забезпечення національної безпеки України. Ефективна діяльність прокуратури, як одного з ключових органів кримінальної юстиції, найсуттєвіше впливає на забезпечення національної безпеки, у тому числі через системну координацію дій органів правопорядку. Проте кожен із них у разі власної ефективної діяльності може також суттєво впливати на реальне забезпечення належного функціонування національної безпеки держави.

Необхідність вдосконалення механізмів взаємодії прокуратури з іншими правоохоронними органами є визначальною для комплексного підходу до захисту національних інтересів і прав громадян, що є основою міцної й стабільної держави. Лише в процесі такої взаємодії визначається і досягається бажаний рівень захисту національних інтересів від прихованих загроз та очевидних небезпек.

Результативна діяльність прокуратури у сфері національної безпеки потребує не лише зміцнення та посилення її інституційної спроможності та підвищення професійної компетентності прокурорів, але й стійкої підтримки з боку суспільства та владних структур, що є надважливим для ефективної роботи відомства в умовах воєнного часу. Зазначене обумовлює актуальність подальших досліджень проблематики не лише в галузі права, але і в галузях публічного адміністрування, воєнної та національної безпеки в цілому.

Список використаної літератури

1. Про затвердження антикорупційної програми Офісу Генерального прокурора на 2023–2025 роки: Наказ Генерального прокурора від 27 липня 2023 року № 205. Офіційний вебсайт Верховної Ради України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0205905-23#Text> (дата звернення 10.09.2024).
2. Амелін О. Ю. Місія та цінності прокуратури в Україні: до проблеми глибинного розуміння. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 9–20.
URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/245075> (дата звернення 10.09.2024).
DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.44.245075>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Офіційний вебсайт Верховної Ради України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 10.09.2024).
4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV. Офіційний вебсайт Верховної Ради України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення 10.09.2024).

URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/visukuvav-poziciyi-ukrayinskix-viiskovix-u-kramatorskomu-raioni-vikrito-agenta-nacgvardiyi-rf> [in Ukrainian].

11. A resident of the Zaporizhia region was sentenced to 15 years in prison for correcting enemy fire on the positions of the Armed Forces. (2024, September 10). Website of the Office of the Prosecutor General.

URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/do-15-rokiv-uvyaznennya-za-koreguvannya-vorozogo-vognyu-po-poziciyax-zsu-zasudzeno-zitelya-zaporizkoyi-oblasti> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

O. Yu. Amelin, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
Senior Advisor of Justice,

Honorary Employee of the Prosecutor's Office of Ukraine,
Prosecutor of the General Prosecutor's Office
13/15 Riznytska St, Kyiv, 01001, Ukraine

Professor of the Department of Law Enforcement and Anti-corruption Activities
of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Volodymyr
the Great of the Interregional Academy of Personnel Management

St. Frometivska, 2, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: amelin.au@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0933-2111>

REALIZATION OF THE FUNCTIONS OF THE PROSECUTOR'S OFFICE AS AN ELEMENT OF THE MECHANISM OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the study of the peculiarities of exercising the functions of the Prosecutor's Office of Ukraine in the context of ensuring the national security of the State in the current conditions. Attention is focused on the procedural guidance of pre-trial investigation and support of public prosecution in court in criminal proceedings on crimes against the foundations of national security of Ukraine.

The author notes that the main regulatory documents defining the main directions of the state policy in the field of national security do not mention the prosecutor's office and its activities. At the same time, the work demonstrates that, as a key criminal justice body, the prosecutor's office is actively involved in ensuring the national security of Ukraine within its competence.

The author emphasizes the importance of the prosecutor's office's coordination activities in the area of combating crime, primarily crimes against the foundations of national security of Ukraine, cybercrime, corruption criminal offenses, offenses in the budgetary and economic security spheres, as well as organized crime, which have a destructive impact on the proper functioning of the national security of the State. The author provides examples of skillful use of coordination powers by the heads of individual prosecutor's offices, which helped to orient law enforcement agencies to further effective counteraction to separatism, encroachment on the territorial integrity and inviolability of the State and other crimes against the foundations of national security of Ukraine.

The author emphasizes the need to improve the mechanisms of interaction between

the prosecutor's office and other law enforcement agencies, which is crucial for a comprehensive approach to protecting national interests and citizens' rights, which is the basis of a strong and stable state.

The author substantiates the importance of timely and high-quality coverage of the work of the prosecutor's office in the area of ensuring the national security of Ukraine using the capabilities of modern communication tools, such as the official Telegram channel of the Prosecutor General's Office, the official pages of the Office on Facebook, Twitter and YouTube.

Keywords: prosecutor's office, functions of the prosecutor's office, law enforcement agencies, national security, state security, information security, cybersecurity, martial law, coordination meetings, criminal offenses, crimes against the foundations of national security, procedural guidance of pre-trial investigation, maintaining public prosecution in court.

І. В. Коцюбко, аспірантка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кафедра юстиції

вул. Володимирська, 60, Київ, 01011, Україна

e-mail: i_kotsubko@ukr.net

СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ ЯК САНКЦІЯ: ПРАВОВА ПРИРОДА

У статті здійснено розвідку правової природи санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, як об'єкту застосування Вищим антикорупційним судом.

Констатовано, що у чинному законодавстві України відсутнє чітке визначення правової категорії «санкції», а також концептуальне обґрунтування її правової природи та єдиний підхід до її розуміння, що зумовлює потребу, передусім, їхньої наукової розробки, що є надзвичайно важливим в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Встановлено, що у науковій юридичній літературі правова категорія «санкція» досліджується, переважно, крізь призму теорії структури норми права та юридичної відповідальності, а також окремих аспектів її реалізації, що характеризується дискусійністю стосовно відповідності принципу правової визначеності, з огляду на застосування однієї правової категорії для різних за своєю правовою природою інститутів права.

Обґрунтовано доцільність розглядати правову природу санкцій, що є предметом цього дослідження, крізь призму державної санкційної політики, та визначати їх як національні санкції, з метою виокремлення їхніх особливостей та відокремлення від правового інституту санкцій, що напрацьовані теорією та практикою міжнародного права.

Запропоновано авторське визначення правової категорії «національні санкції». Виокремлено особливості правової природи санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, як об'єкту застосування Вищим антикорупційним судом, яку запропоновано визначати як вид національних санкцій, що застосовується в позовному порядку на підставі рішення суду в період дії правового режиму воєнного стану, а у випадках визначених законом, й після його припинення чи скасування, до фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» (підсанкційні особи), після накладення на них санкції у виді блокування активів у порядку, визначеному Законом, з метою відшкодування збитків та відновлення порушених прав та свобод,

щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» (п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону) [16]. Основними завданнями таких змін визначено посилення дієвості такого виду санкції, як блокування активів та розширення їх кола; законодавче закріплення виняткових підстав та умов, а також механізму застосування нового виключного виду санкції, як стягнення у дохід держави активів підсанкційних осіб, за рішенням суду; визначення основних гарантій захисту та безпеки осіб, які повідомили про активи, що підлягають блокуванню та стягненню в дохід держави.

Однією із законодавчо закріплених особливостей цього виду санкції є її винятковий характер, і хоча Закон чітко не визначає у чому полягає сутність такої винятковості, її обґрунтування частково висвітлено у Пояснювальній записці до релевантного законопроекту, у якій, серед іншого було підкреслено його мету, якою визначено «... перешкоджання використанню економічних активів на шкоду національній безпеці України та залучення активів, які є підґрунтям для діяльності, спрямованої на підготовку, розпалювання та ведення агресивної війни (включно з агресивною пропагандою), для посилення оборони України та відшкодування завданої шкоди» [17]. Крім того, з урахуванням вимог положень ст. 41 Конституції України, яка гарантує кожному право володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, встановлено виключно судовий порядок прийняття рішення щодо застосування цієї санкції, а також процедури його апеляційного оскарження. У цілому ж запровадження цього виду санкції охарактеризовано як захід, що відповідає серйозності та гостроті ситуації, що склалася у світовій системі безпеки, а також прийнятними і придатними для досягнення легітимної мети та забезпечення при цьому відповідного «справедливого балансу» для забезпечення захисту від загрози нації [17].

Серед характерних особливостей застосування цієї санкції слід також виокремити:

- *суб'єктів*, щодо яких може бути застосована така санкція, а саме: фізичні та юридичні особи, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»;
- *темпоральна особливість*: досліджувана санкція може бути застосована у період дії правового режиму воєнного стану чи після його припинення або скасування (якщо позовну заяву про застосування цієї санкції подано в період дії правового режиму воєнного стану);
- *передумовою* застосування цієї санкції до визначених суб'єктів є накладення на них санкції у виді блокування активів у порядку, визначеному Законом;
- застосування санкції здійснюється *в позовному порядку*, на підставі рішення ВАКСу заява про застосування цієї санкції, за заявою центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію

державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції.

- *особливий порядок виконання рішення ВАКСу у цих справах.*

З огляду на вищевикладене особливій уваги набуває визначення правової природи вказаної санкції, виокремлення її особливостей та перспектив розвитку цього правового інституту.

Передусім, варто зазначити, що у науковій юридичній літературі немає одноманітного підходу до визначення цього поняття, з огляду на те, що вказаний термін являється терміном іншомовного походження та є багатозначним. Так, термін «санкція» походить від лат. *sanctio* – непорушна постанова, найсуворіший припис; схвалення; затвердження вищою інстанцією; заходи впливу, покарання в разі порушення закону і т. д. [18, с. 1293].

У більшості випадків цей термін розглядається, як частина, тобто невід'ємний структурний елемент правової норми, який містить засоби впливу на учасників цих правовідносин з метою забезпечення їх належної поведінки, найчастіше чітко зазначені у диспозиції статті [4, с. 23]. Правова природа санкцій пов'язується також із визначенням негативних наслідків у разі порушення вимог та положень права, які потребують вжиття заходів щодо забезпечення виконання вимог права, щодо відповідальності за вчинені порушення, тобто санкції є визначеними у нормі права формалізованими наслідками протиправної поведінки, передбачають конкретний вид і міру відповідальності, покарання [6, с. 54].

Враховуючи полісемантичність поняття правової категорії «санкції», їх розуміють: як структурний елемент правової норми, як юридичну відповідальність, як обмежувальні заходи. Водночас у науковій юридичній літературі слушно зауважується на існуванні потреби розрізняти санкції як спеціально обмежувальні заходи, а також як заходи юридичної відповідальності та як структурного елементу правової норми, оскільки застосування цих категорій як синонімічних призводить до правової невизначеності та змішування понять [5, с. 292].

Є. Устименко, досліджуючи санкції за адміністративним правом України, влучно пропонує уникати суперечності між розумінням санкції як складової структури норми права та змістовним наповненням цього елементу, визначаючи поняття адміністративно-правової санкції як передбаченої законодавством міри, реакція держави в особі уповноважених суб'єктів, яка спрямована на усунення причин та наслідків протиправного діяння та полягає в усуненні наслідків протиправного діяння, його припиненні або покаранні правопорушника [18, с. 52].

Водночас слід зауважити й на тому, що терміном «санкція» послуговуються і для цілей міжнародного права у різних міжнародно-правових документах. Однак у науковій юридичній літературі зазначається про відсутність нормативної дефініції цього терміну, що призводить до різних доктринальних підходів щодо розуміння правової природи та змісту таких санкцій, серед яких виділяють два напрями: колективні примусові заходи, що здійснюються лише міжнародними організаціями, або індивідуальні примусові заходи держав, що здійснюються у порядку самопомоги [8, с. 51-52]. З цього приводу варто погодитися з твер-

дженням Ю. Малишевої про те, що «... розмежування понять “санкції”, “примусові заходи” та “контрзаходи”, визначення сфери застосування кожного з них має не тільки науково-теоретичне значення, оскільки дає змогу ґрунтовно, повно і всебічно дослідити характерні особливості кожного з термінів як своєрідного явища в системі міжнародного права, досягти взаєморозуміння серед дослідників, але й практичне значення у розв’язанні завдань підвищення ефективності правового регулювання міжнародних правовідносин, реалізації державами та міжнародними організаціями своїх потенційних можливостей» [6, с. 45-46]. Аналіз основних характеристик санкцій і контрзаходів дав вченій підстави виснувати про те, що поняття «примусові заходи» має ширший зміст, ніж поняття «санкції» й охоплює його як один з елементів родової групи. Відмінність між поняттями «контрзаходи» та «санкції», на думку вченої, полягає у суб’єкті їх застосування, оскільки міжнародно-правові санкції запроваджуються міжнародними організаціями, тоді як контрзаходи здійснюються державами [6, с. 54].

В розвиток такого наукового бачення Ю. Хоббі піддає критиці положення Закону, зауважуючи на тому, що у ньому відбувається підміна термінів, через що складно визначити єдиний орган або механізм його реалізації. Вчена пропонує прийняти національний закон із питань виконання рішень міжнародних організацій для колективних санкцій, а під індивідуальні контрзаходи, на її думку, доцільно пристосувати зі змінами та доопрацюванням, урахувавши й назву, чинний Закон, змінивши його назву на «Про контрзаходи» або «Про індивідуальні санкції», або «Про автономні санкції» [8, с. 54, 57].

У цілому погоджуючись з такими застереженнями та перспективами можливого законодавчого розвитку цього правового інституту, а також з урахуванням висвітлених вище підходів до розуміння правової природи санкцій в площинах національного та міжнародного права вважаємо за доцільне розглядати правову природу санкцій в аспекті особливостей державної санкційної політики держави в конкретний історичний період та відокремлювати їх від однойменних примусових заходів, правова природа яких досліджується, переважно, крізь призму теорії структури норми права та юридичної відповідальності, а також окремих аспектів її реалізації.

У цьому контексті слід зазначити про законопроектні спроби унормувати категорію «санкційна політика України», зокрема у проекті Закону України «Про засади санкційної політики України», як сукупності примусових заходів одностороннього (або колективного) характеру, що спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу, відсіч збройній агресії проти України, гарантування економічної та інформаційної безпеки, протидію тероризму, захист національних інтересів, дотримання іноземними державами міжнародно-правових зобов’язань у сфері прав людини [20]. Авторами цього законопроекту також пропонується унормувати такі категорії як «національні санкції» та «міжнародні санкції». Так, термін «національні санкції» пропонується визначити як примусові заходи, що реалізуються державою в порядку самопомоги з метою досягнення цілей санкційної політики України, серед яких захист суверенітету, територіальної цілісності України та її конституційного ладу, відсіч збройної агресії проти України, гарантування економічної та інформаційної безпеки, протидія тероризму, захист

національних інтересів, дотримання іноземними державами міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини, демократії та верховенства права. На противагу термін «міжнародні санкції» пропонується визначити як примусові заходи, що застосовуються Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй у порядку, передбаченому Главою VII Статуту ООН, або іншою міжнародною організацією, групами держав чи окремими іноземними державами, та реалізуються державою з метою захисту колективного інтересу [20].

Вважаємо, що визначення державної санкційної політики як сукупності цілеспрямованих примусових заходів не в повній мірі окреслює багатовимірність цього феномену, який пропонуємо визначати крізь призму концептуального системно-структурного та стратегічно-тактичного підходу уповноважених державою суб'єктів до запровадження національних та здійснення міжнародних санкцій з метою захисту суверенітету, територіальної цілісності України та її конституційного ладу, відсічі збройної агресії проти України, гарантування економічної та інформаційної безпеки, протидії тероризму, захисту національних інтересів, дотримання іноземними державами міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини, демократії та верховенства права.

Слід зауважити, що економічні та інші обмежувальні заходи є визнаною міжнародною практикою та вважаються однією із найбільш поширених форм спонукання держав відмовитися від порушення ними загальновизнаних норм, які мають важливе значення як для світової спільноти, так і для окремої держави.

Основним завданням застосування міжнародних санкцій є заставити державу-правопорушника виконати обов'язки відповідно до міжнародних домовленостей, а отже, санкції є своєрідним політичним інструментом [21], заходами самозахисту та невійськового примусу щодо держави-порушника з метою припинення дій та відшкодування завданих збитків. У цьому контексті варто погодитися з твердженням О. Соколовської про те, що в теперішніх умовах основними особливостями санкцій є посилення як політичного, так економічного тиску країн проти тих країн, які здійснюють агресію [7, с. 85].

Слід зауважити, що кожна цивілізована країна світу на національному рівні впроваджує відповідні санкційні механізми із метою захисту національних інтересів та безпеки, суверенітету і територіальної цілісності, протидії терористичній діяльності та фінансуванню тероризму, охорони своїх прав та інтересів усіма можливими правовими засобами захисту, у тому числі примусового характеру, включаючи застосування санкцій, але з обов'язковим дотриманням міжнародних норм та домовленостей, Україна не є виключення.

Застосування санкцій в Україні розпочалося у 2014 році, коли відбулася анексія рф Криму. Саме це стало підставою прийняття Закону, яким передбачається застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави [1].

Першочерговою метою національних санкцій є захист національних інтересів, що потребує швидкого і оперативного реагування держави щодо забезпечення миру і безпеки країни, збереження цілісності держави та її

громадян. Встановлення, застосування та контроль санкційного механізму є виключною прерогативою державної діяльності в особі уповноважених державних органів. І саме якість та ефективність такої діяльності свідчить про здатність держави на міжнародному рівні реалізовувати свої внутрішні та зовнішні функції та виконувати зобов'язання, що характеризує державу як сильну, вільну, незалежну, із стабільною політичною ситуацією, спроможну протистояти різним внутрішнім та зовнішнім загрозам. Але швидкість та нагальність застосування національних санкцій жодним чином не виключає дотримання принципів міжнародного права.

На нашу думку, важливо розмежовувати поняття «міжнародні санкції» від «національних санкцій», оскільки вони відрізняються: порядком їх застосування; строками застосування; органами, які уповноважені на застосування санкцій. Попри означену вагомість цих питань, в українському законодавстві відсутні визначення таких понять. Проте, мали місце законопроектні спроби законодавчого унормування термінів «санкції», «національні санкції», «міжнародні санкції» [20; 22; 23]. Однак жоден із зареєстрованих законопроектів не був прийнятий. Водночас ці напрацювання визначають тенденції розвитку державної санкційної політики в Україні, однією із яких є виокремлення на законодавчому рівні характерних особливостей національних та міжнародних санкцій, що сприятиме правовій визначеності у цій сфері.

З урахуванням вищевикладеного пропонуємо внести зміни до Закону, змінивши його назву на «Про національні санкції», та доповнити вказаний Закон визначенням категорії «національні санкції» як визначених державою примусових обмежувальних заходів, які застосовуються уповноваженими законодавством України суб'єктами до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземця, особи без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність, в порядку самопомоги з метою досягнення цілей санкційної політики України, серед яких захист суверенітету, територіальної цілісності України та її конституційного ладу, відсіч збройної агресії проти України, гарантування економічної та інформаційної безпеки, протидія тероризму, захист національних інтересів, дотримання іноземними державами міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини, демократії та верховенства права.

Санкція у виді стягнення в дохід держави підсанкційних осіб може бути віднесена до національних санкцій, виходячи із її особливостей правової природи, серед яких такі: (1) її застосування є проявом реакції держави в особі уповноваженого суб'єкта на вчинення усвідомлених дій чи бездіяльності фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» (підсанкційні особи); (2) досліджувана санкція може бути застосована у період дії правового режиму воєнного стану чи після

його припинення або скасування (якщо позовну заяву про застосування цієї санкції подано в період дії правового режиму воєнного стану); (3) *передумовою* застосування цієї санкції до визначених суб'єктів є накладення на них санкції у виді блокування активів у порядку, визначеному Законом; (4) застосування санкції здійснюється *в позовному порядку* на підставі рішення ВАКСу про застосування цієї санкції за заявою центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції; (5) її застосування здійснюється в порядку самопомоги та має на меті відшкодування збитків та відновлення порушених прав та свобод, законних інтересів людини та громадянина, суспільства та держави.

Висновки і пропозиції. Таким чином, стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб за своєю правовою природою може бути визначена як вид національних санкцій, що застосовується *в позовному порядку* на підставі рішення суду в період дії правового режиму воєнного стану, а у випадках визначених законом, й після його припинення чи скасування, до фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» (підсанкційні особи), після накладення на них санкції у виді блокування активів у порядку, визначеному Законом, з метою відшкодування збитків та відновлення порушених прав та свобод, законних інтересів людини та громадянина, суспільства та держави.

Законодавче закріплення вказаного поняття забезпечить чітку нормативну визначеність, закріпивши особливості змісту цього поняття та правової природи санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, як виду «національної санкції», з огляду на особливу значимість застосування національних санкцій для цілей відновлення України та подальшої компенсації завданих збитків. Означене зумовлює перспективи подальших досліджень у цій сфері питань напрацювання ефективного механізму використання такого інструменту для підтримки миру та безпеки в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 02.06.2024).
2. Сопронюк О. Поняття санкцій у теорії права. Історико-правовий часопис. 2016. № 1 (7). С. 234-240.
3. Горда Ю. В. Місце економічних санкцій в механізмі застосування застереження про публічний порядок в міжнародному приватному праві: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 220 с.
4. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008, 195 с.
5. Михайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В., Гель А. П. Щодо проблем розуміння категорія «санкція» у теорії права та галузевому правознавстві. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2021. Випуск 66. Том 2. С. 288-293.

6. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою безпеки ООН: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2016. 253 с.
7. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. 2022. № 3(55). С. 82-86.
8. Хоббі Ю. С. Проблеми нормативно-правового регулювання санкцій в Україні в контексті міжнародного досвіду. Правовий часопис Донбасу. 2021. № 4 (77). С. 51-59.
9. Каздобіна Ю. К. Українські санкції: дієвий інструмент чи політична декларація? Аналітична довідка. 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WIHpAecbtR4Yf0eMSPK7xsvr4f16RZMF/view> (дата звернення 14.05.2024).
10. Фліссак К. А. Економічні санкції та специфіка їх позиціонування в сучасних міжнародних відносинах. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Випуск 1 (17). С. 72-80.
11. Nataliia Iakymchuk. Sanctions as a legal phenomenon in the law of Ukraine and international standards of their application. Конституційно-правові академічні студії. 2021. № 1. С. 73-86.
12. Сердляр Ю. О. Геополітичне середовище як фактор імплементації міжнародного режиму санкцій. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2013. Вип. 6 (4). С. 58-63.
13. Сердляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: монографія. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2013. 412 с.
14. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
15. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 02.06.2024).
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12.05.2022 р. № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n55> (дата звернення: 02.06.2024).
17. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб». URL: <https://itd.rada.gov.ua/456b3f0b-7031-497c-bb22-114d4b43732e> (дата звернення: 02.06.2024).
18. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
19. Устименко Є. В. Санкції за адміністративним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2016. 187 с.
20. Проект Закону України про засади санкційної політики України № 5191 від 02.03.2021 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71291 (дата звернення: 13.05.2024).
21. Чиста політика, правовий механізм чи просто вендетта? (2021). Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/chysta-polityka-pravovyy-mekhanizm-chy-prosto-vendetta/>. (дата звернення 13.05.2024).
22. Проект Закону про національні та міжнародні санкції № 4454 від 03.12.2022 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=70579 (дата звернення: 13.05.2024).
23. Проект Закону України про обмежувальні заходи (санкції) держави з метою захисту національних інтересів № 5191-1 від 16.03.2021 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71418 (дата звернення: 13.05.2024).

References

1. Law of Ukraine on sanctions No 1644-VII. (2014, August 14). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 40, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> [in Ukrainian].

2. Soproniuk O. (2016). The concept of sanctions in the theory of law. Historical and legal journal. No 1 (7), p. 234-240 [in Ukrainian].
3. Horda Yu. V. (2019). The place of economic sanctions in the mechanism of application of the public order clause in international private law. Kyiv [in Ukrainian].
4. Oriekhov V. Y. (2008). Sanctions in law as an element of legal regulation and protection of social relations. Kyiv [in Ukrainian].
5. Mikhailina T. V., Hotsuliak Yu. V., Hel A. P. (2021). Regarding the problems of understanding the category sanction in legal theory and branch jurisprudence. Scientific Bulletin of UzhNU. Law series, No 66 (Vol 2), p. 288-293 [in Ukrainian].
6. Malysheva Yu. V. (2016). Targeted sanctions and their application by the UN Security Council. Kyiv: IDP [in Ukrainian].
7. Sokolovsjka O. M. (2022). Sanctions as a means of foreign policy influence. Bulletin of NTUU "KPI" Political Science. Sociology. Right. 3(55). p. 82-86. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/269556/265039> [in Ukrainian].
8. Khobbi Yu. S. (2021). Problems of normative and legal regulation of sanctions in Ukraine in the context of international experience. Legal journal of Donbass No 4 (77). p. 51-59 [in Ukrainian].
9. Kazdobina Yu. K. (2021). Ukrainian sanctions: an effective tool or a political declaration? Analytical reference. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WIHpAecbtR4YfOeMSPk7xsvp4fl6RZMF/view> [in Ukrainian].
10. Flissak K. A. (2019). Economic sanctions and the specificity of their positioning in modern international relations. Actual problems of jurisprudence No 1 (17). p. 72-80 [in Ukrainian].
11. Nataliia Iakymchuk (2021). Sanctions as a legal phenomenon in the law of Ukraine and international standards of their application No 1. p. 73-86.
12. Serdliar Yu. O. (2013). The geopolitical environment as a factor of the implementation of the international regime of sanctions. Philosophy and political science in the context of modern culture. No 6 (Vol. 4). p. 58-63 [in Ukrainian].
13. Serdliar Yu. O. (2013). International sanctions in world politics: theory and practice. Mykolaiv: CHSU named after Peter's Tomb [in Ukrainian].
14. Law of Ukraine on the introduction of martial law No 64/2022. (2022, February 24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].
15. Law of Ukraine on the approval of the Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine» No 2102-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> [in Ukrainian].
16. Law of Ukraine on making changes to some legislative acts of Ukraine regarding increasing the effectiveness of sanctions related to the assets of individuals No 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n55> [in Ukrainian].
17. Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts on Increasing the Effectiveness of Sanctions Related to the Assets of Individuals. URL: <https://itd.rada.gov.ua/456b3f0b-7031-497c-bb22-114d4b43732e> [in Ukrainian].
18. Busel V. T. (2005). A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language Kyiv [in Ukrainian].
19. Ustyomenko Ye. V. (2016). Sanctions under the administrative law of Ukraine. Kharkiv [in Ukrainian].
20. Draft Law of Ukraine on the principles of sanctions policy of Ukraine No 5191 (2021, March 2). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71291 [in Ukrainian].
21. Ukrainian Helsinki Union for Human Rights. (2021). Pure politics, legal mechanism or just a vendetta? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/chysta-polityka-pravovyymekhanizm-chy-prosto-vendetta/> [in Ukrainian].
22. Draft Law on National and International Sanctions No 4454 (2020, December 3). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=70579 [in Ukrainian].
23. Draft Law of Ukraine on restrictive measures (sanctions) of the state to protect national interests No 5191 (2021, March 16). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71418 [in Ukrainian].

I. V. Kotsiubko, Postgraduate Student
Kyiv National University named after Taras Shevchenko
the Department of Justice
60 Volodymyrska St, Kyiv, 01011, Ukraine
e-mail: i_kotsubko@ukr.net

RECOVERY OF ASSETS OF SANCTIONED PERSONS TO THE STATE REVENUE AS A SANCTION: LEGAL NATURE

Summary

The article investigates the legal nature of the sanction in the form of confiscation of the assets of the sanctioned persons into the state income, as an object of application by the High Anti-Corruption Court.

It was established that the current legislation of Ukraine lacks a clear definition of the legal category of “sanctions”, as well as a conceptual justification of its legal nature and a unified approach to its understanding, which necessitates the need, first of all, for their scientific development, which is extremely important in the conditions of the legal regime of military state.

It has been established that in scientific legal literature, the legal category “sanction” is studied mainly through the prism of the theory of the structure of legal norms and legal responsibility, as well as certain aspects of its implementation, which is characterized by controversy regarding the compliance with the principle of legal certainty, given the application of one legal category for institutions of law that are different in their legal nature.

The expediency of considering the legal nature of sanctions, which is the subject of this study, through the prism of the state sanctions policy, and defining them as national sanctions, with the aim of distinguishing their features and separating them from the legal institution of sanctions developed by the theory and practice of international law, is substantiated.

The author’s definition of the legal category “national sanctions” is proposed. The peculiarities of the legal nature of the sanction in the form of confiscation of the assets of the sanctioned persons into the state income, as an object of application by the Supreme Anti-Corruption Court, which is proposed to be defined as a type of national sanctions, applied in a legal action based on a court decision during the period of the legal regime of martial law, are highlighted, and in the cases specified by law, and after its termination or cancellation, to individuals and legal entities whose actions have created a significant threat to the national security, sovereignty or territorial integrity of Ukraine (including through armed aggression or terrorist activity) or contributed to a significant extent (including through financing) the commission of such actions by other persons, including residents within the meaning of the Law of Ukraine “On the Basic Principles of Forcible Expropriation in Ukraine of Objects of Property Rights of the Russian Federation and its Residents” (sanctioned persons), after imposing sanctions on them in the form of freezing of assets in the manner specified by the Law, with the aim of compensation for damages and restoration of violated rights and freedoms, legitimate interests of a person and citizen, society and the state.

Keywords: sanctions, national sanctions, martial law, sanctions policy, collection of assets of sanctioned persons into the state income, High Anti-Corruption Court.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311952>

УДК 343.163

О. М. Красножон, здобувачка третього

(освітньо-наукового) рівня освіти, прокурор Офісу Генерального прокурора

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Навчально-науковий інститут права

Кафедра юстиції

вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна

e-mail: olena.krasnozhon@univ.net.ua, krasnozhon.om@gp.gov.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-6617-6101>

ЗАХИСТ ПРОКУРОРОМ ПРАВ ДІТЕЙ ПРЕДСТАВНИЦЬКИМИ ЗАСОБАМИ: ПОШУК ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

У статті висвітлено деякі особливості законодавчої регламентації захисту прокурором прав дітей представницькими засобами крізь призму судової практики стосовно визначення інтересу держави у цій сфері.

Метою статті є виокремлення особливостей законодавчої регламентації реалізації функції прокуратури з представництва інтересів держави в суді у сфері охорони дитинства, зокрема при зверненні до суду з позовами про зобов'язання вжити заходів до нарахування та здійснення необхідних виплат, практики його застосування, а також внесення пропозицій щодо підвищення ефективності механізму захисту прав дітей засобами прокурорського представництва.

Констатовано недосконалість законодавчої регламентації представницької функції прокуратури, що звужує її правозахисний потенціал, а також послаблює правозахисний механізм у цілому, оскільки в процесі реалізації представницької функції прокурори ідентифікують прогалини у законодавчій регламентації державної політики у сфері охорони дитинства, а також підсилюють систему безоплатної правничої допомоги стосовно дітей засобами представницького характеру.

Доведено, що недосконалість законодавства та відсутність сталої й однозначної судової практики створюють складнощі у реалізації прокуратурою функції представництва інтересів держави у сфері охорони дитинства.

Сформульовано авторський концепт прокурорського представництва у сфері охорони дитинства, під яким запропоновано розуміти здійснювану спеціально уповноваженими суб'єктами – ювенальними прокурорами діяльність з ціннісно орієнтованим соціальним спрямуванням на реалізацію прав дитини на життя, охорону здоров'я, лікування, відпочинок, освіти, соціальне забезпечення, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, а також на захист інтересів держави у цій сфері як стратегічного загальнонаціонального пріоритету.

З метою підвищення ефективності здійснення представницької діяльності та дієвості захисту і забезпечення прав дітей у цій сфері запропоновано внести відповідні законодавчі зміни до механізму нарахування та здійснення відповідних виплат дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування.

Ключові слова: прокуратура; прокурор; представництво інтересів держави в суді; інтереси держави у сфері охорони дитинства; обґрунтування підстав представництва; інтереси дітей; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна додатково підтвердила стан незахищеності та крайньої необхідності у захисті найвразливішої верстви суспільства – дітей як невід’ємної складової інтересів держави у сфері охорони дитинства, здійснення представництва яких у суді, в так званих виключних випадках, покладено законодавством саме на органи прокуратури.

Так, за наявних повноважень з початку року станом на вересень ювенальні прокурори пред’явили понад 600 позовів на суму 7,5 млрд грн. За кожним позовом прокурора у сфері охорони дитинства прямо чи опосередковано стоїть дитина, чії права та інтереси потребують захисту. Наразі позови прокурорів у сфері охорони дитинства спрямовані на: збереження мережі закладів освіти, охорони здоров’я, відпочинку, оздоровлення; недопущення нецільового незаконного використання майна та земельних ділянок зазначених закладів та бюджетних коштів, зокрема при проведенні публічних закупівель для потреб цих закладів; оскарження незаконних дій або бездіяльності уповноважених органів. Однак у практичній діяльності прокурори виявляють недоліки правозахисного механізму у цій сфері, зокрема у сфері правових відносин з приводу нарахування та здійснення визначених законодавством виплат дітям - сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування. Так, з визначеною статтею 1 Закону України «Про прокуратуру» [1] метою – захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави – ювенальні прокурори пред’являють позови на захист соціальних прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Для вирішення виключної правової проблеми при розгляді справ такої категорії Офіс Генерального прокурора звернувся з відповідним клопотанням до Верховного Суду, який його задовольнив. Однак Велика Палата Верховного Суду не побачила передумов для вирішення виключної правової проблеми щодо поширення поняття «інтерес держави» на сферу охорони дитинства та щодо підстав для представництва.

Зазначене додатково свідчить про необхідність подальшої наукової розробки як представницької функції, так і сфери охорони дитинства, що надалі може лягти в обґрунтування відповідних процесуальних документів прокурора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представницька функція прокуратури неодноразово ставала предметом наукових дискусій багатьох науковців, зокрема: Я. О. Берназюка, К. А. Гузе, О. В. Драган, Г. В. Попова, М. В. Руденка, М. М. Стефанчук, В. В. Сухоноса, О. О. Таможні та інших. Права дітей входили у сферу наукових інтересів, зокрема Н. В. Волкової, Н. М. Крестовської, О. О. Навроцького. При цьому особливості правової регламентації представницької функції у сфері охорони дитинства, зокрема при зверненні до суду з позовами про зобов’язання уповноважених органів здійснити належні виплати дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також актуальна судова практика зумовлюють потребу у додатковому дослідженні питань представництва прокурором інтересів держави саме у сфері охорони дитинства задля вдо-

сціоналення представницької функції прокуратури як складової правозахисного механізму Української держави.

Метою статті є виокремлення особливостей законодавчої регламентації реалізації функції прокуратури з представництва інтересів держави в суді у сфері охорони дитинства, зокрема при зверненні до суду з позовами про зобов'язання вжити заходів до нарахування та здійснення необхідних виплат, практики його застосування, а також внесення пропозицій щодо підвищення ефективності механізму захисту прав дітей засобами прокурорського представництва.

Виклад основного матеріалу. Питання захисту прав дітей представницькими засобами перебуває під постійною увагою прокурорів. Генеральний прокурор на координаційній нараді керівників правоохоронних органів 9 лютого 2024 року захист дітей на цей рік назвав одним із ключових пріоритетів для всіх правоохоронних органів України [2].

Відповідно до наказу Генерального прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» від 4 листопада 2020 р. № 509 ювенальні прокурори забезпечують здійснення представницької діяльності щодо захисту інтересів держави у сфері охорони дитинства з метою забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дітей та захисту їхніх прав [3].

Таким чином, забезпечення умов для комфортного та безпечного життя дитини, її розвитку, освіти, харчування, лікування, відпочинку, соціального захисту є обов'язком органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які, серед іншого, мають реагувати на виявлені порушення.

У межах наявних повноважень, визначених ст. 131-1 Конституції України, ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», ст. 53 КАС України, ст. 56 ЦПК України, ст. 53 ГПК України, органи прокуратури активно та ефективно вживають заходи для захисту інтересів держави у сфері охорони дитинства.

У сучасній науковій літературі серед тенденцій розвитку концептуального обґрунтування представницької функції прокуратури в Україні виокремлюють, зокрема невідповідність законодавчої регламентації цієї функції конституційним положенням стосовно обсягу об'єкта прокурорського представництва, а також полярність доктринальних поглядів на об'єкт та обсяг прокурорського представництва, зумовлена їхньою нечіткою нормативною визначеністю [4, с. 169]. Водночас крізь призму судової практики виокремлюють такі тенденції розвитку актуального концепту представницької функції прокуратури, як відсутність одноманітного розуміння категорії «інтереси держави» як об'єкта прокурорського представництва, а також формування полярних судових концепцій виключності прокурорського представництва [5, с. 122].

Означені тенденції розвитку актуального концепту представницької функції прокуратури, зумовлені потребою оптимізувати повноваження прокуратури в Україні поза межами сфери кримінальної юстиції, у тому числі у сфері охорони дитинства, призводять до суперечливої судової практики стосовно реалізації прокуратурою цієї функції у сфері охорони дитинства.

Так, Верховний Суд у складі судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду 19 березня 2024 року розглянув справу № 340/11/23 за позовом Олександрівської окружної прокуратури

Кіровоградської області в інтересах держави в особі Петрівської селищної ради в особі структурного підрозділу Служби у справах дітей до відділу освіти Петрівської селищної ради про визнання бездіяльності протиправною і зобов'язання виплатити випускникам – дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, одноразову грошову допомогу відповідно до ст. 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. № 2342-IV (далі - Закон) [6], за результатами якого зазначив, що інтерес держави охоплює суспільні (публічні) інтереси, тому прокурор може захищати і суспільні інтереси, зокрема громад, з тих самих підстав, що й інтереси держави (п. 53) [7].

При цьому судова палата також наголосила, що інтерес держави у сфері охорони дитинства – це публічний інтерес у широкому його розумінні (тобто інтерес щодо чітко невизначеного широкого кола осіб), натомість індивідуально виражені права чи інтереси конкретних осіб не можуть захищатись прокурором в обраний ним спосіб шляхом представництва інтересів держави, оскільки публічний інтерес складається з інтересів держави, її органів і посадових осіб, а також інтересів суспільства, тоді як приватний інтерес – це завжди інтерес окремої особи (п. 133) [7]. Таке твердження, на наш погляд, видається дискусійним в аспекті захисту прав дітей, оскільки сфера охорони дитинства повинна включати в себе обидві складові: і державну, і приватну. З цього приводу у науковій юридичній літературі зазначається про поєднання змістових напрямів ювенального права, зокрема як «... нерозривне діалектичне поєднання публічно-правових та приватноправових засад, яке «знімає» традиційну дихотомію права, що дає можливість ювенальне право зарахувати до третьої правової спільності – соціетального права, що є поєднанням галузей права, які «обслуговують» життєві потреби індивідів у ефективній безпечній праці, змістовному дозвіллі та повноцінному відпочинку, охороні здоров'я, достатньому життєвому рівні» [8, с. 5, 16].

Приватна складова охорони дитинства означає, що інтерес, право, потреба конкретної дитини є її особистим правом, інтересом, свободою, потребою, вона особисто у них зацікавлена та є їх «вигодонабувачем». Водночас забезпечення їхньої реалізації та отримання дитиною становить передусім державну складову. При цьому державна складова охорони дитинства означає як забезпечення дотримання прав, інтересів невизначеного кола дітей – суспільного інтересу, так і забезпечення приватного права, інтересу кожної окремої дитини, групи дітей, незалежно від того, чи це дитина вразливої категорії чи умовно благополучної, з огляду на те, що в умовах російської агресії кожна українська дитина є потерпілою від війни.

Про те, що захист і охорона прав дітей є діяльністю і суспільства, і держави, справедливо зазначає Г. О. Резнік: «Охорона і захист цивільних прав загалом та особистих немайнових прав дитини зокрема є частиною функцій не лише держави, а й діяльності усього громадянського суспільства. Суб'єктивне цивільне право, визнане суспільством та закріплене у законодавстві, має охоронятись не лише суспільством, а в першу чергу, державою як суб'єктом, наділеним функцією охорони і захисту прав і свобод громадян та інших суб'єктів» [9, с. 109].

В аспекті прокурорського представництва при напрацюванні концептуального підходу до формули представництва інтересів громадян у науковій юридичній літературі висловлюються пропозиції про виправданість підходу,

за яким «... під захист повинен підпадати саме інтерес тієї категорії осіб, які не можуть самостійно забезпечити його здійснення та захист, у результаті чого він стає інтересом публічним. Тобто за основу повинен братися не факт настання повноліття, а саме фактична здатність реалізувати та захистити власний інтерес» [10, с. 169]. Вважаємо доцільним додати до цієї формули також *встановлення неефективності елементів правозахисного механізму, які повинні були реалізувати свій правозахисний потенціал щодо захисту прав дітей* (тут і далі виділено мною – О. Красножон), що демонструє актуальна судова практика. Так, у згадуваній вище Постанові Верховного Суду у справі № 340/11/23 було констатовано, що обраний прокурором спосіб звернення до суду з посиланням на перший виключний випадок (якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження) не спрямований на захист інтересів держави у сфері охорони дитинства для соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а направлений на захист охоронюваного законом інтересу конкретно визначених осіб, *у спосіб фактично надання правничої допомоги таким особам, що не узгоджується із Конституцією України та європейськими стандартами в частині повноважень, якими наділений прокурор щодо представництва прокурором інтересів держави в суді та свідчить про намагання прокурора повернутись до так званого загального нагляду* (п. 135) [7]. Водночас Верховний Суд зазначив, що з метою забезпечення представництва інтересів громадян у суді і водночас зменшення повноважень прокурора у цій сфері законодавством передбачено посилення ролі інституту безоплатної правової допомоги шляхом внесення змін до Закону України від 02.06.2011 р. № 3460-VI «Про безоплатну правову допомогу», за правилами якого право на безоплатну вторинну правничу допомогу згідно з цим Законом та іншими законами мають у тому числі діти-сироти чи діти, позбавлені батьківського піклування (п. 136) [7].

Проте варто зауважити, що надання такої допомоги має заявницький принцип на відміну від здійснення прокурором представництва. Крім того, прокурор, звертаючись до суду в інтересах держави у сфері охорони дитинства, не зв'язаний позицією позивача у справі. Відтак навіть у разі відмови позивача у підтримці правової позиції прокурора у справі, відмови від позову справа буде розглянута по суті, та за наявності позитивного судового рішення державний інтерес, який полягає у захисті інтересів дітей, буде захищений. Водночас питання розширення можливостей представництва інтересів дітей як суб'єктів безоплатної правничої допомоги було предметом окремого дослідження [11].

На противагу баченню судовою палатою у справі № 340/11/23 публічного інтересу як інтересів держави, її органів і посадових осіб, інтересів суспільства, а приватного інтересу – лише як інтересу окремої особи варто зазначити і підтримати правову позицію Великої Палати Верховного Суду, викладену у Постанові від 13.02.2019 р. у справі № 810/2763/17, згідно з якою за загальним визначенням «публічним інтересом» є важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації. Тобто, публічний інтерес є не чим іншим, як певною сукупністю приватних інтересів [12].

Більш того, у справі № 340/11/23 йшлося про нездійснення виплат не одній дитині, а десятком, які до того ж становили певну групу суспільства – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, захист інтересів яких має бути й інтересом держави з огляду на її соціальну спрямованість. То ж скільки дітей має охоплювати суспільний інтерес, порушення якого було б підставою для його захисту органами прокуратури? Навряд чи це той випадок, коли можна говорити про кількість і прагнути до нарощування кількості порушених прав дітей як умови для включення правозахисного механізму прокуратури. З цього приводу варто підтримати позицію судді С. М. Чиркіна, висловлену в окремій думці у цій справі, згідно з якою «... забезпечення взятих на себе державою обов'язків щодо підтримки дітей сиріт, яке прирівняно Законом до національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави є невідмінною складовою «інтереси держави» [13].

На наш погляд, поняття державний, публічний, суспільний інтерес, а також приватний (особистий) інтерес мають конвергенцію, оскільки інтереси держави включають необхідність дотримання і захисту суспільного, приватного інтересу і навпаки.

Отже, проведений аналіз судової практики щодо захисту інтересів держави у сфері охорони дитинства засобами прокурорського представництва яскраво демонструє недоліки правозахисного механізму, зокрема дієвості інституту безоплатної правничої допомоги, щодо захисту дітей як вразливої верстви суспільства, а також неспроможності прокурора в умовах актуальної конституційної регламентації представницької функції ефективно здійснювати таку правозахисну діяльність, що призводить до того, що порушені права дітей так і залишилися незахищеними.

З цього приводу привертають увагу окремі думки суддів Верховного Суду у цій справі. Так, суддя Верховного Суду Я. О. Берназюк цілком справедливо ставить питання: «Як виглядає у цій ситуації адміністративний суд, який прямо самоусунувся, враховуючи гарантовані конституційні принципи верховенства права та пріоритету людини як найвищої цінності, від вирішення ситуації (спору), за якої держава, в особі створених нею суб'єктів владних повноважень, не виконала взяті на себе зобов'язання за Конституцією України, міжнародними договорами та законами України захищати дітей, у т.ч. дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які є фактичними позивачами у цій справі?» [14].

Заслугує на підтримку також позиція судді Верховного Суду В. М. Кравчука, який в окремій думці слушно зауважує про те, що, коли у справі йдеться про індивідуально виражені права та інтереси дітей-сиріт та дітей, які є третіми особами, це не унеможлиблює їх захист як інтересів держави, а також визнає вирішальним те, чи узгоджується запропоноване правозастосування з конституційною метою захисту дітей [15].

Офіс Генерального прокурора, продовжуючи роботу щодо захисту прав дітей представницькими засобами, підготував клопотання про передачу на розгляд Великої Палати справи № 360/917/23 за позовом Сєверодонецької окружної прокуратури Луганської області в інтересах держави в особі Служби у справах дітей Сєверодонецької міської військової адміністрації до державного навчального закладу «Сєверодонецький професійний ліцей» про визнання протиправною безді-

яльності, зобов'язання вчинити дії до здійснення аналогічних виплат дітям. Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, позов прокурора повернув через недоведення підстав звернення до суду в інтересах держави. Ухвалою Верховного Суду від 26.04.2024 р. справу передано на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою вирішення виключної правової проблеми щодо поширення поняття «інтерес держави» на сферу охорони дитинства та підстав для представництва прокурором у суді таких інтересів у випадку, якщо орган місцевого самоврядування не здійснює (неналежним чином здійснює) повноваження щодо контролю за виплатою одноразової грошової допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування [16]. На жаль, Велика Палата Верховного Суду 04.07.2024 р. дійшла висновку, що наведені Верховним Судом обґрунтування наявності виключної правової проблеми, вирішення якої необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики, не створює підстав для прийняття до розгляду справи № 360/917/23 [17].

Небажання використовувати свої повноваження судом продемонстроване в цій окремо взятій справі, що має спонукати прокурорів і надалі застосовувати представницькі повноваження, а вчених – надати додаткове наукове обґрунтування представницької функції у сфері охорони дитинства, яке буде основою для обґрунтування відповідних процесуальних документів прокурорів у сфері охорони дитинства та для відповідних законодавчих ініціатив.

Окрім продемонстрованих складнощів у повноцінній реалізації прокурорами представницької функції, аналіз нормативно-правової бази та судової практики засвідчив також наявність неузгодженості у правовій регламентації процедури нарахування і виплати дітям такої допомоги, що вдається ідентифікувати в процесі реалізації представницької функції прокуратури.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 8 Закону випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу або відповідної установи у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку [6]. Згідно зі ст. 9 цього ж Закону витрати на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, фінансуються з бюджетів та інших джерел. Водночас у ст. 25 Закону передбачено, що порядок відшкодування витрат, які пов'язані з утриманням цих дітей, а також *нарахування їм грошових виплат у разі працевлаштування та вступу до закладу освіти та інших виплат, встановлює Кабінет Міністрів України*. При цьому порядок відшкодування витрат на виплату допомоги випускникам закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, повне державне забезпечення відповідно до ст. 8 Закону при працевлаштуванні та вступі до навчального закладу відповідно до норм забезпечення випускників закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затверджується Кабінетом Міністрів України (ст. 39-9 Закону).

Слід зауважити, що положення відповідної постанови Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 р. № 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт» (далі – Постанова) (підпункти 4, 5 пункту 13), на нашу думку, суперечать Закону та звучують його зміст (виплата ставиться під умову працевлаштування): учням, студентам з чис-

ла дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учням, студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, що навчалися або виховувалися в навчально-виховних та закладах фахової передвищої та вищої освіти і перебували на повному державному утриманні, при їх працевлаштуванні видається одноразова грошова допомога в розмірі шести прожиткових мінімумів [18]. Отже, Постановою встановлені додаткові умови стосовно таких виплат, що позбавляє дітей гарантованих Законом виплат, а також є додатковою підставою для відмови у їх здійсненні.

Крім того, мають місце суперечності між статтями самого Закону: щодо зобов'язаної до виплати особи (ст. 8 Закону – забезпечення здійснюється за рахунок навчального закладу або відповідної установи, ст. 9 – витрати на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, фінансуються з бюджетів та інших джерел). Відсутність єдиного визначеного джерела фінансування та відсутність єдиного уповноваженого органу, зобов'язаного здійснювати такі виплати, також дає можливість ухилитися від їх здійснення. Більш того, ст. ст. 25, 39-9 Закону зайво дублюють і невдалою технікою дають можливість спотворити закріплене ч. 7 ст. 8 Закону право отримати випускником – дитиною пільгової категорії допомогу без умови подальшого її працевлаштування або подальшого її вступу на навчання. Крім того, видається необхідним унормувати питання здійснення таких виплат приватними закладами, оскільки обов'язок утримання дітей - сиріт до 23 років покладається саме на державу.

Також видається невдалою визначена Законом конструкція щодо розміру виплат «не менше шести прожиткових мінімумів для відповідного віку», тобто постають питання, який орган і відповідно до якої методики чи залежно від якого способу розрахунку визначатиме остаточну суму до виплат. Відповіді, на наш погляд, мають бути надані у відповідному законодавчому унормуванні.

Варто зауважити, що наразі на розгляді у Верховній Раді України перебуває законопроект № 11040 «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [19]. Як убачається з пояснювальної записки, його метою, зокрема є усунення правової колізії між ст. 8 Закону, яка не передбачає обов'язкового працевлаштування для можливості отримання допомоги, і ст. ст. 25, 39-9 цього ж Закону, які таку умову передбачають.

Підтримуючи необхідність удосконалення законодавчого регулювання механізму таких виплат, зауважуємо, що внесений законопроект не знімає усіх порушених вище питань. Крім того, видається дискусійним положення законопроекту про виключення із Закону ст. 39-9, законодавчу конструкцію якої, на наш погляд, можна розуміти як наявність окремих прав випускникам закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на: - повне державне забезпечення *при працевлаштуванні*; - повне державне забезпечення при вступі до навчального закладу. Виключення ж цієї статті може звузити права дітей-випускників, зокрема позбавити права отримати виплату при працевлаштуванні, виплату *при вступі* до навчального закладу (додатково до виплати при закінченні навчального закладу), що підважує засади державної політики у сфері охорони дитинства.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного дослідження встановлено недосконалість законодавчої регламентації представницької функції про-

куратури, що звужує її правозахисний потенціал, а також послаблює правозахисний механізм у цілому, оскільки в процесі реалізації представницької функції прокурори визначають прогалини у законодавчій регламентації державної політики у сфері охорони дитинства, а також підсилюють систему безоплатної правничої допомоги стосовно дітей засобами представницького характеру.

Така недосконалість законодавства і відсутність сталої та однозначної судової практики створюють складнощі у реалізації прокуратурою функції представництва інтересів держави у сфері охорони дитинства, що свідчить про необхідність зміни концепту прокурорського представництва у сфері охорони дитинства, під яким варто розуміти *здійснювану спеціально уповноваженими суб'єктами – ювенальними прокурорами діяльність з ціннісно орієнтованим соціальним спрямуванням на реалізацію прав дитини на життя, охорону здоров'я, лікування, відпочинок, освіту, соціальне забезпечення, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, а також на захист інтересів держави у цій сфері як стратегічного загальнонаціонального пріоритету.*

З метою підвищення ефективності здійснення представницької діяльності та дієвості захисту і забезпечення прав дітей у цій сфері запропоновано внести відповідні законодавчі зміни:

- у Законі передбачити конкретне джерело виплат (до прикладу, кошти відповідного бюджету (державного чи місцевого залежно від підпорядкування закладу освіти);
- обов'язок здійснювати такі виплати покласти саме на розпорядників бюджетних коштів – суб'єктів владних повноважень, що також сприятиме врегулюванню питання здійснення виплат випускникам приватних закладів освіти;
- для забезпечення правової визначеності усі вищезазначені положення необхідно врегулювати саме на рівні Закону.

Список використаної літератури:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 01.09.2024).
2. Відео трансляція запису виступу Генерального прокурора на координаційній нараді керівників правоохоронних органів 09.02.2024 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=60o-mNr25m4> (дата звернення: 02.09.2024).
3. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: Наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-snovnih-napryamiv-prokurorskoji-diyalnosti> (дата звернення 02.09.2024).
4. Стефанчук М. М. Представництво прокурором інтересів держави в суді: у пошуках тенденцій розвитку концептуального обґрунтування. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2024. Випуск 37. С. 165-172.
5. Стефанчук М. М. Представницька функція прокуратури: актуальний концепт судової практики. Актуальні проблеми правознавства. 2024. № 1 (37). С. 117-125.
6. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення 02.09.2024).
7. Постанова Верховного Суду від 19.03.2024 р. у справі № 340/11/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117799323> (дата звернення: 22.06.2024).

8. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: автореф. дис. ... д-ра юрид.наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 40 с.
9. Резнік Г. О. Право на захист особистих немайнових прав дитини. Приватне право і підприємництво. 2016. № 16. С. 108-111.
10. Стефанчук М. М. Теоретико-методологічні та організаційно-правові засади реалізації прокуратурою України представницької функції: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 470 с.
11. Красножон О. М. Розширення можливостей представництва інтересів дітей як суб'єктів безоплатної правничої допомоги. «Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку»: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 14 грудня 2023 року. С. 178-181.
12. Постанова Верховного Суду від 13.02.2019 р. у справі № 810/2763/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79883398> (дата звернення: 02.09.2024).
13. Окрема думка судді Верховного Суду Чиркіна С. М. від 19.03.2024 р. у справі № 340/11/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118108990> (дата звернення 02.09.2024).
14. Окрема думка судді Верховного Суду Берназюка Я. О. від 19.03.2024 р. у справі № 340/11/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117767759> (дата звернення: 02.09.2024).
15. Окрема думка судді Верховного Суду Кравчука В. М. від 19.03.2024 р. у справі № 340/11/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117974624> (дата звернення 02.09.2024).
16. Ухвала Верховного Суду від 26.04.2024 р. у справі № 360/917/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118662287> (дата звернення: 02.09.2024).
17. Ухвала Верховного Суду від 04.07.2024 р. у справі № 360/917/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120232709> (дата звернення: 01.09.2024).
18. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 р. № 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-94-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.09.2024).
19. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 11040, внесений Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України 26.02.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43773> (дата звернення: 02.09.2024).

References

1. Law of Ukraine on providing organizational-legal conditions for the social protection of children-orphans and children deprived of parental care No. 2342-IV. (2005, January 13). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> [in Ukrainian].
2. Video transliatsiia zapysu vystupu Heneralnoho prokurora na koordynatsiinii naradi kerivnykiv pravookhoronnykh orhaniv (2024). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=60o-mNr25m4> [in Ukrainian].
3. Order by Prosecutor General of Ukraine about the peculiarities of the performance of the functions of the prosecutor's office in matters of protection the interests of children and combating violence No. 509. (2020, November 4). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoyi-diyalnosti> [in Ukrainian].
4. Stefanчук М. М. (2024). Prosecutor's Representation of the State's Interests in Court: in Search of Trends in the Development of Conceptual Framework. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni Karazina V. N., 37 [in Ukrainian].
5. Stefanчук М. М. (2024). Representative function of the prosecutor's office: a current concept of judicial practice. Aktualni problemy pravoznavstva, 1 (37) [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine on providing organizational-legal conditions for the social protection of children-orphans and children deprived of parental care No. 2342-IV. (2005, January 13). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> [in Ukrainian].
7. Resolution of the Supreme Court of 19.03.2024, case No 340/11/23 (2024, March 19).

- URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117799323> [in Ukrainian].
8. Krestovska N. M. (2008). Juvenile law of Ukraine: genesis and current state. Doctor's thesis. Odesa [in Ukrainian].
 9. Reznik H. O. (2016). The right to protection of the child's personal non-property rights. Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo, 16 [in Ukrainian].
 10. Stefanchuk M. M. (2017). Theoretical and Methodological, Organizational and Legal Bases for Implementation of the Representation Function by Public Prosecutor's Office of Ukraine. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
 11. Krasnozhon O. M. (2023). Expanding opportunities to represent children as subjects of free legal aid «Advokatura Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku»: proceedings of the 5-th International and Practical Conference. Kharkiv: 178-181 [in Ukrainian].
 12. Resolution of the Supreme Court of 13.02.2019, case No 810/2763/17 (2019, February 13). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79883398> [in Ukrainian].
 13. Separate opinion of Judge Chyrkina S. M. of 19.03.2024, case No 340/11/23 (2024, March 19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118108990> [in Ukrainian].
 14. Separate opinion of Judge of Bernaziuka Ya. O. of 19.03.2024, case No 340/11/23 (2024, March 19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117767759> [in Ukrainian].
 15. Separate opinion of Judge of Kravchuka V. M. of 19.03.2024, case No 340/11/23 (2024, March 19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117974624> [in Ukrainian].
 16. Resolution of the Supreme Court of 26.04.2024, case No 360/917/23 (2024, April 26). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118662287> [in Ukrainian].
 17. Resolution of the Supreme Court of 04.07.2024, case No 360/917/23 (2024, July 05). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120232709> [in Ukrainian].
 18. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on improvement of education, training, social protection and material security of orphans No. 226. (1994, April 5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-94-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
 19. Draft law of Ukraine on providing organizational-legal conditions for the social protection of children-orphans and children deprived of parental care (2024) No. 11040. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43773> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 04.09.2024 р.

O. M. Krasnozhon, PhD student, Prosecutor of Prosecutor General's Office
Taras Shevchenko National University of Kyiv
the Department of Justice of the Educational and Scientific Institute of law
60 Volodymyrska St, Kyiv, 01033, Ukraine
e-mail: olena.krasnozhon@univ.net.ua, krasnozhon.om@gp.gov.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-6617-6101>

**PROTECTING OF CHILDREN'S RIGHTS
BY THE PROSECUTOR THROUGH REPRESENTATIVE MEANS:
SEARCH FOR THE INTERESTS OF THE STATE**

Summary

The article highlights some peculiarities of the legislative regulation of the prosecutor's protection of children's rights by means of representative means through the prism of court practice on determining the State's interest in this area.

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of legislative regulation of the prosecutor's function of representing the State's interests in court in the area of child protection and also to make proposals for improving the efficiency of the mechanism of protection of children's rights by means of prosecutorial representation.

The author notes the imperfection of the legislative regulation of the representative function of the prosecutor's office, which narrows its human rights protection potential.

It is proved that imperfect legislation and the lack of consistent and unambiguous judicial practice create difficulties in the prosecutor's office's function of representing the interests of the State in the field of child protection.

The author formulates the author's own concept of prosecutorial representation in the field of child protection, which is proposed to be understood as the activities carried out by specially authorized subjects - juvenile prosecutors - with a value-oriented social focus on the realisation of a child's rights to life, healthcare, treatment, recreation, education, social security, comprehensive development and upbringing in a family environment, as well as on the protection of the State's interests in this area as a strategic national priority.

In order to increase the effectiveness of representative activities and the efficiency of protection and enforcement of children's rights in this area, it is proposed to introduce appropriate legislative changes to the mechanism for calculating and making appropriate payments to orphans and children deprived of parental care.

Keywords: prosecutor's office; prosecutor; representation of state interests in court; state interests in the field of child protection; justification of the grounds for representation; interests of children; orphans; children deprived of parental care.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311954>

УДК 347.97/99

М. М. Стефанчук, докт. юрид. наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут права
Кафедра юстиції
вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна
e-mail: m.stefanchuk@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6239-9091>

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ ЯК ФУНКЦІЯ ПРОКУРАТУРИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

У статті висвітлено деякі особливості законодавчої регламентації функції прокуратури з представництва інтересів держави в суді, особливості якої періодично стають об'єктами перевірки Конституційного Суду України, ініційованої заінтересованими суб'єктами, які в сучасних умовах вимагають ревізії такої регламентації на предмет її відповідності принципам верховенства права.

Метою статті є виокремлення особливостей законодавчої регламентації представницької функції прокуратури крізь призму встановлення її відповідності європейським стандартам діяльності прокуратури в досліджуваній сфері, способу унормування меж представництва прокуратурою інтересів держави в суді, правомірної мети ухвалення законодавчих положень щодо прокурорського представництва, забезпечення законодавчими положеннями здійснення представництва прокуратурою інтересів держави у суді саме у виключних випадках, доцільності запровадження змін у законодавчо визначений механізм реалізації прокуратурою представницької функції щодо обґрунтування прокурором наявності в нього підстав для вжиття заходів представницького характеру, а також викладення власного бачення стосовно її подальшого розвитку.

Констатовано, що конституційно-правова регламентація функції прокуратури з представництва інтересів держави в суді характеризується низкою правових категорій, що мають оціночний характер, розуміння яких, з огляду на відсутність їхнього законодавчого визначення, формується в правових позиціях Конституційного Суду України та у правозастосовній практиці відповідних суб'єктів правозастосування, переважно – судовій та прокурорській.

Встановлено, що оновлений конституційно-правовий статус прокуратури в Україні в аспекті визначення обсягу її повноважень в діяльності поза межами сфери кримінальної юстиції крізь призму функції представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, втілює європейські стандарти діяльності прокуратури, визначальною місією якої у цій сфері є представництво загальних або публічних інтересів, захист прав людини й основоположних свобод, забезпечення верховенства права, що відповідає законодавчо визначеній меті діяльності прокуратури в Україні в цілому.

Доведено, що спосіб конституційного визначення виключних випадків реалізації прокуратурою функції представництва інтересів держави в суді свідчить про

те, що законодавець не має наміру обмежити їх законодавче закріплення межами конкретного спеціального закону і не виключає можливості їх закріплення у нормах інших законів, оскільки перелік цих випадків не може бути визначений задалегідь, а повинен визначатися відповідно до потребуючих захисту інтересів в конкретний історичний період.

Запропоновано застосування виваженого підходу стосовно запровадження змін у законодавчо визначений механізм реалізації прокуратурою представницької функції з урахуванням надбань суддівської та прокурорської практики його застосування, з тим аби не унеможливити захист інтересів держави засобами прокурорського представництва.

Ключові слова: прокуратура; прокурор; представництво інтересів держави в суді; виключні випадки; європейські стандарти діяльності прокуратури поза межами сфери кримінальної юстиції; обґрунтування підстав представництва.

Постановка проблеми. Особливості конституційної регламентації представницької функції прокуратури періодично стають об'єктами уваги Конституційного Суду України (далі – КСУ). Так, у далекому 1999 році було ухвалено Рішення у справі про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді [1], приводом для якого стала практична необхідність у формуванні КСУ концептуального розуміння закріпленої в п. 2 ч. 1 ст. 121 Конституції України (у редакції від 28.06.1996 року) *функції прокуратури з представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом* (тут і далі виділено мною – М. Стефанчук).

Генеральна прокуратура України у цій справі просила КСУ дати офіційне тлумачення поняття «інтереси держави», з огляду на те, що судова практика, за її твердженням звужувала розуміння цього поняття та ототожнювала його лише з майновими інтересами держави. У цьому Рішенні КСУ констатував оціночний характер поняття «інтереси держави», із урахуванням чого, саме прокурор, на його думку, повинен у кожному конкретному випадку самостійно визначати із посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, у чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних чи інших інтересів держави, а також обґрунтовувати необхідність їхнього захисту.

Попри визнання КСУ «інтересів держави» оціночним поняттям, у практиці застосування законодавства у сфері реалізації прокуратурою функції представництва інтересів держави в суді, зазначене Рішення, є чи не одним із основних нормативних орієнтирів у розумінні категорії «інтерес держави» як об'єкту такого представництва. Отже, згідно з правовою позицією КСУ в основі державних інтересів «... завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону, гарантування державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо» [1].

Попри те, що у науковій юридичній літературі зауважується на тому, що це рішення КСУ на сьогодні вже є дещо застарілим, оскільки воно «... об'єктивно не враховує зміни, що були внесені до Конституції України та положення ново-

го Закону України «Про прокуратуру»; крім того, воно було винесено у контексті офіційного тлумачення саме Арбітражного процесуального кодексу України, який вже втратив чинність» [2], у правових позиціях Верховного Суду зазначається про те, що «... наведене КСУ розуміння поняття «інтереси держави» має самостійне значення і може застосовуватися для тлумачення цього ж поняття, вжитого у ст. 131-1 Конституції України та ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»» [3].

Із внесенням змін до назви конституційної функції прокуратури Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII [4], визначальним елементом складу об'єкту прокурорського представництва стали, так звані, «виключні випадки» представництва прокурором інтересів держави в суді. У законодавстві відсутнє як визначення цієї оціночної правової категорії, так і перелік таких випадків: орієнтовний чи вичерпний. Така правова невизначеність провокує проблеми у практиці правозастосування, зокрема стає предметом запиту, що формується у конституційних скаргах заінтересованих осіб з цього приводу.

Так, на розгляді КСУ перебуває касаційна скарга ТОВ «Рейнір Бізнес Груп» (далі – ТОВ) [5], щодо відповідності статті 131-1 Конституції України приписів абзацу першого частини третьої, абзаців першого, другого, третього частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VI (далі – Закон) [6], в якій, зокрема зазначається про невідповідність вказаних положень Закону Конституції України, з огляду на те, що Закон не містить визначення категорії «виключні випадки», що створює, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, ситуацію правової невизначеності. Більш того, на думку вказаного суб'єкта права на конституційну скаргу, до звернення до суду з позовом в інтересах держави в порядку представництва прокурор мав би довести відповідним вироком суду факт невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків відповідною посадовою особою. ТОВ стверджує, що оспорювані приписи Закону суперечать статті 131-1 Конституції України та порушують принцип верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості реалізації прокуратурою України представницької функції неодноразово ставала предметом наукових дискусій багатьох науковців, зокрема: О. В. Анпілогова, В. М. Бевзенка, С. О. Белікової, М. М. Говорухи, А. В. Губської, К. А. Гузе, А. В. Гусарової, К. В. Гусарова, О. В. Драган, Т. О. Дунаса, О. Г. Кучера, О. П. Натрус, Н. С. Наулік, Л. С. Нецької, Ю. Є. Полянського, М. В. Руденко, М. М. Руденка, О. Р. Севрук, Ю. А. Турлової, О. О. Таможні та інших. Проте, незважаючи на таку значну доктринальну розробку, на сучасному етапі реформування прокуратури в Україні та з огляду на той запит, що формується у конституційних скаргах щодо особливостей реалізації прокуратурою представницької функції, потребують додатково розгляду питання щодо особливостей законодавчої регламентації функції прокуратури з представництва інтересів держави в суді, з огляду на їхню затребуваність та своєчасність.

Метою статті є виокремлення особливостей законодавчої регламентації представницької функції прокуратури крізь призму встановлення її відповідності європейським стандартам діяльності прокуратури в досліджуваній сфері, спосіб унормування меж представництва прокуратурою інтересів держави в суді,

правомірної мети ухвалення законодавчих положень щодо прокурорського представництва, забезпечення законодавчими положеннями здійснення представництва прокуратурою інтересів держави у суді саме у виключних випадках, доцільності запровадження змін у законодавчо визначений механізм реалізації прокуратурою представницької функції щодо обґрунтування прокурором наявності в нього підстав для вжиття заходів представницького характеру, а також викладення власного бачення стосовно її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Змінами до Конституції України щодо правосуддя у 2016 році законодавцем було закріплено функцію прокуратури з представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України). Спеціальним нормативно-правовим актом, який визначає організацію та порядок реалізації прокуратурою означеної конституційної функції є Закон України «Про прокуратуру» у п. 2 ч. 1 ст. 2 якого унормовано, що на прокуратуру покладається функція представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та Главою 12 Розділу III Цивільного процесуального кодексу України (визначає особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави), а у ст. ст. 23 та 24 Закону - визначено повноваження прокурора з виконання покладеної на прокуратуру функції представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Слід зауважити, що така, на перший погляд, неузгодженість у назві означеної конституційної функції прокуратури, що міститься в Основному та спеціальному законах, знаходить своє пояснення у положеннях пп. 9 п. 16 - 1 Розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, відповідно до яких представництво відповідно до закону прокуратурою громадян в судах у справах, провадження в яких було розпочато до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, - до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню.

Окреслена законодавча оптимізація повноважень прокуратури поза межами сфери кримінальної юстиції обґрунтовувалась наближенням її діяльності до, так званих, *європейських стандартів діяльності прокуратури поза межами сфери кримінальної юстиції*, які, з огляду на євроінтеграційні прагнення Української держави, стали законодавчими орієнтирами у визначенні обсягу повноважень прокуратури у цій сфері.

Європейські стандарти представництва прокуратурою інтересів держави в суді з огляду на оновлений конституційно-правовий статус прокуратури в Україні

В європейській правовій практиці органи прокуратури традиційно розглядаються як органи державної влади, які від імені суспільства і в його інтересах забезпечують застосування права там, де порушення закону має наслідком кримінальну санкцію, беручи до уваги як права людини, так і необхідність ефективної дії системи кримінального судочинства [7].

Проте міжнародна спільнота поступово дійшла визнання важливості ролі прокуратури і поза сферою кримінальної юстиції. Одним із основних міжна-

родних документів, у якому було визначено статус, повноваження, практику та корисний досвід прокурорських служб більшості держав-учасниць Ради Європи у діяльності за межами сфери кримінальної юстиції, справедливо можна вважати Висновок № 3 (2008) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЕП), прийнятий на 3-му пленарному засіданні (м. Страсбург, 15–17 жовтня 2008 року) [8]. У вказаному документі було зазначено, що розмаїття функцій прокурорських служб за межами кримінального права впливає з національних правових та історичних традицій. Водночас держава має суверенне право визначати свої інституційні та правові процедури реалізації її функцій із захисту прав людини і державних інтересів з дотриманням принципу верховенства права та її міжнародних зобов'язань.

КРЕП рекомендувала розглянути можливість вироблення спільних загальноєвропейських принципів щодо правового статусу і практики прокурорів за межами кримінального права у контексті важливості захисту прав людини, основних свобод, демократичних принципів розподілу повноважень та рівності сторін позову. Відповіддю на ці рекомендації став міжнародний документ у сфері досліджуваних питань, у якому визначено загальні принципи для держав-учасниць щодо ролі публічних обвинувачів поза сферою кримінальної юстиції – Рекомендація CM/Rec (2012)11 державам-учасницям стосовно ролі публічних обвинувачів поза системою кримінальної юстиції, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ) 19 вересня 2012 року на 1151-му засіданні на рівні заступників міністрів (Рекомендація) [9]. Згідно з положеннями цієї Рекомендації за наявності у служби публічного обвинувачення повноважень поза системою кримінальної юстиції держави-учасниці повинні вжити усіх необхідних заходів для забезпечення виконання захисту прав людини та основоположних свобод відповідно до принципу верховенства права, зокрема щодо права на справедливий судовий розгляд. Із цією метою держави-учасниці повинні враховувати принципи, викладені у додатку до Рекомендації.

Визначальним у зазначеній Рекомендації убачається визначення місії публічних обвинувачів у випадку, якщо вони наділені повноваженнями поза системою кримінальної юстиції, яка полягає в тому, щоб представляти загальні або публічні інтереси, захищати права людини й основоположні свободи, забезпечувати верховенство права. Основоположною засадою з-поміж загальних принципів можна вважати орієнтування держав-учасниць на те, що обов'язки та повноваження публічних обвинувачів поза системою кримінальної юстиції повинні в усіх випадках встановлюватись законом і чітко визначатися задля уникнення багатозначності.

Здійснюючи правову оцінку законодавства України на предмет відповідності таким стандартам варто звернутися до положень Проміжного висновку Венеційської комісії щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя CDL-PI(2015)016, у якому було зазначено, зокрема про те, що такі залишкові та виключні повноваження прокуратури, як представництво інтересів держави існують в інших країнах, а тому Венеційська комісія вважає їх легітимними, якщо вони здійснюються в спосіб, за якого дотримується принцип поділу державної влади, у тому числі повага до судової незалежності, принцип субсидіарності, спеціалізації, неупередженості прокурорів та рівності сторін (п. 40) [10].

У Висновку Венеційської комісії щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною комісією 4 вересня 2015 року, було вкотре констатовано про те, що у Проміжному висновку було схвалено запропоновану реформу прокуратури, яку було визнано такою, що відповідає діючим європейським стандартам і попереднім рекомендаціям Венеційської комісії, а українському парламенту наполегливо рекомендувалося впровадити її (п. 22) [11].

Правомірна мета та межі представництва прокуратурою інтересів держави в суді: у пошуках шляхів унормування

На сучасному етапі практики застосування законодавчих положень стосовно прокурорського представництва виникає питання щодо правомірної мети їхнього ухвалення, яка, на наш погляд, зумовлена, передусім, метою функціонування прокуратури в Україні. Так, згідно з положеннями ст. 1 Закону прокуратура в Україні здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Вказана мета функціонування прокуратури визначає цілеспрямованість прокурорської діяльності і досягається при виконанні завдань, спрямованих на здійснення всіх покладених на прокуратуру функцій в межах визначених законодавством повноважень прокурора щодо їхньої реалізації.

Крім того, правомірна мета ухвалення приписів абзацу першого частини третьої, абзаців першого, другого, третього частини четвертої статті 23 Закону обумовлена прагненням втілити у національне законодавство принципи для держав-учасниць щодо ролі публічних обвинувачів поза сферою кримінальної юстиції, викладені у Рекомендації СМ/Rec (2012)11 КМ РЄ, а також рекомендації, викладені у висновках Венеційської комісії за результатами експертного аналізу законопроекту, що передував ухваленню Закону, серед яких рекомендації щодо внесення поправок, що передбачають субсидіарну роль прокурорського представництва, а також можливість заперечувати проти такого представництва в суді; щодо чіткого унормування того, що прокурор може реалізувати представницьку функцію тільки обґрунтувавши особисте втручання, і після прийняття цих підстав судом (п. 197) [12].

Стосовно способів унормування меж представництва прокуратурою інтересів держави в суді варто нагадати одну із засад, запровадження якої рекомендовано КМ РЄ державам-учасницям, у разі наділення ними служб публічного обвинувачення повноваженнями поза межами сфери кримінальної юстиції, а саме: орієнтування держав-учасниць на те, що обов'язки та повноваження публічних обвинувачів поза системою кримінальної юстиції повинні в усіх випадках встановлюватись законом і чітко визначатися задля уникнення багатозначності (п. 3) [9]. Конкретний спосіб такого унормування кожна держава обирає на власний розсуд, користаючи зі свого суверенного права визначати інституційні та правові процедури реалізації своїх функцій із захисту прав людини і державних інтересів, з дотриманням принципу верховенства права та її міжнародних зобов'язань (п. 4) [8].

Законодавче забезпечення здійснення представництва прокуратурою інтересів держави у суді саме у виключних випадках

для представництва прокурором інтересів держави в суді не відповідає принципу змагальності, який є однією із засад правосуддя (п. 63) [17]. Виходячи із положень п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України спеціальним законом, в якому визначені виключні випадки та порядок представництва прокурором інтересів держави в суді, є Закон України «Про прокуратуру», відповідно до ч. 3 ст. 23 якого такими виключними випадками, за яких прокурор може здійснювати представництво інтересів держави в суді, є порушення або загроза порушення інтересів держави. Крім того, Верховний Суд висловився і з приводу розуміння обсягу «інтересів держави», як об'єктів прокурорського представництва, вказавши, що «інтереси держави» охоплюють широке і водночас чітко не визначене коло законних інтересів, які не піддаються точній класифікації, а тому їх наявність повинна бути предметом самостійної оцінки суду у кожному випадку звернення прокурора з позовом. При цьому зауваживши, що надмірна формалізація «інтересів держави», особливо у сфері публічних правовідносин, може призвести до необґрунтованого обмеження повноважень прокурора на захист суспільно значущих інтересів там, де це дійсно потрібно (п. 70) [17]. У пунктах 74-75 цієї постанови викладено правову позицію Верховного Суду щодо тлумачення правової категорії «виключні випадки» в контексті досліджуваної функції прокуратури.

У контексті досліджуваного питання доцільно також звернути увагу на Рішення КСУ у справі за конституційною скаргою акціонерного товариства «Запорізький завод феросплавів» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 13 частини першої статті 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». У цьому Рішенні КСУ зауважив про те, що про виключні випадки представництва прокуратурою інтересів держави в суді «... йдеться, зокрема у частині 3 статті 23 Закону № 1697...» [18], що дає підстави з певною вірогідністю припустити про визнання судом конституційної юрисдикції таких випадків виключними, а також про те, що їхній перелік не обмежується положеннями Закону, з огляду на застосування прислівника «зокрема».

Вирок суду як одна із передумов обґрунтування прокурором наявності підстав для представництва інтересів держави в суді: виправданість та перспективність

Унормований чинним законодавством механізм реалізації представницької функції прокуратури не передбачає обов'язковою передумовою під час обґрунтування прокурором наявності в нього підстав для вжиття заходів представницького характеру наявність обвинувального вироку суду, яким встановлено невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них або зловживання службовим становищем чи службовими повноваженнями. Водночас ч. 7 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» зобов'язує прокурора у разі встановлення ознак, зокрема кримінального правопорушення здійснити передбачені законом дії щодо порушення відповідного провадження.

У цьому контексті привертає увагу Постанова Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) від 11.06.2024 року у справі № 925/1133/18 [19], у якій ВП ВС вирішувала виключну правову проблему стосовно питання про наявність / відсутність підстав для представництва інтересів держави прокурором як само-

ції прокуратури в Україні як такої, що відповідає стандартам функціонування служби публічного обвинувачення поза межами сфери кримінальної юстиції, що безпосередньо перевірено національною судовою практикою його застосування, а також віднайшло опосередковане визнання КСУ у висвітленій вище правовій позиції щодо неможливості делегування, а також привласнення функцій прокуратури іншими органами та посадовими особами.

Конституційно-правова регламентація функції прокуратури з представництва інтересів держави в суді характеризується низкою правових категорій, що мають оціночний характер, розуміння яких, з огляду на відсутність їхнього законодавчого визначення, формується в правових позиціях КСУ та у правозастосовній практиці відповідних суб'єктів правозастосування, переважно – судовій та прокурорській.

Оновлений конституційно-правовий статус прокуратури в Україні в аспекті визначення обсягу її повноважень в діяльності поза межами сфери кримінальної юстиції крізь призму функції представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, втілює європейські стандарти діяльності прокуратури поза межами сфери кримінальної юстиції, визначальною місією якої у цій сфері є представництво загальних або публічних інтересів, захист прав людини й основоположних свобод, забезпечення верховенства права, що відповідає законодавчо визначеній меті діяльності прокуратури в Україні у цілому.

Спосіб конституційного визначення виключних випадків реалізації прокуратурою функції представництва інтересів держави в суді свідчить про те, що законодавець не має наміру обмежити їх законодавче закріплення межами конкретного спеціального закону і не виключає можливості їх закріплення у нормах інших законів, що видається таким, що відповідає потребам сьогодення, оскільки перелік цих випадків не може бути визначений заздалегідь, а повинен визначатися ситуативно, відповідно до потребуючих захисту інтересів в конкретний історичний період, про що свідчать нещодавні зміни до переліку законодавчо визначених випадків, в яких не допускається здійснення прокурором інтересів держави в суді шляхом виключення з нього правових відносин у сфері діяльності релігійних організацій.

Запровадження змін у законодавчо визначений механізм реалізації прокуратурою представницької функції, зокрема шляхом визначення обов'язковою передумовою, під час обґрунтування прокурором наявності в нього підстав для вжиття заходів представницького характеру, наявність обвинувального вироку суду, яким встановлено невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них або зловживання службовим становищем чи службовими повноваженнями, потребує виваженого підходу з тим аби не унеможливити захист інтересів держави у цілому.

Список використаної літератури

1. У справі за конституційним поданням Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді): Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 року № 3-пн/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

- show/v003p710-99#Text (дата звернення: 01.09.2024).
2. Берназюк Я. Особливості представництва прокурором інтересів держави в суді: нове законодавство та актуальні підходи Верховного Суду. URL: <https://www.supremecourt.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/941986/> (дата звернення: 01.09.2024).
 3. Постанова Верховного Суду від 15 травня 2019 року у справі № 911/1497/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81880166> (дата звернення: 01.09.2024).
 4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 01.09.2024).
 5. Конституційна скарга ТОВ «Рейнір Бізнес Груп» щодо відповідності статті 131-1 Конституції України приписи абзацу першого частини третьої, абзаців першого, другого, третього частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VI від 22.02.2024 р. № 16/59. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/16_592024.pdf (дата звернення: 01.09.2024).
 6. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 01.09.2024).
 7. Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/16804be55a> (дата звернення: 01.09.2024).
 8. Opinion No.3 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors on «The Role of Prosecution Services outside the Criminal Law Field». URL: <https://rm.coe.int/16807474ee> (дата звернення: 01.09.2024).
 9. Recommendation CM/Rec (2012)11 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecutors outside the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2012 at the 1151st meeting of the Ministers' Deputies and explanatory memorandum. URL: <https://rm.coe.int/16807096c5> (дата звернення: 01.09.2024).
 10. CDL-PI (2015)016-e Preliminary Opinion on the proposed constitutional amendments regarding the judiciary of Ukraine. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2015\)016-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2015)016-e) (дата звернення: 01.09.2024).
 11. CDL-AD(2015)027-e. Opinion on the Proposed Amendments to the Constitution of Ukraine regarding the Judiciary as approved by the Constitutional Commission on 4 September 2015 adopted by the Venice Commission at its 104th Plenary Session (Venice, 23-24 October 2015). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)027](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)027) (дата звернення: 01.09.2024).
 12. CDL-AD(2013)025, Joint Opinion on the draft Law on the Public Prosecutor's Office of Ukraine, Endorsed by the Venice Commission at its 96th Plenary Session (Venice, 11-12 October 2013). URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)025-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)025-e) (дата звернення: 01.09.2024).
 13. Нецька Л. Перспективи законодавчого вдосконалення представницької функції прокуратури: погляд науковця. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 4. С. 152-160.
 14. Руденко М. Представництво прокурором інтересів держави в суді у контексті оновленого Господарського процесуального, Цивільного процесуального кодексів та Кодексу адміністративного судочинства України (вступ з теоретичних, правових і практичних питань). Вісник прокуратури. 2018. № 3. С. 64-71.
 15. Стефанчук М. М. Категорія «виключні випадки» в контексті реалізації прокуратурою України функції представництва. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 4. С. 36-42.
 16. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України від 20.08.2024 року № 3894-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (дата звернення: 01.09.2024).
 17. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2018 року. Справа № 806/1000/17 (адміністративне провадження № К/9901/2564/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73763984> (дата звернення: 01.09.2024).
 18. У справі за конституційною скаргою акціонерного товариства «Запорізький завод феросплавів» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 13 частини першої статті 17 Закону України «Про Національне антико-

рупційне бюро України»: Рішення Конституційного Суду України від 5 червня 2019 р. № 4-п(П)/2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2019.pdf (дата звернення: 01.09.2024).

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.06.2024 року. Справа № 925/1133/18. Провадження № 12-60rc23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120396091> (дата звернення: 01.09.2024).

References

1. In the case on the constitutional petition of the Higher Arbitration Court of Ukraine and the Prosecutor General's Office of Ukraine regarding the official interpretation of Article 2 of the Arbitration Procedure Code of Ukraine (case on representation of the state's interests in arbitration by the Prosecutor's Office of Ukraine). Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated April 1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99#Text> (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
2. Bernaziuk Ya. Peculiarities of the Prosecutor's Representation of the State's Interests in Court: New Legislation and Current Approaches of the Supreme Court. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/941986/> (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
3. Resolution of the Supreme Court dated May 15, 2019, in case № 911/1497/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81880166> (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
4. On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice): Law of Ukraine dated June 2, 2016, № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
5. Constitutional complaint concerning the compliance with Article 131-1 of the Constitution of Ukraine of the provisions of the first paragraph of part three, paragraphs one, two, three of part four of Article 23 of the Law of Ukraine 'On the Prosecutor's Office' of 14 October 2014 No. 1697-VI, dated 22.02.2024 No. 16/59 (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
6. On the Public Prosecutors Office: Law of Ukraine 2014, October. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
7. Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/16804be55a> (access date: 01.09.2024).
8. Opinion No.3 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors on «The Role of Prosecution Services outside the Criminal Law Field». URL: <https://rm.coe.int/16807474ee> (access date: 01.09.2024).
9. Recommendation CM/Rec (2012)11 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecutors outside the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2012 at the 1151st meeting of the Ministers' Deputies and explanatory memorandum. URL: <https://rm.coe.int/16807096c5> (access date: 01.09.2024).
10. CDL-PI (2015)016-e Preliminary Opinion on the proposed constitutional amendments regarding the judiciary of Ukraine. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2015\)016-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2015)016-e) (access date: 01.09.2024).
11. CDL-AD(2015)027-e. Opinion on the Proposed Amendments to the Constitution of Ukraine regarding the Judiciary as approved by the Constitutional Commission on 4 September 2015 adopted by the Venice Commission at its 104th Plenary Session (Venice, 23-24 October 2015). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)027](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)027) (access date: 01.09.2024).
12. CDL-AD(2013)025, Joint Opinion on the draft Law on the Public Prosecutor's Office of Ukraine, Endorsed by the Venice Commission at its 96th Plenary Session (Venice, 11-12 October 2013). URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)025-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)025-e) (access date: 01.09.2024).
13. Netska, L. (2017) Prospects for Legislative Improvement of the Representative Function of the Prosecutor's Office: the View of the Scientist. Scientific Bulletin of the National Academy of Public Prosecution of Ukraine, 4, 152-160 [in Ukrainian].

14. Rudenko, M. (2018). Representation of the State's Interests in Court by the Prosecutor in the Context of the Updated Commercial Procedure, Civil Procedure Codes, and the Code of Administrative Procedure (Introduction to Theoretical, Legal and Practical Issues). Bulletin of the Prosecutor's Office, 3, 64-71 [in Ukrainian].
15. Stefanchuk, M. M. (2016). «Exceptional cases» as a category in the context of implementation by the Prosecutor's Office of Ukraine function of representation. Journal of the National Prosecution Academy of Ukraine, 4, 36-42 [in Ukrainian].
16. On the protection of the constitutional order in the field of religious organisations. Law of Ukraine of 20.08.2024 No. 3894-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
17. Resolution of the Supreme Court dated April 25, 2018, in case № 806/1000/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73763984> Text (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
18. In the case of the constitutional complaint of the Zaporizhzhya Ferroalloy Plant Joint Stock Company regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of paragraph 13 of part one of Article 17 of the Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine": Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated June 6, 2019 No. 4-p(II)/2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2019.pdf (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].
19. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated June 11, 2024, in case No. 925/1133/18. (access date: 01.09.2024) [in Ukrainian].

Стаття надійшла 02.09.2024 р.

M. M. Stefanchuk, Doctor of Judicial Sciences, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
the Department of Justice of the Educational and Scientific Institute of Law
60 Volodymyrska St, Kyiv, 01033, Ukraine
e-mail: m.stefanchuk@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6239-9091>

REPRESENTATION OF THE STATE'S INTERESTS IN COURT AS A FUNCTION OF THE PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE: FEATURES OF LEGISLATIVE REGULATIONS

Summary

The article highlights some features of the legislative regulation the representation of the state's interests in court by the public prosecutor's office, the peculiarity of which periodically become the objects of review by the Constitutional Court of Ukraine, initiated by interested parties, who in current conditions demand revision of such regulation for its compliance with the principles of the rule of law.

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of the legislative regulation of the representative function of the prosecutor's office through the prism of establishing its compliance with European standards of the prosecutor's office activities in the researched field, the method of legislative determination of the scope of the representation of the state's interests by the prosecutor's office, the legitimate purpose of adopting legislative provisions on prosecutorial representation, ensuring the implementation of the representation of state's interests in court by the prosecutor's office in exceptional cases, the expediency of introducing changes to the legally defined mechanism of implementation of the representative function by the prosecutor's office regarding the substantiation by the prosecutor of the grounds for such activities, as

well as highlighting one's own vision regarding its further development.

It is stated that the constitutional and legal regulation of the prosecutor's office function of representing the interests of the State in court is characterized by a number of legal categories which are evaluative in nature, and which, given the lack of their legislative definition, are understood in the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine and in the practice of the relevant entities applying law, mainly, judicial and prosecutorial practice.

It is established that the updated constitutional and legal status of the prosecutor's office in Ukraine in terms of determining the scope of its powers in activities outside the criminal justice sphere through the prism of the function of representing the State's interests in court in exceptional cases and in accordance with the procedure established by law embodies the European standards of the prosecutor's office, whose defining mission in this area is to represent general or public interests, protect human rights and fundamental freedoms, and ensure the rule of law, which corresponds to the legally defined purpose of public prosecutor's office in Ukraine.

It is proved that the method of constitutional definition of exceptional cases of the prosecutor's office's function of representation of the State's interests in court indicates that the legislator does not intend to limit their legislative consolidation to the limits of a specific special law and does not exclude the possibility of their consolidation in the provisions of other laws, since the list of these cases cannot be determined in advance, but should be determined in accordance with the interests which require protection in a particular historical period.

It is proposed to apply a balanced approach to introducing changes to the legislatively defined mechanism for exercising the representative function by the prosecutor's office with due regard for the achievements of judicial and prosecutorial practice of its application, so as not to make it impossible to protect the interests of the State by means of prosecutorial representation.

Keywords: public prosecutor's office; prosecutor; representation of the state in court; exceptional cases; European standards of prosecutorial activity outside the criminal justice system; substantiation of the grounds for representation.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311957>

УДК 342.9

Н. В. Ільєва, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: nv-ilieva@onu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5710-1318>

В. С. Куля, адвокат, здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: adv.v.kulia@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-2781-3974>

ГАРАНТІЇ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УСІХ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз підходів до розуміння поняття гарантій, суть гарантій, загальних гарантій принципу рівності усіх учасників судового провадження та спеціальних гарантій принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. Досліджено первинні визначення поняття гарантій, основні гарантії загального принципу рівності, окремо досліджено принцип рівності учасників судового провадження, розглянута класифікація таких гарантій з урахуванням специфіки принципу адміністративного судочинства.

У даній статті досліджено поняття гарантій принципу рівності в адміністративному процесі, досліджується суть і види юридичних гарантій та визначається місце гарантій принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу серед них, досліджуються основні види гарантій принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу за формою закріплення та рівнями забезпечення.

У статті розглядаються та класифікуються гарантії принципу рівності за різними критеріями, такими як: за формою та рівнем закріплення, за рівнями забезпечення, за характером дії, за суб'єктним складом, за правовою природою, за формою реалізації. Класифікація гарантій дозволяє краще зрозуміти, як принцип рівності забезпечується на різних рівнях правової системи, та допомагає виявити потенційні гарантії та механізми реалізації принципу рівності всіх учасників адміністративного процесу.

У статті запропоновано дефініцію гарантій принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом, наведено безпосередньо такі га-

рантії та розкрито їх суть, в тому числі з врахуванням специфіки властивостей адміністративного судочинства.

Ключові слова: принципи, гарантії, адміністративний процес, принципи адміністративного процесу, процесуальні засади, принцип рівності, гарантії принципу рівності, принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, гарантії принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом.

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної теми полягає у відсутності в науці адміністративного процесу України розуміння гарантій принципу адміністративного процесу перед законом і судом, як і підхід до визначення поняття даного принципу, його змісту, суті. Саме через розкриття сутності досліджуваного принципу можна зрозуміти які правові механізми забезпечують, гарантують його функціонування та реалізацію. У Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС), стаття 8 неповно та коротко розкриває зміст і суть поняття принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. В той же час, нормативно-правовим актом не закріплюється чим же гарантується забезпечення, дотримання, функціонування та реалізація досліджуваного принципу. Вважаємо, що гарантії принципу рівності в адміністративному судочинстві повинні бути, як мінімум, зведені в теоретичному просторі. Уніфікація таких гарантій спростила б роботу для теоретиків і практиків на шляху забезпечення та реалізації цього принципу.

З врахуванням декларування європейського курсу нашої держави, при відсутності зростання рівня справедливості судоустрою, навіть певного спадання в умовах воєнного стану (ми бачимо деяку орієнтованість судів на користь держави, аніж людини), наголошуємо, що дослідження гарантій основоположних принципів судочинства (в конкретному випадку - принципу адміністративного процесу перед законом і судом) могло би сприяти на рівні наукової спільноти та правників певним нагадуванням про основи верховенства права, рівності, людиноцентричних цінностей і посприяти в забезпеченні захисту прав людини, справедливого суду і недискримінації. Таким чином, дослідження гарантій принципу рівності всіх учасників адміністративного процесу є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє зміцненню демократичних інститутів і захисту прав людини в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями лише фрагментарно згадується питання гарантій принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. Наразі більшість досліджень стосується гарантій конституційного принципу рівності, або гарантій загально-процесуального принципу рівності, зокрема певні обриси питання розглядають такі вчені, як Я. О. Берназюк, Є. В. Білозьоров, В. В. Городовенко, М. В. Ковалів, О. І. Корчинський, Я. П. Кузьменко, Ж. М. Мельник-Томенко, В. В. Моргун, В. Ф. Погорілко, В. Б. Пчелін, О. Ф. Скакун, І. Б. Стахура та ін. Втім, провівши ґрунтовний аналіз вже наявних досліджень, за допомогою наукових методів дедукції і системного аналізу можна уніфікувати і гарантії досліджуваного принципу.

Мета статті. Метою даної публікації є дослідження та аналіз закріплених і

практичних гарантій забезпечення та реалізації принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для детального дослідження гарантій принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом важливо розпочати з самого поняття гарантій. В словнику української мови визначається: «Гарантія - порука в чомусь, забезпечення чого-небудь. Умови, що забезпечують успіх чого-небудь» [4, с. 29].

Далі, більш вузьке поняття – юридичні гарантії. В. Ф. Погорілко зазначає, що «юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина» [5, с. 40]. О. Ф. Скакун визначає юридичні гарантії як «систему юридичних засобів і способів охорони і захисту прав людини і громадянина. Обов'язок держави забезпечити особі право на судовий захист та інші способи захисту, не заборонені законом, а також право на одержання кваліфікованої юридичної допомоги» [6, с. 188], та вказує що «юридичні гарантії стосуються насамперед правотворчої діяльності держави, способів закріплення прав людини і принципів дії фіксуючих їх норм, визначення порядку реалізації прав, форм їх охорони» [6, с. 188]. Тобто, як ми бачимо, саме нормативно-правове закріплення права, принципу, поняття, обов'язку, або іншого правового явища – є певною гарантією.

На думку О. Ф. Скакун «не лише законодавче закріплення прав, але й адекватне сприйняття чинного нормативного матеріалу всіма його адресатами, що знаходить вираження в безпосередній діяльності, яка реалізує право, та у правозастосовній діяльності держави. Остання включає можливість примусового виконання прав громадян і усунення перешкод на шляху їхньої реалізації» [6, с. 188]. Отже, правозастосовна практика, практична реалізація певних прав теж може бути гарантією їх забезпечення.

Згодом О. Ф. Скакун запропонувала «відокремлювати юридичні гарантії законності від юридичних гарантій прав, свобод і обов'язків людини і громадянина» [7, с. 28]. О. Ф. Скакун юридичними гарантіями законності іменує як «передбачену законодавством систему правових умов і правових засобів, спрямованих на забезпечення режиму законності й правопорядку» [8, с. 667], юридичні гарантії прав, свобод і обов'язків людини і громадянина – це «систему нормативно визначених, організаційно оформлених способів і засобів, що забезпечують реальне втілення прав, свобод, обов'язків людини і громадянина» [8, с. 228].

Є. Ф. Білзьоров пропонує поняття правових гарантій, що дуже близьке до поняття юридичних гарантій прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, запропоноване О. Ф. Скакун. А саме, він вважає, що «правові гарантії – це сукупність правових засобів і способів, що визначають умови і порядок безперешкодної реалізації прав та свобод особи, а також їх охорону й надійний захист від протиправних посягань. До правових гарантій прав і свобод належать: гарантії кожного знати свої права та обов'язки; гарантії на судовий захист; гарантії на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини; гарантії захисту прав у міжнародних судових установах чи відповідних органах міжнародних організацій; гарантії на самозахист прав і свобод; гарантії на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної державними органами, органами місцевого самоврядування та їх службовими і посадовими особами під час здійснення своїх

повноважень; гарантії невиконання явно злочинних наказів чи розпоряджень; гарантії на юридичну допомогу; гарантії використання принципу презумпції невинуватості; гарантії відмови давати свідчення або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначено законом; гарантії підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист» [9, с. 55, с. 59].

З огляду на позиції цитованих авторів, вважаємо, що гарантії принципу рівності всіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом є досить комплексною гарантією, і одночасно є правовою гарантією, або юридичною гарантією прав, свобод і обов'язків людини і громадянина (наприклад, права на недискримінацією, чи доступ до правосуддя, на судовий захист, тощо) та в певній мірі юридичною гарантією законності, оскільки вищезгадані права закріплені законом, охороняються та забезпечуються законом, захист таких прав є основою режиму законності. Безумовно, без дотримання принципу рівності всіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом і не буде права на справедливий суд. На нашу думку, гарантія даного принципу є процесуальною гарантією, і більш вузько – адміністративно-процесуальною (з врахування специфіки адміністративного судочинства). Тому, можна говорити, що гарантії досліджуваного принципу – це поєднання серед гарантій на судовий захист, справедливий суд та гарантій недискримінації.

У Рішенні Конституційного Суду України від 12.04.2012 року у справі № 9-рп/2012 (за конституційним зверненням гр. А. П. Трояна щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу)) щодо офіційного тлумачення положень ст. 24 Конституції України зазначено що «кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій...» [10] також, Конституційний Суд закріпив, що «конституційна засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в ч. 1 ст. 55 Конституції України; ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного ч. 1 ст. 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема сфери судочинства; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав» [10]. Отже, принцип рівності всіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом походить з конституційного принципу, згодом з загально-процесуального принципу рівності. А сам факт його закріплення і існування вже є гарантією справедливого балансу між процесуальними правами учасників адміністративного процесу.

Дослідження питання гарантій принципу рівності всіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом наразі у відкритому доступі відсутні. Втім, є більш широкі дослідження, або трохи дотичні до нашого напрямку. В. Сердюк, В. Любарський та Р. Скриньковський у своїй статті «Гарантії забезпечення рівності перед законом і судом в Україні» надають посилання на норми Конституції та власний їх аналіз [11, с. 1044], розкривають питання недоторканності суддів в аспекті принципу рівності [11, с. 1045], наголошують на доступі до правосуддя як

суті принципу рівності [11, с. 1046] та роблять висновок, що «теоретичний аналіз реалізації такої засади правосуддя як рівність перед законом і судом дозволяє зробити висновок про те, що її ефективне використання в Україні здійснюється ще не повною мірою» [11, с. 1047] і «необхідно удосконалити процесуальне законодавство з метою створення на рівні Верховного Суду умов щодо забезпечення єдності судової практики та спромогтися реальної незалежності суддів» [11, с. 1047].

В. В. Моргун в своїй дисертації надає тези, які наштовхують на певні думки в нашому дослідженні. Наприклад, вчений зазначає: «законодавчо закріплена фінансово-економічна база (основа) місцевого самоврядування виступає важливою гарантією у вирішенні питань місцевого значення» [12, с. 70]. З даної тези ми доходимо до думки, що саме законодавче закріплення принципу рівності учасників судового процесу вже є відповідною гарантією, а також закріплення матеріально-технічної бази судів, закріплення питання сплати судового збору та звільнення від його сплати може, в свою чергу, виступати гарантією. Також, В. В. Моргун стверджує, що «право на самоврядування гарантується державними територіально-адміністративними одиницями» [12, с. 141], а отже, ми, в свою чергу, можемо стверджувати, що досліджуваний принцип гарантується в цілому ланкою судів адміністративної юрисдикції, оскільки без галузевих судів, не було б і галузевого принципу.

О. Ф. Скакун визначає, що національні (внутрішньодержавні) юридичні гарантії за формою закріплення поділяються на конституційні (загальні) та галузеві. На думку вченої: «конституційні (загальні) – база гарантування прав, свобод і обов'язків громадян; за ними можна робити висновки про характер забезпеченості прав і свобод громадян, а отже існуючим ладом загалом; галузеві (цивільно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові та ін.) – у поточних законах і підзаконних нормативних актах передбачені процедури та механізми реалізації, охорони і захисту прав і свобод людини, які закріплені в конституції» [13, с. 73]. Так само, вченою визначається, що юридичні гарантії прав і свобод людини за формами (стадіями) забезпечення бувають гарантіями реалізації, охорони та захисту [13, с. 74]. Засновуючись на загальнотеоретичних основах та використовуючи логічний прийом дедукції (від загального до спеціального) і метод системного аналізу, ми можемо надати власне бачення гарантій досліджуваного принципу і розкрити їх види.

Отже, за формою та рівнями закріплення гарантії принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом можна поділити на міжнародні, конституційні та адміністративно-процесуальні.

Щодо міжнародних гарантій, то, в першу чергу, гарантією є саме закріплення питання рівності у міжнародних актах. На думку Я. Берназюка, «рівність і недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у: ▪ Загальній декларації прав людини 1948 року (статтях 1, 2, 7), ▪ Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 14), ▪ Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 1), ▪ Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статтях 14, 26)»

[14, с. 24]. Вважаємо, що право на справедливий суд, закріплене у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод нерозривно пов'язане та переплітається з принципом рівності і вони є невід'ємними та неможливими один без одного. По-друге, це сама процесуальна можливість звернення до Європейського суду з прав людини, можливість розгляду даним судом справи, реалізації рішення даного суду в Україні та отримання певної матеріальної компенсації.

Конституційні гарантії – є загальними гарантіями первинного принципу рівності, які закріплені в Основному Законі держави. Одна з них – це право на рівність перед законом: Конституція України (ст. 24) гарантує рівність всіх громадян перед законом і забороняє дискримінацію за ознаками раси, статі, політичних переконань тощо. Ця норма є основною для забезпечення рівності в адміністративному процесі. Стаття 26 прирівнює іноземців та осіб без громадянства за правами і свободам до українців, за окремими винятками. Рівність у своїй гідності та правах гарантується 21 статтею. Загально-процесуальний принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом гарантується статтею 129 Конституції.

Окремо загальні процесуальні гарантії принципу рівності перед законом і судом встановлюються у Законі України «Про судоустрій та статус суддів», а саме статтею 9, де частина 1 витікає з статті 24 Конституції України, а в частині 2 закріплена додаткова гарантія: «Суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом» [3, ст. 9]. Гарантія рівності прав іноземців, апатридів та іноземних юридичних осіб закріплена ч. 2 ст. 7 вищезгаданого закону, доступність правосуддя – ч. 3 ст. 7, рівність за мовними ознаками – ч. 2 ст. 12.

Спеціально-галузеві гарантії, передбачені КАС України: закріплення принципу рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом у п. 2 ч. 3 ст. 2 КАС України як засади адміністративного судочинства; обумовлення даного принципу самим завданням адміністративного судочинства, яке згідно ч. 1 ст. 2 КАС України визначається як «справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, мета якого є ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [2, ст. 2]; часткове закріплення суті і змісту даного принципу у ст. 8 КАС України; закріплення рівності за мовними ознаками у ч. 2 ст. 15 КАС України; зазначення у ч. 1 ст. 44 КАС України рівності процесуальних прав та обов'язків учасників справ.

Гарантії принципу рівності всіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом можуть бути класифіковані за різними критеріями. Класифікація допомагає чіткіше зрозуміти механізми забезпечення цього принципу в адміністративному процесі.

За правовою природою гарантії можна поділити на матеріальні та процесуальні. Матеріальні - це норми, які закріплюють право на рівність перед законом і судом на рівні матеріального права. Вони включають загальні положення про рівність усіх громадян незалежно від соціального статусу, майнового положення, релігійних або політичних переконань, як передбачено Конституцією України та іншими законами. Процесуальні – це правила, що забезпечують рівні умови

для участі в адміністративному процесі. Вони визначають права та обов'язки учасників, порядок захисту прав, механізми оскарження рішень, строки розгляду справ тощо.

Окрему класифікацію можна виділити за формою реалізації гарантій: нормативні (які в певній мірі схожі до матеріальних), організаційні та процесуальні. Нормативні гарантії – це правові норми, які встановлюють обов'язкові, загальні правила щодо рівності перед судом та законом. Організаційні гарантії пов'язані з організацією діяльності судової системи, вони включають незалежність судової влади, належне функціонування судових органів, забезпечення доступності суду, правової допомоги. Процесуальні гарантії регулюють порядок судочинства, включаючи забезпечення рівних процесуальних прав для всіх учасників процесу.

За суб'єктним складом гарантії можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні гарантії надаються всім учасникам адміністративного процесу без винятку, незалежно від їхнього правового статусу. До них належать: право на справедливий суд, рівність у поданні доказів, право на оскарження рішень суду тощо. Спеціальні гарантії передбачаються для окремих категорій осіб, наприклад, для осіб з інвалідністю, учасників бойових дій, іноземців або апатридів. До таких належить: право на отримання безкоштовної юридичної допомоги, звільнення від сплати судового збору, тощо. КАС України покладає обов'язок доказування на суб'єкта владних повноважень, такий негативний підхід до суб'єкта владних повноважень є гарантією для заявника фізичної особи, або юридичної особи щодо певних пільгових умов в доказуванні. Тут варто уточнити, що «принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом є багатоскладовим. Він витікає з конституційного принципу рівності прав і свобод людини та рівності громадян перед законом, загальних принципів правосуддя та накладається на специфіку адміністративно-процесуальних відносин (де суб'єкти за своїм процесуальним статусом, закріпленими правами та обов'язками є нерівними за своєю суттю, проте мають бути рівними у засобах та способах їх здійснення і захисту)» [15, с. 19].

За рівнем забезпечення гарантії можна поділити на національні (ті що забезпечуються на рівні української держави, Конституцією України, кодексами, законами та іншими нормативно-правовими актами, інститутами) та міжнародні (забезпечуються міжнародними угодами і договорами, які є обов'язковими для України, а також через виконання рішень Європейського суду з прав людини).

За характером дії гарантії можна поділити на прямі (забезпечують рівність безпосередньо в адміністративному процесі, наприклад, право на рівні можливості при поданні доказів, участі в засіданнях, можливість оскарження рішень) та непрямі (забезпечують рівність опосередковано, через інші механізми. Наприклад, доступ до юридичної допомоги або державне регулювання судових витрат може опосередковано впливати на здатність особи реалізувати свої права, на певні пільгові умови).

Отже, з огляду на проведене дослідження, можна визначити поняття гарантій усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. У вузькому розумінні – це система норм та інститутів, правових, організаційних та процесуальних засобів, закріплених на міжнародному, національному та галузевому (адміністративно-процесуальному) рівнях, спрямованих на забезпечення рівних

умов для всіх учасників адміністративного процесу під час реалізації їх прав і обов'язків, захисту прав та інтересів та передбачають рівність сторін у судовому процесі, доступі до правосуддя, рівних засобах та способах здійснення та захисту наданих їм процесуальних прав, захисту від дискримінації та забезпечення незалежності суду в умовах, коли такі сторони не рівні за своєю суттю. Або у широкому розумінні, як систему загальних положень та спеціальних засобів і механізмів, що створюють рівні можливості кожному учаснику адміністративного процесу для захисту і реалізації своїх прав та інтересів.

Висновки і пропозиції. Як підсумок, в результаті системного аналізу діючого законодавства і праць вчених, ми маємо можливість визначити поняття гарантій принципу рівності учасників адміністративного процесу перед законом і судом, визначити їх зміст та суть. Досліджувані та проаналізовані у даній статті гарантії мають ґрунтовне значення для забезпечення та реалізації принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, оскільки саме гарантії принципу є умовами його дотримання та загальної недискримінації, фактично за відсутності яких унеможливується реалізація права на справедливий суд в адміністративному судочинстві. Визначення поняття та видів гарантій даного принципу несе суттєве значення для подальших наукових досліджень і орієнтування практиків серед механізмів реалізації принципу рівності.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.09.2024).
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 10.09.2024).
3. Про судоустрій та статус суддів: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 2. 1971. 550 с.
5. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. К.: Ін Юре, 1997. 52 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
7. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій прав людини на життя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 29 (1) 27-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29%281%29__8.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Х.: Еспада, 2006. 776 с.
9. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції: монографія. К.: Аванпост-прим, 2009. 189 с.
10. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). Офіційний вісник України. 2012. № 32. Ст. 1202.
11. Сердюк В., Любарський В, Скриньковський Р. Гарантії забезпечення рівності перед законом і судом в Україні. *Traektoriâ Nauki - Path of Science. Section "Law and Security"* 2021. Vol. 7. No 6. С. 1043-1048. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/958/900>.
12. Моргун В. В. Конституційно-правове забезпечення матеріальної та фінансової основ місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних державах. Дисертація на

- здобуття доктора філософії. Київ. 2021. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ef9d3947-79f4-4e94-9d5a-281b37e057e7/content>.
13. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.
 14. Берназиук Я. Принцип рівності та заборони дискримінації під час вирішення приватноправових та публічно-правових спорів. Національна школа суддів. Підвищення рівня кваліфікації помічників суддів місцевих та апеляційних господарських судів. 03-07 квітня 2023 року. Презентація. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/bernaziuk_principle_of_equality_prohibition_of_discrimination.pdf.
 15. Куля В. С. Підходи до визначення поняття принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. Матеріали 77-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (23-25 листопада 2022 р., м. Одеса). Відп. ред. О. В. Побережець; ред. кол.: А. Л. Святошнюк, Т. В. Степанова та ін. Одеса: Олді+, 2022. С.18-21.

References

1. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 p. Bulletin of the State of Ukraine, 1996. No. 30. Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Code of Administrative Procedure of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2005, No. 35-36, No. 37, Article 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
3. On the Judiciary and the Status of Judges: the Law of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2016, No. 31, Article 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
4. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Institute of Linguistics; under the editorship I. K. Bilodida. K.: Scientific thought, 1970-1980. T. 2. 1971. 550 p. [in Ukrainian].
5. Pohorilko V. F., Golovchenko V. V., Gray M. I. (1997). Human and citizen rights and freedoms in Ukraine / K.: In Yure. 52 p. [in Ukrainian].
6. Skakun O. F. (2001). Theory of the state and law: Textbook / Kharkiv: Konsum. 656 p. [in Ukrainian].
7. Kuzmenko J. P. (2014). General characteristics of legal guarantees of human rights to life. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. Issue 29 (1) 27-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29%281%29__8. [in Ukrainian].
8. Skakun O. F. (2006). Theory of state and law: textbook. Kharkiv: Espada. 776 p. [in Ukrainian].
9. Bilozyorov E. V. (2009). Legal guarantees of human and citizen rights and freedoms in the field of militia activity: monograph. K.: Avanpost-prim. 189 p. [in Ukrainian].
10. Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated April 12, 2012 No. 9-пп/2012 in the case of the constitutional appeal of citizen Troyan Anton Pavlovich regarding the official interpretation of the provisions of Article 24 of the Constitution of Ukraine (case on equality of parties to the judicial process). Official Gazette of Ukraine. 2012. No. 32. Art. 1202 [in Ukrainian].
11. Serdyuk V., Lyubarskyi V., Skrynkovskyi R. (2021). Guarantees of ensuring equality before the law and the court in Ukraine. Traektorii Nauki - Path of Science. Section "Law and Security". Vol. 7. No. 6. P. 1043-1048. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/958/900> [in Ukrainian].
12. Morgun V. V. (2021). Constitutional and legal provision of material and financial foundations of local self-government in Ukraine and foreign countries. Dissertation for obtaining a doctor of philosophy. Kyiv. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ef9d3947-79f4-4e94-9d5a-281b37e057e7/content> [in Ukrainian].
13. Skakun O. F. (2009). Theory of law and state: a textbook. K.: Alerta. 520 p. [in Ukrainian].
14. Bernaziuk Ya. (2023). The principle of equality and the prohibition of discrimination during the resolution of private law and public law disputes. National School of Judges.

Increasing the qualification level of assistant judges of local and appellate commercial courts. April 3-7. Presentation. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/bernaziuk_principle_of_equality_prohibition_of_discrimination.pdf [in Ukrainian].

15. Kulia V. S. (2022). Approaches to defining the concept of the principle of equality of all participants in the administrative process before the law and the court. Materials of the 77th scientific conference of the teaching staff and researchers of the Faculty of Economics and Law of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov (November 23-25, 2022, Odessa). Ans. ed. O. V. Poberezhets; ed. col.: A. L. Sviatoshniuk, T. V. Stepanova and others. Odessa: Oldi+. P. 18-21 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

N. V. Ilieva, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: nv-ilieva@onu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5710-1318>

V. S. Kulia, Barrister, PhD student
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: adv.v.kulia@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-2781-3974>

THE GUARANTEES OF THE CONCEPT OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY OF ALL PARTICIPANTS IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS BEFORE THE LAW AND THE COURTS IN UKRAINE

Summary

The article analyzes approaches to understanding the concept of guarantees, the essence of guarantees, general guarantees of the principle of equality of all participants in court proceedings and special guarantees of the principle of equality of all participants in the administrative process before the law and the court. The primary definitions of the concept of guarantees, the main guarantees of the general principle of equality were studied, the principle of equality of participants in court proceedings was separately studied, the classification of such guarantees was considered taking into account the specifics of the principle of administrative proceedings.

This article examines the concept of guarantees of the principle of equality in the administrative process, examines the essence and types of legal guarantees and determines the place of guarantees of the principle of equality of all participants in the administrative process among them, examines the main types of guarantees of the principle of equality of all participants in the administrative process by the form of consolidation and levels of support.

The article examines and classifies guarantees of the principle of equality according to various criteria, such as: by the form and level of consolidation, by the levels of provision, by the nature of the action, by subject composition, by legal nature, by the

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311958>

УДК 342.951

А. А. Назарко, аспірант

Національний університет «Одеська юридична академія»

Кафедра морського та митного права

вул. Академічна, 2, Одеса, 65009, Україна

e-mail: nazarkoaa@onua.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4190-7288>

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ МИТНИХ ОРГАНІВ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена всебічному аналізу поняття та особливостей компетенції митних органів України у контексті інноваційних процесів, що відбуваються у сфері митної справи. В умовах євроінтеграційного курсу України, метою якого є модернізація економічної інфраструктури, подолання технологічного відставання, залучення іноземних інвестицій і підвищення конкурентоспроможності на міжнародному рівні, митні органи відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування зовнішньоекономічної діяльності.

У статті акцентується на необхідності модернізації компетенцій митних органів відповідно до світових стандартів і впровадження передових інноваційних технологій, що є частиною Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності України до 2030 року. Аналізуються вплив і значення таких інновацій, як «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», «Смартмитниця», технології попереднього інформування про вантажі, радіочастотна ідентифікація (RFID) і блокчейн для покращення процесів митного контролю, управління і взаємодії з зовнішніми партнерами.

Одним із центральних питань статті є розгляд нових компетенцій, які повинні бути сформовані у митних органах для ефективного впровадження інновацій. Зокрема, мова йде про необхідність розвитку цифрових, інтелектуальних, партнерських та безпекових навичок. В статті також детально розглядається вплив економічної та політичної нестабільності, зокрема воєнного стану в Україні, на процеси впровадження інновацій у митній справі. Визначаються ключові проблеми та виклики, які створює цей контекст, зокрема труднощі з вивезенням високотехнологічних товарів, наданням пільг при ввезенні інноваційного обладнання та застосуванням нетарифних заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, таких як сертифікація, квотування і ліцензування.

У статті наводяться рекомендації щодо вдосконалення організаційних структур митних органів, а також необхідності оновлення нормативно-правової бази для адаптації до сучасних вимог і стандартів. Пропонується зосередитися на формуванні якісно нової інтелектуальної митниці, що швидко і ефективно реагує на зміни, застосовуючи передові цифрові технології та методи безпеки. Зокрема, акцентується на важливості підвищення кваліфікації фахівців митних органів, що стане основою для впровадження інновацій у сфері митного контролю. Огляд

но використовують розроблені програми, які об'єднують інформаційну митну систему в один налагоджений механізм. До них відноситься «Import Control System» (ICS), «Export Control System» (ECS) і «Economic Operators Registration and Identification System» (EORI). На базі таких систем була розроблена єдина європейська електронна система митного контролю «New Computerized Transit System» (NCTS).

Інноваційну діяльність у сфері митної справи можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних заходів суб'єктів митних правовідносин, спрямованих на впровадження, поширення та реалізацію інновацій у сфері митної справи. Слушним уявляється класифікація інноваційних митних технологій за змістом їх використання варто поділити на продуктові (до яких, наприклад, відносяться: віддалений випуск, технології попереднього інформування про вантажі та пасажирів, «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» та «Смартмитниця» тощо), і процесні (Номо-scan, які є технічними засобами митного контролю; і технології радіочастотної ідентифікації (англ. RFID - Radio frequency identification) та блокчейн-технології виступають засобом ідентифікації) [2, с. 26].

Україна із введення інноваційних технологій у сфері митної справи не відстає від інших країн та загальноновизнаних світових стандартів. Але складна економічна ситуація у режимі воєнного стану в країні наносить значний негативний вплив на проведення інноваційної діяльності у сфері митної справи, а саме виникненням труднощів у випадках вивезення з України високотехнологічних товарів, надання пільг при ввезенні інноваційного обладнання, застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД (сертифікація, квотування, ліцензування) тощо.

Всі зазначені процеси вимагають від працівників митної служби наділення рядом нових інноваційних компетенцій митних органів, орієнтованих на якісно новий рівень організації та здійснення митної справи та якісно підготовлених фахівців митної служби тощо.

Поставлені завдання неможливо виконати без наукових розробок з питань митних компетенцій у світлі інноваційної стратегії розвитку України. Таким чином, за для подолання кризової ситуації у сфері застосування інноваційних технологій у сфері митної справи доцільним уявляється розгляд поняття та особливостей митних компетенцій для запровадження сучасних інновацій в умовах постійних реформ в Україні.

Першочергово відмітимо, що поняття «компетенція» складне правове явище, що складається з взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів. Цим частково можна пояснити, що серед вчених, що торкалися розгляду теми статті, відсутня єдина позиція щодо змісту, сутності поняття «компетенція», його структури тощо. Разом із тим, аналіз всіх елементів даного поняття, дослідження структури має важливе теоретичне та практичне значення. Без достатнього вивчення та всебічного розгляду структурних елементів компетенції, неможливо у повній мірі обґрунтовано визначити саме поняття та зробити науково-обґрунтований аналіз компетенції митних органів України.

Детальний аналіз наукових та законодавчих джерел дозволяє зазначити, що поняття «компетенція» є складним збірним поняттям, у науковій літературі й законодавстві не наведено його однозначного трактування. З цією метою розглянемо

які визначаються як предмет власних дій органу державної влади [10].

Очевидним, на наш погляд, є те, що при дослідженні поняття та змісту компетенції державного органу, здебільшого вчені розглядають як єдність предмету діяльності та повноважень органу. У зв'язку із цим, предмет діяльності як правова категорія потребує окремої уваги.

Предмет діяльності – складне, багатопланове явище. Його правове регулювання потребує різних правових та організаційних форм та методів впливу, тобто участі різних за сферою діяльності органу влади. Особливе значення проблема визначення компетенції має для тих органів, які законодавством віднесені до тих структур, які виконують правоохоронні функції, застосовують заходи адміністративного впливу (попередження, припинення правопорушень) та притягнення винних осіб до відповідальності.

Цікавим, на наш погляд, є приклад органу виконавчої влади, що регулює відносини, які виникають, змінюються та припиняються у сфері здійснення митної справи. Сфера діяльності митних органів України є багатогранною, це й економічна, фінансова безпека, правоохоронна діяльність, сфера надання послуг та зовнішньоторговельна діяльність тощо. Діяльність митних органів універсальна та специфічна, вона не має аналогів. Її багатоплановість проявляється у багатьох соціальних функціях, що виконують митні органи, закріплених у Митному кодексі України та конкретизованих у Положенні про Державну митну службу України [11].

Митні органи України – це органи виконавчої влади, що регулюють суспільні відносини, які виникають, змінюються або припиняються у сфері здійснення митної справи, що відповідно до ст. 7 Митного кодексу України складається з порядку та умов переміщення через митний кордон України товарів, транспортних засобів, справляння митних платежів, митного контролю та оформлення, боротьба з порушеннями митних правил та контрабандою тощо.

Структура митних органів складається з трьох рівнів: Державна митна служба України, митниці та митні пости. Норми, які визначають компетенцію митних органів можна назвати компетенційні норми, які повинні чітко визначати права та обов'язки митних органів та їх посадових осіб з метою прийняття самостійних рішень у будь-яких ситуаціях та з іншого боку, не виходити за рамки повноважень, що регламентовано чинним законодавством.

Таким чином, в загальному вигляді систему митних органів можна визначити як обумовлених функціональною єдністю сукупність самостійних ланок, що об'єднуються спільними цілями та завданнями, а також вертикальним підпорядкуванням нижчих ланок вищим ланкам. При цьому кожна ланка митної системи відповідно зі своїм та положенням в загальній системі відіграє певну роль, виконуючи більший або менший об'єм функцій у межах компетенції митних органів.

Аналіз Митного кодексу України та Положення про Державну митну службу України дозволяє відмітити, що при виконанні завдань при здійсненні митної справи митні органи наділені певними управлінськими функціями, які умовно можна поділити на: фіскальні; організаційні; посередницькі; контрольні (при здійсненні митного, валютного контролю, оформлення); правоохоронні функції; зовнішньоторговельні; кадрові.

Функції митних органів та їх повноваження тісно пов'язані між собою. Кожна з перелічених функцій потребує підкріплення її власними повноваженнями.

Найчастіше такі повноваження й реалізують самі функції митних органів. Наприклад, для реалізації функцій боротьби з порушеннями митних правил та контрабандою посадові особи митних органів можуть застосовувати адміністративне затримання осіб, для з'ясування обставин у справах. Адміністративне затримання здійснюється з метою припинення порушень митних правил, забезпечення повного та своєчасного розгляду справи та виконання постанов по цій категорії справ.

Відповідно до основних завдань, митні органи наділені державно-владними повноваженнями самостійної правотворчості, правозастосування та правоохорони тощо. Але самостійні вони лише у межах, які регламентовані державою шляхом надання ним певного роду компетенції. Таким чином, компетенцію митних органів можна представити як сукупність предмету діяльності та повноважень, що покладено прав, обов'язків, функцій державою на митні органи України та мають тісний взаємозв'язок між собою. Держава наділяє митні органи певними повноваженнями для виконання покладених на них функцій та вирішення поставлених перед ними завдань. Компетенція митних органів встановлюється державою та реалізується шляхом певних правовідносин. Митні органи як й будь-які інші органи державної влади не мають права змінювати, відмовитися від реалізації своєї компетенції та виходити за її межі у іншому разі посадові особи можуть бути притягнуті до відповідальності. Реалізація компетенції митними органами та їх посадовими особами передбачено законодавчими актами, відомчими актами та посадовими інструкціями.

Оскільки чітко визначення компетенції будь-якого органу влади, що сприяє підтримці принципу законності та дисципліни при здійсненні своєї діяльності, необхідно навести певні особливості при формулюванні компетенції митних органів:

- 1) виходячи із предмету діяльності необхідно визначити місце митних органів у системі органів влади та сферу їх впливу;
- 2) визначити предмет діяльності, тобто коло суспільних відносин та суб'єктів підпорядкування митних органів;
- 3) визначити коло завдань, що покладено на митні органи;
- 4) затвердити на законодавчому рівні управлінські функції, які виконують митні органи при здійсненні своєї діяльності;
- 5) визначити сукупність прав та обов'язків (повноважень) митних органів та їх посадових осіб при виконанні покладених на них функцій.

Компетенцію митних органів як органів виконавчої влади можна представити як передбачений законодавчими актами комплекс виконуваних митними органами повноважень, функцій та завдань в межах предмету їх діяльності. Держава наділяє митні органи певними повноваженнями для виконання покладених на них функцій та вирішення поставлених перед ними завдань. Повноваження митних органів складаються з сукупності прав та обов'язків, що встановлені державою, реалізуються шляхом відповідних правовідносин тощо.

Традиційні складові митної справи України простежуються у операційних, допоміжних, управлінських, професійних (поведінкових) компетенціях митних органів України.

Інноваційними складовими митної справи України необхідно назвати інтелектуальні, цифрові, партнерські, наглядові, безпекові тощо компетенції

митних органів. У зв'язку із цим, Державна митна служба України повинна орієнтуватися на вирішення стратегічних завдань – це формування якісно нової інтелектуальної митниці, що швидко взаємодіє із внутрішніми та зовнішніми партнерами, застосовуючи передові цифрові технології, сучасні методи безпеки, наглядові функції, з ефективним результатом для держави та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Висновки і пропозиції. У процесі дослідження компетенції митних органів України в контексті інноваційних процесів виявлено кілька ключових аспектів, що визначають сучасний стан та подальший розвиток цієї сфери.

По-перше, поняття компетенції митних органів охоплює як предмет діяльності, так і повноваження, які визначають межі їхньої діяльності. Це поняття є складним і багатогранним, оскільки включає в себе не лише юридичні аспекти, але й функціональні елементи, що регулюють роботу митних органів.

По-друге, інноваційна діяльність у сфері митної справи є важливим чинником, що впливає на ефективність митних формальностей та забезпечує відповідність європейським стандартам. Технології, такі як віддалений випуск, попереднє інформування про вантажі, «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», «Смартмитниця», RFID та блокчейн, суттєво полегшують митний контроль, покращують обробку даних і забезпечують прозорість митних формальностей. Інтеграція таких технологій у роботу митних органів є критично важливою для підвищення їхньої ефективності.

По-третє, адаптація України до європейського економічного та правового простору вимагає від митних органів дотримання нових вимог щодо інноваційної політики та інформаційної безпеки. Це передбачає реформування митної системи, удосконалення її структур та процесів для забезпечення відповідності європейським стандартам. В умовах сучасних викликів, таких як воєнний стан і економічна криза, особливо важливо забезпечити ефективну реалізацію інновацій у митній сфері.

У зв'язку з вищезазначеним, важливо звернути увагу на кілька ключових напрямків розвитку митних органів. Насамперед, необхідно розробити та впровадити спеціалізовані навчальні програми для підвищення кваліфікації працівників митної служби, з акцентом на новітні технології та європейські стандарти митного контролю. Це дозволить не тільки покращити професійні навички митників, але й забезпечити ефективне впровадження інноваційних рішень. Також, доцільно провести детальний аналіз та оновлення законодавчої бази, що регулює компетенцію митних органів. Це повинно включати чітке визначення функцій, прав і обов'язків митних органів, а також механізмів їх реалізації. Законодавчі зміни мають сприяти кращій організації митних формальностей і забезпечити правову основу для впровадження нових технологій.

Важливо також створити і впровадити єдину електронну систему митного контролю, що базується на передових європейських моделях, таких як NCTS, ICS, ECS та EORI. Це забезпечить інтеграцію української митної системи з європейським митним простором, полегшить обробку митних декларацій та контролюватиме переміщення товарів більш ефективно.

Подальша співпраця з європейськими партнерами є необхідною для обміну досвідом та найкращими практиками у сфері митного контролю. Це дозволить

Україні адаптувати інноваційні технології до національних умов, покращити процеси митного адміністрування і підвищити рівень безпеки та прозорості.

Останнім, але не менш важливим аспектом є вдосконалення правового регулювання інноваційної діяльності в сфері митної справи. Це включає підтримку наукових досліджень, розробок та залучення інвестицій для впровадження нових технологій. Створення сприятливих умов для інноваційного розвитку допоможе Україні ефективно інтегруватися у світову економіку та забезпечити високий рівень обслуговування у сфері митної справи.

Список використаної літератури

1. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.
2. Петришин Н. Я., Медвід Р. В. Удосконалення взаємодії митних органів з підприємствами шляхом впровадження інноваційних технологій. Економіка. Фінанси. Право. 2020. № 5 (1). С. 24-28. DOI: 10.37634/efp.2020.5(1).4.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1728 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_948_39072050.pdf.
5. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.
6. Армаш Н. О. Керівник органу виконавчої влади: адміністративно-правовий статус. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. 248 с. URL: <http://radnuk.info/posibnuk/adminpravo/451-kerivnuk.html>.
7. Карабін Т. О. Розподіл повноважень публічної адміністрації: монографія. Ужгород: Гражда, 2016. 220 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14185/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF.pdf>.
8. Кравченко В. В., Пітнік М. В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права): навчальний посібник. Київ, 2001. 176 с.
9. Борщевський І. В., Гринь О. Д. Правова компетенція в загальнотеоретичній юриспруденції: поняття й особливості. Рига: «Baltija Publishing», 2020. 462 с. DOI: 10.30525/978-9934-26-007-0-4.
10. Карпа М. П. Формування компетенції органів публічної влади: територіально-орієнтований підхід. Ефективність державного управління. 2017. № 3 (52). С. 213-222. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/269/265>
11. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>.

References

1. Strategy for the development of the innovation sector for the period up to 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10.07.2019 No 526-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Petryshyn N. Ya., Medvid R. V. (2020). The improvement of customs authorities interactions with enterprises on the base of innovative technologies implementation. Economics. Finances. Law, No. 5 (1). P. 24-28. DOI: 10.37634/efp.2020.5(1).4 [in Ukrainian].
3. Busel V. T. (2005). Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language. V. T.

- Busel (Ed.). Kyiv, Irpin: Perun. 1728 p. [in Ukrainian].
4. Skakun O. F. (2001). Theory of state and law: a textbook. Kharkiv: Consum. 656 p. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_948_39072050.pdf [in Ukrainian].
 5. Topolevsky R. B., Fedina N. V. (2020). Theory of state and law: handbook. Lviv: LVDUVS. 268 p. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf> [in Ukrainian].
 6. Armash N. O. (2006). Head of an executive body: administrative and legal status. Zaporizhzhia: GU «ZIDMU». 248 p. URL: <http://radnuk.info/posibnuk/admin-pravo/451-kerivnuk.html> [in Ukrainian].
 7. Karabin T. O. (2016). Distribution of powers of public administration: a monograph. Uzhhorod: Hrazhda. 220 p. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14185/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF.pdf> [in Ukrainian].
 8. Kravchenko V. V., Pitnyk M. V. (2001). Constitutional principles of local self-government in Ukraine (basics of municipal law): Textbook. Kyiv, 2001. 176 p. [in Ukrainian].
 9. Borshchevskyi I. V., Hryn O. D. (2020). Legal competence in general theoretical jurisprudence: concept and features. Riga: «Baltija Publishing». 462 p. DOI: 10.30525/978-9934-26-007-0-4 [in Ukrainian].
 10. Karpa M. P. (2017). Formation of the competence of public authorities: territorial-oriented approach. Efficiency of public administration, 3 (52). P. 213-222. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/269/265> [in Ukrainian].
 11. On Approval of the Regulations on the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 06.03.2019 No. 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 02.09.2024 р.

A. A. Nazarko, PhD Student
National University «Odesa Law Academy»
the Department of Maritime and Customs Law
2 Akademichna St, Odesa, 65009, Ukraine
e-mail: nazarkoaa@onua.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4190-7288>

CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF CUSTOMS AUTHORITIES' COMPETENCE IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE PROCESSES IN UKRAINIAN CUSTOMS AFFAIRS

Summary

This article analyzes the concept and characteristics of customs authorities' competencies in Ukraine within the context of ongoing innovations in customs practices. As Ukraine pursues its Euro-integration goals — aimed at modernizing economic infrastructure, overcoming technological lag, attracting foreign investments, and enhancing international competitiveness — customs authorities play a pivotal role in ensuring the effective functioning of foreign economic activities.

The focus of the article is on the necessity to modernize the competencies of customs authorities in line with global standards and to implement advanced innovative technologies, as outlined in Ukraine's Innovation Development Strategy up to 2030. It examines the impact and significance of innovations such as the 'Single Window' system, 'Smart Customs' initiatives, pre-arrival cargo information technologies,

radio-frequency identification (RFID), and blockchain for enhancing customs control, management, and interactions with external partners.

A central issue discussed in the article is the development of new competencies required for the effective implementation of these innovations by customs authorities. Specifically, it addresses the need to cultivate digital, intellectual, partnership, and security skills. The article also explores the effects of economic and political instability, particularly the wartime conditions in Ukraine, on the implementation of innovations in customs operations. Key challenges are identified, such as difficulties in exporting high-tech goods, granting incentives for importing innovative equipment, and applying non-tariff regulatory measures, including certification, quotas, and licensing.

Recommendations are provided for improving the organizational structures of customs authorities and updating the legal and regulatory framework to adapt to modern requirements and standards. The article advocates for the development of a new, intelligent customs system that can swiftly and effectively respond to changes by employing cutting-edge digital technologies and security methods. Emphasis is placed on the importance of enhancing the qualifications of customs professionals, which is essential for the successful implementation of innovations in customs control.

Keywords: innovation processes, competence, customs competence, customs affairs, customs authorities.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311959>

УДК 347.79:351.85(204.1)+342.514

Ю. В. Сергєєв, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра морського та митного права
вул. Академічна, 2, Одеса, 65009, Україна
e-mail: yuriy.sergeyev@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1741-3683>

Н. О. Коваль, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра морського та митного права
вул. Академічна, 2, Одеса, 65009, Україна
e-mail: kntp@meta.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0524-1335>

РЕГІОНАЛІЗМ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ РЕЖИМУ ПІДВОДНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Статтю присвячено характеристиці особливостей публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини у регіонах, акваторії яких є вагомо насиченими її об'єктами. Вивчення регіональної специфіки правового регулювання та організаційних механізмів підтримання режиму діяльності, спрямованої на підводне культурне надбання, презентує досвід країн, які є учасницями Конвенції ЮНЕСКО про охорону підводної культурної спадщини 2001 р. та тих, що досі до неї не приєднались. Актуальність проблематики дослідження обумовлюється необхідністю формування концепції публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини в Україні на основі кращих світових практик та прогресивного досвіду функціонування комплексних правових режимів морських акваторій та регіонального співробітництва. Завданням статті є формулювання пропозицій щодо запозичення Україною позитивного досвіду і впровадження нових практик правового регулювання та організаційного забезпечення режиму підводного культурного надбання. Авторами означено основні сучасні ризики для підводної культурної спадщини, а також шляхи зменшення їх потенційного загрозливого впливу. У рамках класичних напрямів регіональної співпраці у сфері морської діяльності охарактеризовано спільні зусилля та національні підходи у публічному адмініструванні режиму підводного культурного надбання у Середземноморському, Чорноморському та Карибському басейнах. Відзначено, що типовими рисами такого адміністрування є створення спеціально уповноваженого національного органу управління, схвалення відповідного законодавства та регіональних спеціалізованих угод, організація співробітництва з зацікавленими сторонами та цифризація музейних запасників та підводних об'єктів *in situ*. Акцентовано увагу на необхідності розробки національного законодавства України про діяльність, спрямовану на підводну культурну спадщину, та активізацію зусиль щодо співробітництва на регіональній та усесвітній основі, а також впро-

водної культурної спадщини зарубіжжя, у вітчизняних дослідженнях практично не представлена. Натомість вона може надати цінний матеріал для формування національної моделі такого адміністрування, що охопить схвалення нових правових норм, оновлення підходів та практик управління діяльністю, спрямованою на підводне культурне надбання, та ширшого впровадження новітніх цифрових технологій для популяризації знань про багатий цивілізаційний спадок Чорноморського регіону. У зв'язку з цим, **метою статті** є визначення основних тенденцій, кращих інструментів та механізмів публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини у низці регіонів світу, води яких є значно насиченими її об'єктами, а завданням – формулювання пропозицій щодо запозичення Україною позитивного досвіду і впровадження нових практик правового регулювання та організаційного забезпечення режиму підводного культурного надбання.

Виклад основного матеріалу. В інформації щодо основних сучасних загроз для підводної культурної спадщини, представленої у квітні 2024 р. на Конференції ООН щодо Десятиліття океану [4], відзначається, що донне тралення, потенційно забруднюючі затонулі судна та прогнозований комерційний глибоководний видобуток корисних копалин є найзначнішими ризиками для морських екосистем, їхнього біорізноманіття та затоплених культурних артефактів. Для зменшення згубного впливу таких видів діяльності пропонується: 1) активізувати обстеження дна у рамках морського просторового планування, 2) визначити та схвалити нові морські охоронювані райони у місцях значного скупчення підводних культурних цінностей, 3) запровадити попереджувальний глобальний мораторій на тралення дна та глибоководний видобуток корисних копалин до максимального вивчення і обстеження морського дна у відповідному районі, а також надання екологічних та культурних оцінок майбутньої діяльності. У напрямку зменшення впливу потенційно забруднюючих затонулих суден часів Другої світової війни, які упродовж найближчого десятиліття з найбільшою вірогідністю зазнають структурного руйнування та вивільняють свої небезпечні вантажі, пропонується визначити конкретні судна, що становлять значний ризик для життєво важливих морських ресурсів та спільнот, розробити стандарти нешкідливих для довкілля та контрольованих процедур їх видалення, знешкодження або усунення негативного тиску на довкілля, встановити зобов'язання щодо належного фінансування таких робіт.

Наведені заходи узгоджуються з Цілями сталого розвитку ООН, спрямованими на підтримку екологічної рівноваги та співпрацю з усіма зацікавленими акторами, урахування тенденцій глобального потепління, особливостей впливу затонулих об'єктів на популяції морських організмів, а також інтересів і вразливості малих острівних держав. Вони формують нову сферу наукових, освітнянських та управлінських практик і знань – «Екологію морської спадщини», спрямовану на вивчення та урахування нерозривного зв'язку між природним та культурним надбанням людства і має на увазі, що підводна культурна спадщина підтримує екологічне морське біорізноманіття та допомагає посилити і краще зрозуміти зв'язок людського суспільства з морем у загальній системі природної та культурної спадщини. Крім того, низка морських та океанських акваторій значно насичена досі невивченими та особливо цінними для окремих суспільств

об'єктами культурного та історичного надбання, є місцями останнього притулку людей, суден, літальних апаратів, залишків міст та цивілізаційного спадку давніх народів, що можуть зазнати нищівного руйнування та будуть остаточно втрачені за відсутності належної уваги до їх збереження та охорони.

Зазначені тенденції та занепокоєння держав проблемою розкрадання і підвищенням впливу інших ризиків на об'єкти підводної культурної спадщини зумовлюють вжиття ними законотворчих, організаційних та координаційних заходів для активізації вивчення, збереження, протидії незаконному вилученню та обігу історичних артефактів на національному, регіональному на глобальному рівні. Визнання особливого статусу об'єктів підводної культурної спадщини та необхідність визначення режиму, що посприяв би їх збереженню, стали причиною ухвалення 2001 UNESCO Convention. Кількість її учасників (77 [5]) є значно нижчою за кількість приєднань до інших міжнародних угод у сфері охорони та збереження культурного надбання: Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. налічує 136 [6], а Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р. – 196 [7] учасників. Але приєднання держав тривають, і період 2020-х рр. налічує 12 ратифікацій 2001 UNESCO Convention (Гамбія, Гвінея, Домініканська Республіка, Ємен, Ірак, Катар, Мавританія, Малі, Мальта, Оман, Польща, Сенегал), по одному схваленню (Естонія) і прийняттю (Малаві). Це свідчить про поступове сприйняття та усвідомлення державами важливості піклування про затоплені культурні, історичні та археологічні цінності, вжиття заходів до формування системи забезпечення та зміцнення їх охорони, і, в остаточному підсумку, – побудову універсальної захисної мережі для підводної культурної спадщини.

Регіоналізм, що є особливо притаманним співробітництву держав, розташованих на узбережжях морів та океанів, часто спрямовує їх спільні зусилля на вироблення оптимальних моделей співпраці за класичними напрямками: охорона навколишнього середовища, контроль держави порту, пошук і рятування на морі. Це отримує прояв у підготовці та підписанні регіональних міжнародних угод, створенні органів управління та координації відповідної діяльності, синергії зусиль у якнайкращому досягненні визначених цілей і завдань. Такі заходи дозволяють більш послідовно погоджувати природоохоронні, контрольні, пошукові заходи зі специфічними особливостями того або іншого регіону та з більшою ефективністю здійснювати їх. Наприклад, у Середземноморському регіоні таке співробітництво та регіональне публічне адміністрування зазначених напрямків базуються на Конвенції про захист морського середовища та прибережного району Середземного моря 1976/1995 р. (Барселонська конвенція) і протоколах до неї [8] та Паризькому меморандумі [9], а пошук та рятування – на стандартах глобальної Конвенції з пошуку і рятування на морі 1979 р. [10] з тісною координацією дій рятувальних організацій прибережних країн, а також з укладанням двосторонніх угод щодо пошуку та рятування між ЄС (його членами) та країнами Північної Африки і Близького Сходу, що зазнало значної активізації через нелегальну міграцію [11]. Двостороннє співробітництво держав також є характерним для Балтійського регіону і регіону Північного моря [12], а механізми охорони навколишнього середовища цих акваторій встановлено регіональними угодами: Конвенцією про захист морського середовища району Балтійського моря 1992 р.

(Гельсінська конвенція, переглянута в 1992 р.) [13], комплексом угод з охорони Північного моря від забруднення нафтою, захоронення відходів, наземних джерел тощо. Напрямок співробітництва щодо вироблення регіонального підходу до адміністрування режиму підводної культурної спадщини в ЄС та наближених до нього державах перебуває у стані оцінки необхідності та поступового формування. Держави приєднуються до 2001 UNESCO Convention та розробляють галузеве національне законодавство, а Радою Європи схвалено рекомендації № 848 (1978) про підводну культурну спадщину [14] та № 1486 (2000) про морську та річкову культурну спадщину [15], що мають виняткове значення через відсутність спеціальної регіональної угоди [16, с. 174]. Крім того, керівні принципи ЄС сприяють блакитному зростанню, відповідальному та сталому туризму, пов'язаному з морем та підводним культурним надбанням [17].

У Сіракузькій декларації 2001 р., схваленій за підсумками Конференції з культурної спадщини Середземного моря, було відзначено необхідність укладання міжнародної угоди про підводну культурну спадщину регіону [18, р. 40]. Це підтверджує, що Середземномор'я за правом визнається одним з найбільш багатих на підводний культурний, історичний та археологічний спадок регіонів. Зокрема, влітку 2024 р. за 90 км від берега Ізраїлю на глибині 1,8 км було виявлено найстаріше для цього регіону затоплене судно з вантажем у сотні неушкоджених глеків. На думку науковців, воно належить до XIII або XIV ст. до н.е. Рештки старовинного корабля були знайдені під час екологічного дослідження морського дна газовидобувною компанією Energean [19]. Зважаючи на те, що Ізраїль не приєднався ані до 2001 UNESCO Convention, ані до UNCLOS'82, а також те, що за прикладом Барселонської конвенції, угоди щодо культурного спадку Середземного моря не схвалено, в Ізраїлі діє національне законодавство: загальний Закон про пам'ятки старовини 1978 р. (Antiquities Law) [20], присвячений як суходольним, так й підводним культурним об'єктам, та низка інших галузевих нормативних документів [21], що діють у комплексі з морським законодавством про охорону прибережного середовища, планування та управління морською діяльністю. У Греції, акваторії якої також є багатими на залишки людської цивілізації, прийнято закони № 3028/2002 «Про загальні засади захисту пам'яток старовини та культурної спадщини» [22] та № 1428/1984 «Про експлуатацію нерухомості та інші положення» [23]. Греція є учасницею UNCLOS'82, але не 2001 UNESCO Convention. У цих країнах діє дозвільний порядок діяльності, спрямованої на об'єкти підводної культурної спадщини, визначено владних суб'єктів з відповідною компетенцією: в Ізраїлі – Міністерство спадщини та Ізраїльське управління об'єктами старовини (Israel Antiquities Authority, IAA), зокрема його підрозділ морської археології [24; 25], у Греції – Міністерство культури [26]. Обидві держави активно розвивають міжнародне співробітництво, підтримують дослідницькі проекти та створюють підводні музеї. До них, зокрема належать: Прибережний археологічний проєкт Кесарії [27], проєкт «Іліада» [28], заплановане на 2025 р. відкриття Музею підводних стародавностей у Піреї з експозицією у понад 2,2 тис. підводних знахідок [29], підводні археологічні дослідження у печері Франкті [30], на Західному Криті та Антикіфері [31] тощо. Крім того, впровадження цифрових технологій, можливостей штучного інтелекту та повненої реальності для популяризації знань про давні цивілізації, полегшен-

ня адміністративних процедур тощо становлять важливий напрям їх роботи: на порталі Уряду Греції представлено діджитал-проект «Цифрове відродження Стародавньої Олімпії» та інші зручні сервіси [32], в Ізраїлі – на сайті Міністерства спадщини розміщено розділ «Спадщина онлайн» [33]. Дійсно, триваючі процеси представлення все більшої частини культурної спадщини у цифровому просторі сприяє розвитку та підвищенню ефективності каналів поширення знань про давні цивілізації. Більшість спеціалізованих інституцій та організацій інвестують у цифрові засоби комунікації, а постійне оновлення контенту та розширення колекцій сприяють приверненню більшої уваги поціновувачів. Діджитал-простір створює платформи та інструменти, які усувають багато фінансових та організаційних перешкод, що раніше заважали належному піклуванню про предмети старовини [34, р. 339]. Цифризація надає, крім іншого, значних можливостей для ознайомлення і дослідження підводного культурного надбання та сприяє його збереженню завдяки зменшенню кількості «втручань» через занурення. Такі інновації підвищують обізнаність про культурні цінності і забезпечують їх доступність для усіх. Вони також відповідають 2001 UNESCO Convention, яка серед основних засад передбачає переважне залишення історичних артефактів *in situ*, але також підвищення обізнаності громадськості та створення туристичного потенціалу шляхом оцінки та захисту підводної природної та культурної спадщини. Проте, роботи з підводної зйомки та оцифрування пов'язані зі значно більшими фінансовими та організаційними зусиллями, і тому розвиваються не так швидко [35], але засвідчують поступову активізацію. Зокрема, проект BLUMED [36], що об'єднав урядові та дослідницькі установи європейського регіону, був спрямований на популяризацію підводної природної та культурної спадщини за допомогою 3D-реконструкції, розробку веб-платформи для інтегрованого туристичного просування та створення мережі підводної природної та культурної спадщини «Підводні природні та культурні маршрути в Середземному морі». Відповідні роботи продовжено в рамках програми «Interreg Euro-MED» [37], що підтримує середземноморську прикордонну співпрацю та об'єднує партнерів із 69 регіонів 14 країн північного узбережжя Середземного моря. Упродовж 2021 – 2027 рр. заплановано зробити регіон розумнішим, зеленішим і покращити управління між зацікавленими сторонами. У рамках програми проводяться школи, практикуми, конференції тощо. Так, під час Міжнародної конференції «Наш океан 2024» (квітень 2024 р., м. Афіни) голова уряду Греції заявив про кілька амбітних заходів, що будуть здійснені заради майбутнього грецьких морів: розвиток двох морських парків в Егейському та Іонічному морях; заборона на тралення в усіх охоронюваних районах до 2030 року та впровадження складних методів спостереження і моніторингу їх забруднення [38].

Класична регіональна специфіка також представлена у системі міжнародних угод для Чорноморського басейну, яку складають Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 р. [39], Чорноморський меморандум [40] та Угода про співробітництво з пошуку та рятування на Чорному морі 1998 р. [41]. Міжнародної угоди щодо підводної культурної спадщини також не розроблено, і лише три держави регіону (Болгарія, Румунія та Україна) є учасницями 2001 UNESCO Convention та будують національні системи публічного адміністрування її режиму відповідно до її стандартів. Співробітництво, спрямоване на збереження та вивчення підводного культурного надбання, представлено науковими ініціатива-

ми: 1) Морський міжнародний археологічний проєкт «Black sea MAP (Maritime Archeology Project)», що тривав у 2015 – 2017 рр. та відзначився виявленням і дослідженням залишків понад 80 затонулих суден, найстаріше з яких перебуває на глибині 1700 м і належить до часів давньогрецької колонізації Чорного моря у V ст. до н.е. [42]; 2) «Спільна культурна спадщина – джерело розвитку підприємництва в Чорноморському басейні (TREASURE)» [43], у рамках якого було приділено значну увагу цифровізації цивілізаційного спадку у Чорноморському басейні [44, р. 13]. На жаль, широкомасштабне вторгнення РФ, триваючі бойові дії та складна безпекова ситуація біля узбережжя України зупинили плановані заходи та, зокрема реалізацію Указу Президента України від 3 грудня 2021 р. № 617 «Про деякі заходи щодо відновлення та розвитку морських наукових досліджень і науково-дослідного флоту» [45]. Необхідно також звернути увагу на необхідність нормотворчих робіт у напрямку повнішої регламентації режиму підводного культурного надбання, організаційного забезпечення співпраці з партнерами і цифровізації культурних цінностей, на які багата Україна та її прибережні морські простори. На теперішній час на офіційному сайті Міністерства культури та інформаційної політики України [46] відсутня інформація щодо підводної культурної спадщини, зокрема й у розділі, присвяченому функціоналу Департаменту культурної спадщини, а запроваджений Державний реєстр нерухомих пам'яток України не містить такого різновиду культурного історичного надбання [47]. У зв'язку з цим, запозичення європейського досвіду у цій сфері було би корисним, зокрема створення проєктів з доповненою реальністю та можливістю переглянути підводні об'єкти археологічної та історичної спадщини регіону. Укладання регіональної угоди також може допомогти у спільних зусиллях та пошуку нових можливостей для співробітництва стосовно режиму підводної культурної спадщини Чорноморського регіону.

Для Карибського та Латиноамериканського регіонів, значно насичених підводними культурними артефактами, зберігається традиційний набір правових інструментів для співробітництва у протидії забрудненню морського довкілля, контролю держави порту та рятуванню [48; 49], а на підставі норм 2001 UNESCO Convention сформовано систему активної співпраці у сфері піклування про підводне культурне надбання з урахуванням особливої зацікавленості і великого потенціалу прибережних країн у сфері морського туризму. Цей регіон налічує 21 учасника 2001 UNESCO Convention, що забезпечує найбільше регіональне представництво (поряд з африканськими країнами, серед яких також налічується 21 приєднання), що стало можливим завдяки зростаючій обізнаності держав, обміну досвідом та співпраці з експертами ЮНЕСКО з підводної археології та охорони культурної спадщини. У цьому регіоні спостерігається активна міжурядова співпраця у пошуку оптимальних моделей захисту підводних культурних цінностей, що охоплює пропозиції стосовно розробки модельного закону, що включає цілісний захист культурної спадщини з особливим акцентом на охороні її підводного компонента; співпраці у рамках «Програми малих острівних країн, що розвиваються (SIDS)», якою було надано значних можливостей для захисту підводної культурної спадщини. Так, у травні 2024 р. у рамках Четвертої міжнародної конференції щодо малих острівних держав було підкреслено особливий підхід до культурної спадщини з урахуванням тенденцій сталого розвитку, важливості розвитку підприємництва, освіти та навчання у сфері її збереження та формування ефективного механізму

управління нею [50]. Зважаючи на значну кількість приєднань держав регіону до 2001 UNESCO Convention, необхідність укладання спеціальної угоди тут не має такої значної актуальності як в інших розглянутих регіонах, проте відкидати таку можливість для конкретизації охоронного та безпекового режиму для об'єктів підводного культурного надбання навряд чи потрібно.

Висновки і пропозиції. Таким чином, характерними рисами публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини є створення спеціально уповноваженого національного органу управління, схвалення відповідного національного законодавства, організація співробітництва із зацікавленими сторонами та триваюча цифризація музейних запасників та підводних об'єктів *in situ*. Зважаючи на відсутність регіональних домовленостей щодо співпраці та інших аспектів режиму діяльності, спрямованої на підводне культурне надбання, необхідними є розробка та схвалення таких документів у Середземноморському та Чорноморському регіонах. Незважаючи на те, що така практика може викликати певну фрагментацію режиму підводного культурного надбання, норми таких регіональних домовленостей, укладених під «парасолькою» 2001 UNESCO Convention, можуть посприяти формуванню більш ефективного охоронного режиму з поширенням на усі регіони за прикладом механізму контролю держави порту. Крім того, завдяки таким угодам буде спрощено взаємодію та координацію адміністративних зусиль і управлінських практик, забезпечено синергію діяльності та комунікацію регіональних наукових, урядових, навчальних та інших зацікавлених суб'єктів, запроваджено додаткові механізми реалізації цілей 2001 UNESCO Convention.

Список використаної літератури

1. United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.
2. Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, 2001. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000126065>.
3. The 17 Goals. URL: <https://sdgs.un.org/goals>.
4. Jarvis Ch., Warner M., Glover R. Threats to Our Ocean Heritage. The intersection between natural and cultural heritage and the emerging threats to the marine environment. URL: <http://surl.li/ypdwnp>.
5. Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage. State Parties. URL: <http://surl.li/xtarad>.
6. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. URL: <http://surl.li/wjmlf>.
7. World Heritage Convention. States Parties. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties>.
8. Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean and its Protocols. URL: http://surl.li/mbedqhhttps://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7096/BarcelonaConvention_Consolidated_eng.pdf.
9. Paris Memorandum of Understanding on Port State Control. URL: <http://surl.li/ofiuvg>.
10. International Convention on maritime search and rescue, 1979. URL: <http://surl.li/mvwmss>.
11. Vives, L., Banos, A., Martel, C., Hessek, E. R., & Williams, K. (2024). Maritime SAR Systems in the EU: Convergence and Co-optation into the Anti-Immigration Border. *Journal of Borderlands Studies*, 1-22. URL: <https://doi.org/10.1080/08865655.2024.2356775>.
12. Collaboration and administration. URL: <http://surl.li/nxjehi>.
13. Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area, 1992 (Helsinki Convention revised in 1992). URL: <http://surl.li/ugxtvk>.
14. Recommendation 848 (1978) on the underwater cultural heritage. URL: <http://surl.li/tbekhx>.

15. Recommendation 1486 (2000) on Maritime and fluvial cultural heritage. URL: <https://pace.coe.int/en/files/16854/html>.
16. Омельченко А. І. Генеза правового базису режиму підводної культурної спадщини. Держава та регіони. Серія: «Право». 2023. № 2(80). С. 172-176. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.2.30>.
17. Calantropio, A.; Chiabrandio, F. (2023). The Evolution of the Concept of Underwater Cultural Heritage in Europe: A Review of International Law, Policy, and Practice. *Heritage*, 6, 7660-7673. URL: <https://doi.org/10.3390/heritage6120403>.
18. Dichiarazione di Siracusa sul patrimonio culturale del mare Mediterraneo, 2001. URL: <http://surl.li/ftvjkk>.
19. Nicholls C. Newly discovered 3,300-year-old shipwreck 'changes the understanding' of sailing in ancient world. URL: <http://surl.li/emhlzu>.
20. Antiquities Law No. 27, 1978. URL: <http://surl.li/asanxb>.
21. National Cultural Heritage Laws. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/il/laws/>
22. Law 3028/2002 on the Protection of Antiquities and Cultural Heritage in General. URL: <http://surl.li/zppkpl>.
23. Νόμος 1428 ΦΕΚ Α' 43/11.4.1984. Εκμετάλλευση λατομείων αδρανών υλικών και άλλες διατάξεις. URL: <http://surl.li/wvkjua>.
24. The IAA Law. URL: <http://surl.li/polvfz>.
25. Marine Archaeology Unit. URL: <http://surl.li/kdyioq>.
26. Hellenic Ministry of Culture. URL: <https://www.culture.gov.gr/en/SitePages/default.aspx>.
27. Caesarea Coastal Archaeological project. URL: <https://www.ccap-archaeology.com>.
28. Iliad Underwater Cultural Heritage of Israel Pilot Explores the Depths of History. URL: <http://surl.li/mqpgvy>.
29. On The Way To A New Museum Of Underwater Antiquities In Piraeus, Greece. URL: <http://surl.li/laknrr>.
30. Underwater Archaeological Research, Franchthi cave, Prefecture of Argolis. URL: <https://www.culture.gov.gr/en/service/SitePages/view.aspx?iID=1459>.
31. Underwater archaeological and geological research in West Crete and Antikythera. URL: <https://www.culture.gov.gr/en/service/SitePages/view.aspx?iID=1439>.
32. Ministry of Culture. URL: <https://www.gov.gr/en/upourgeia/upourgeio-politismou-kai-athlismou>.
33. Heritage online. URL: <https://landmarks.gov.il/תשרב-תשרומ>.
34. Tov, B., & Haj-Yehia, K. (2024). The use of digital space for equal shared cultural heritage for Jews and Arabs in Israel In: *Shared Heritage Revisited* (pp. 337-354). URL: <https://doi.org/10.14361/9783839466995-019>.
35. Bruno, F., Ricca, M., Lagudi, A., Kalamara, P., Manglis, A., Fourkiotou, A., Papadopoulou, D., Veneti, A. (2020). Digital Technologies for the Sustainable Development of the Accessible Underwater Cultural Heritage Sites. *Journal of Marine Science and Engineering*. 8(11):955. URL: <https://doi.org/10.3390/jmse8110955>.
36. BLUEMED. URL: <http://surl.li/xfmmxg>.
37. WHAT IS Interreg Euro-MED. URL: <https://interreg-euro-med.eu/en/>
38. Our Ocean 2024. URL: <http://surl.li/fyabfp>.
39. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text.
40. Меморандум про взаєморозуміння щодо контролю державою порту у Чорноморському регіоні, 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_441#Text.
41. Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі, 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_071#Text.
42. Морський археологічний проект в акваторії Чорного моря "Black sea MAP" 2015-2017 pp. URL: <http://surl.li/ulndsi>.
43. TREASURE. URL: <http://www.proiect-treasure.ro>.
44. TRAVEL around Black Sea. URL: <http://surl.li/rppedo>.
45. Про деякі заходи щодо відновлення та розвитку морських наукових досліджень і науково-дослідного флоту: Указ Президента України від 03.12.2021 р. № 617/2021. Офіційний вісник України. 2021. № 96. Ст. 6169.
46. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mcip.gov.ua>.
47. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. URL: <https://e-pamiatka.gov.ua>.

48. Caribbean MoU. URL: <https://www.caribbeanmou.org>.
49. Convention for the Protection and Development of the Marine Environment of the Wider Caribbean Region, 1983. URL: <https://www.car-spaw-rac.org/IMG/pdf/cartagena-convention.pdf>.
50. The Antigua and Barbuda Agenda for Small Island Developing States: A Renewed Declaration for Resilient Prosperity. URL: <https://sdgs.un.org/sites/default/files/2024-05/n2409990.pdf>.

References

1. United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.
2. Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, 2001. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000126065>.
3. The 17 Goals. URL: <https://sdgs.un.org/goals>.
4. Jarvis Ch., Warner M., Glover R. Threats to Our Ocean Heritage. The intersection between natural and cultural heritage and the emerging threats to the marine environment. URL: <http://surl.li/ypdwnp>.
5. Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage. State Parties. URL: <http://surl.li/xtarad>.
6. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. URL: <http://surl.li/wjmlff>.
7. World Heritage Convention. States Parties. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties>.
8. Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean and its Protocols. URL: <http://surl.li/mbedqh>.
9. Paris Memorandum of Understanding on Port State Control. URL: <http://surl.li/ofiuvg>.
10. International Convention on maritime search and rescue, 1979. URL: <http://surl.li/mvwmss>.
11. Vives, L., Banos, A., Martel, C., Hessek, E. R., & Williams, K. (2024). Maritime Search Systems in the EU: Convergence and Co-optation into the Anti-Immigration Border. *Journal of Borderlands Studies*, 1-22. URL: <https://doi.org/10.1080/08865655.2024.2356775>.
12. Collaboration and administration. URL: <http://surl.li/nxjehi>.
13. Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area, 1992 (Helsinki Convention revised in 1992). URL: <http://surl.li/ugxtvk>.
14. Recommendation 848 (1978) on the underwater cultural heritage. URL: <http://surl.li/tbekhx>.
15. Recommendation 1486 (2000) on Maritime and fluvial cultural heritage. URL: <https://pace.coe.int/en/files/16854/html>.
16. Omelchenko A. I. (2023). Genesis of the legal basis of the regime of underwater cultural heritage. State and regions. Series: Law. № 2(80). 172-176. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.2.30> [in Ukrainian].
17. Calantropio, A., Chiabrando, F. (2023). The Evolution of the Concept of Underwater Cultural Heritage in Europe: A Review of International Law, Policy, and Practice. *Heritage*, 6, 7660-7673. URL: <https://doi.org/10.3390/heritage6120403>.
18. Syracuse Declaration on the Cultural Heritage of the Mediterranean Sea, 2001. URL: <http://surl.li/ftvjkk> [in Italian].
19. Nicholls C. Newly discovered 3,300-year-old shipwreck 'changes the understanding' of sailing in ancient world. URL: <http://surl.li/emhlzu>.
20. Antiquities Law No. 27, 1978. URL: <http://surl.li/asanxb>.
21. National Cultural Heritage Laws. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/il/laws/>
22. Law 3028/2002 on the Protection of Antiquities and Cultural Heritage in General. URL: <http://surl.li/zppklp>.
23. Law no. 1428/1984 on the Exploitation of Inert Material and Other Provisions. URL: <http://surl.li/wvkjua> [in Greek].
24. The IAA Law. URL: <http://surl.li/polvfz>.

25. Marine Archaeology Unit. URL: <http://surl.li/kdyioq> https://www.iaa.org.il/en/page_units/page/marine-unit.
26. Hellenic Ministry of Culture. URL: <https://www.culture.gov.gr/en/SitePages/default.aspx>.
27. Caesarea Coastal Archaeological project. URL: <https://www.ccap-archaeology.com>.
28. Iliad Underwater Cultural Heritage of Israel Pilot Explores the Depths of History. URL: <http://surl.li/mqpgvy>.
29. On The Way To A New Museum Of Underwater Antiquities In Piraeus, Greece. URL: <http://surl.li/laknrr>.
30. Underwater Archaeological Research, Franchthi cave, Prefecture of Argolis. URL: <https://www.culture.gov.gr/en/service/SitePages/view.aspx?iID=1459>.
31. Underwater archaeological and geological research in West Crete and Antikythera. URL: <https://www.culture.gov.gr/en/service/SitePages/view.aspx?iID=1439>.
32. Ministry of Culture. <https://www.gov.gr/en/upourgeia/upourgeio-politismou-kai-athletismou>.
33. Heritage online. URL: <https://landmarks.gov.il/תשרב-תשרום> [in Hebrew].
34. Tov, B., & Haj-Yehia, K. (2024). The use of digital space for equal shared cultural heritage for Jews and Arabs in Israel In: Shared Heritage Revisited (pp. 337-354). <https://doi.org/10.14361/9783839466995-019>.
35. Bruno, F., Ricca, M., Lagudi, A., Kalamara, P., Manglis, A., Fourkiotou, A., Papadopoulou, D., Veneti, A. (2020). Digital Technologies for the Sustainable Development of the Accessible Underwater Cultural Heritage Sites. *Journal of Marine Science and Engineering*, 8(11):955. <https://doi.org/10.3390/jmse8110955>.
36. BLUEMED. URL: <http://surl.li/xfmmxg>.
37. WHAT IS Interreg Euro-MED. URL: <https://interreg-euro-med.eu/en/>
38. Our Ocean 2024. URL: <http://surl.li/fyabfp>.
39. Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution, 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text [in Ukrainian].
40. Memorandum of Understanding on Port State Control in the Black Sea Region, 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_441#Text [in Ukrainian].
41. Agreement on cooperation of the Black Sea states on search and rescue in the Black Sea, 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_071#Text [in Ukrainian].
42. Maritime archaeological project in the Black Sea area “Black sea MAP” 2015-2017. URL: <http://surl.li/ulndsi> [in Ukrainian].
43. TREASURE. URL: <http://www.proiect-treasure.ro>.
44. TRAVEL around Black Sea. URL: <http://surl.li/rppedo>.
45. On some measures for the restoration and development of marine scientific research and the research fleet: Decree of the President of Ukraine dated 03.12.2021 No. 617/2021. Official bulletin of Ukraine. 2021. No. 96. Art. 6169 [in Ukrainian].
46. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. URL: <https://mcip.gov.ua> [in Ukrainian].
47. State register of immovable monuments of Ukraine. URL: <https://e-pamiatka.gov.ua> [in Ukrainian].
48. Caribbean MoU. URL: <https://www.caribbeanmou.org>.
49. Convention for the Protection and Development of the Marine Environment of the Wider Caribbean Region, 1983. URL: <https://www.car-spaw-rac.org/IMG/pdf/cartagena-convention.pdf>.
50. The Antigua and Barbuda Agenda for Small Island Developing States: A Renewed Declaration for Resilient Prosperity. URL: <https://sdgs.un.org/sites/default/files/2024-05/n2409990.pdf>.

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

Yu. V. Sergeyev, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
National University «Odesa Law Academy»
the Department of Maritime and Customs Law
2 Akademichna St, Odesa, 65009, Ukraine
e-mail: yuriy.sergeyev@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1741-3683>

N. O. Koval, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
National University «Odesa Law Academy»
the Department of Maritime and Customs Law
2 Akademichna St, Odesa, 65009, Ukraine
e-mail: kntp@meta.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0524-1335>

REGIONALISM IN PUBLIC ADMINISTRATION OF UNDERWATER CULTURAL HERITAGE REGIME

Summary

The article is devoted to the characteristics of the peculiarities of public administration of underwater cultural heritage regime in the regions whose water areas are significantly rich in such objects. The research of regional specifics of legal regulation and organizational mechanisms of the maintenance of the operational regime aimed at underwater cultural heritage represents experience of countries that are parties to the 2001 UNESCO Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage and those who have not yet adhered to it. The relevance of the research issues is determined by the necessity to create the concept of the public administration of underwater cultural heritage regime in Ukraine based on the best international practices and progressive experience of the functioning of comprehensive legal regimes of sea areas and regional cooperation. The article aims to determine the main tendencies, the best tools and mechanisms of the public administration of underwater cultural heritage regime in the range of regions of the world, whose water areas are significantly rich in such objects. The article's purpose is to suggest proposals regarding the adoption of the positive experience and implementation of the new practices of legal regulation and organizational support of the underwater cultural heritage regime in Ukraine. The methodological basis of the research is composed of general scientific and special legal methods of scientific knowledge (historical, statistical, analysis and synthesis, comparative, scientific abstraction, forecasting, simulation). The authors describe the main modern risks for underwater cultural heritage and the ways of their potential detrimental effects elimination. Within the classical ways of regional cooperation in the field of maritime activity, the joint efforts and national approaches to public administration of underwater cultural heritage regimes in Mediterranean, Black Sea and Caribbean Basins have been characterized. It was mentioned that typical features of such administration include the establishment of specially authorized national management bodies, approval of relevant legislation and regional specialized treaties, cooperation with interested parties and digitization of vaults of museums and underwater objects in situ. Special attention was drawn to the necessity of the development of national legislation of Ukraine on the activity in the field of underwater cultural heritage, to the intensification of efforts regarding cooperation on regional and global basis, as well as to the implementation of new technical opportunities for activation of underwater historical, cultural and archeological artifacts digitization.

Keywords: underwater cultural heritage, maritime activity, legal regime, public administration, regionalism, sustainable development, digitization, maritime heritage ecology.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311960>

УДК 346.9

С. Ф. Гут, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра конституційного права та правосуддя

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: kafedrakpp2017@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8175-8870>

МИРОВА УГОДА В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

В статті досліджується один з різновидів примирних процедур в господарському судочинстві – мирова угода. Для примирення сторони мають здійснити активні спільні дії для досягнення результату. Виявлено, що процедура примирення сторін і зміст мирової угоди не встановлені та не можуть бути встановлені чинним процесуальним законодавством, оскільки це фактично переговорний процес, який недоцільно деталізовано зарегульовувати. Однак результат спільних зусиль – проект мирової угоди – надається суду для подальшого затвердження, і затвердження не є формальною, автоматичною дією суду. Проаналізовано вітчизняні процесуальні кодекси і доводиться, що підстави для відмови судді затвердити мирову угоду чітко закріплені процесуальним законом, але не є тотожними в різних законах. Запропоновано доповнити ст. 192 ГПК України такими підставами для відмови в затвердженні мирової угоди, як «умови угоди не відповідають інтересам суспільства» та «існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися». Автор погоджується з позицією, що сторони в мировій угоді мають дійти компромісу з усіх важливих питань матеріально-правового характеру, що належать до предмета спору та можуть бути реалізовані учасниками справи. Процесуально-правові питання не можуть міститись в мировій угоді сторін. Запропоновано виділяти наступні позитивні риси мирової угоди: 1) мирова угода дозволяє сторонам вирішувати конфлікт без тривалого судового процесу, що мінімізує час і ресурси бізнесу і судової системи; 2) мирова угода надає можливість сторонам вийти за межі вимог та самостійно обирати умови вирішення спору; 3) вирішення спору через мирову угоду сприяє збереженню гарних бізнес-відносин між сторонами; 4) мирові угоди зменшують навантаження на судову систему; 5) застосування українськими суб'єктами господарювання мирових угод підвищує конкурентоспроможність українського бізнес-середовища в світі. Завдання суду – запобігти зловживанням в процесі укладення мирової угоди та ущемленню інтересів сторін та інших осіб.

Ключові слова: мирова угода, повноваження судді, суд, судочинство, процес, захист прав, теорія процесуального права, судові рішення, судова практика, судова оцінка.

на відповідність чинному законодавству та запобіганню зловживань. Зокрема, суд може відмовити у затвердженні мирової угоди, якщо «умови мирової угоди суперечать закону або порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними; або одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє» (ст. 192 Господарського процесуального кодексу України, ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України) [2; 3].

Відповідно до ст. 474 Кримінального процесуального кодексу України «суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погрозу або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді» [4, ч. 6 ст. 474]. Також суд перевіряє угоду на відповідність вимогам КПК України та/або закону. «Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

- 1) умови угоди суперечать вимогам цього Кодексу та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість
- 2) укладення угоди;
- 3) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;
- 4) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися;
- 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;
- 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості» [4, ч. 7 ст. 474].

Звертають на себе увагу деякі підстави, яких не містить чинний Господарський процесуальний кодекс України. Зокрема, «умови угоди не відповідають інтересам суспільства» та «існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися». Іноді дійсно виникають випадки, коли за цими підставами доречно відмовити у затвердженні мирової угоди, однак господарський суд позбавлений такого права. Тому доречним видається доповнити ст. 192 Господарського процесуального кодексу України відповідним положенням.

В Кодексі адміністративного судочинства України словосполучення «мирова угода» зустрічається лише один раз в статті 47, коли зазначається, що «у разі якщо стороною в адміністративному процесі є адміністратор за випуском облігацій, ... укладення мирової угоди... можливе виключно за наявності згоди зборів власників облігацій, отриманої відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [5, ч. 7 ст. 47].

В подальшому в адміністративному судочинстві використовується термін «примирення сторін», і в ч. 6 ст. 47 Кодексу адміністративного судочинства України закріплено, що суд «не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси» [5].

В господарському судочинстві існує особливе провадження, яке регулюється в основному не нормами Господарського процесуального кодексу України, а Кодексом України з процедур банкрутства [6], в якому встановлені особливості відновлення платоспроможності або визнання банкрутом фізичних та юри-

дичних осіб. Більшість процедур, які здійснюються в ході розгляду справи про банкрутство/неплатоспроможність, реалізуються саме з урахуванням принципів примирення. Зокрема, досудова санація, визначення плану санації в процедурі банкрутства, призначення стадії реструктуризації боргу – ці стадії можливі після визначення позиції комітету кредиторів (кредиторів) щодо подальшої долі боржника, який знаходиться в процедурі банкрутства/неплатоспроможності.

Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 910/26972/14 про банкрутство Публічного акціонерного товариства «Гідромеханізація» в постанові від 09.07.2020 р. дійшов висновку: «Якщо мирова угода в процедурі банкрутства передбачає прощення певної частини боргу, то кожний кредитор має особисто підтвердити своє волевиявлення на таке прощення» [7].

Верховний Суд слушно зазначає, що «відносинам неплатоспроможності притаманно те, що вони не є інструментом вирішення окремого спору між боржником та його кредитором, а повинні забезпечити колективний механізм захисту інтересів різних кредиторів (конкурсних, заставних, поточних), інших учасників провадження у справі про банкрутство та справедливий розподіл активів боржника поміж цими кредиторами, справедливі умови реалізації майна боржника з метою пропорційного захисту майнових інтересів боржника та кредиторів» [7].

Найбільш відповідним інструментом в цьому питанні, вважаємо, виступає мирова угода.

На жаль, з набранням чинності Кодексу України з процедур банкрутства мирова угода, як окрема процедура, в цьому провадженні не застосовується, але мирова угода згадується в окремих статтях як можливий інструмент врегулювання спору. Зокрема, в ч. 1 ст. 90 КУЗПБ закріплено, що «Господарський суд закриває провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) у разі: ... укладення мирової угоди між боржником та кредиторами відповідно до статті 192 Господарського процесуального кодексу України» [6].

А в пункті 5 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» встановлено, що «протягом п'яти років з дня введення в дію цього Кодексу ... боржник та забезпечений кредитор за погодженням можуть встановити в плані реструктуризації або мировій угоді інші умови та порядок погашення вимог забезпеченого кредитора, за умови, що вони є не гіршими для інтересів боржника, ніж ті, що встановлені цим пунктом» [6].

На нашу думку, доцільним було б залишити мирову угоду серед процедур відновлення платоспроможності боржника. Це надаватиме додаткові можливості учасникам провадження в процесі вирішення спору і утворюватиме, за влучними словами Я. Я. Мельника, «договірний режим цивільної процесуальної безпеки» [1, с. 101]. З одного боку, реалізація даного режиму «надає можливість сторонам на власний розсуд розпорядитися долею цивільно-правового спору, чим задають відповідний напрям розгляду» справи, що позбавляє «імперативу в керуванні ходом вирішення справи щодо кінцевої долі ... правового спору», а з іншого боку, роль режиму «процесуальної безпеки зводиться до забезпечення судом процесуальної оцінки у формі судового рішення на предмет законності укладення мирової угоди чи то відсутності підстав, що вказують на порушення прав, свобод чи інтересів осіб, які беруть участь у справі; роз'яснення сторонам наслідків укладення мирової угоди, тощо. Безпека, як умова ефективності

в захисті прав, свобод та інтересів судом, перекладається в даному випадку на сторони в рамках матеріально-правових підстав її укладення» [1, с. 102], що дає сторонам більше можливостей в реалізації своїх прав на власний розсуд.

При цьому слід пам'ятати, що в будь-якому випадку, хоча процесуальний закон не забороняє сторонам «вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб» (ст. 192 ГПК України, ст. 207 ЦПК України), тим не менш «мирова угода, за умовами якої сторони домовляються про відмову від позову, не може бути затверджена, оскільки має стосуватися прав і обов'язків сторін щодо предмета спору, а не вчинення процесуальних дій» [8, с. 28].

Так, у справі № 461/56/20 «про визнання в частині недійсним договору купівлі-продажу, визнання майна спільною сумісною власністю подружжя та визнання права власності суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову через недоведеність належними та допустимими доказами позивачем, що передані ОСОБА_2 кошти використані для придбання спірного майна. А під час розгляду справи у Верховному Суді надійшла заява представника ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 про затвердження мирової угоди, за умовами якої сторони домовились, що ОСОБА_1 відмовляється від позовних вимог у даній справі у повному обсязі; положень щодо врегулювання майнових прав сторін мирова угода не містить» [8, с. 28-29].

В Постанові від 11.01.2023 р. у справі № 461/56/20 Верховний Суд звернув увагу на те, що дана «мирова угода не містить положень щодо зобов'язань врегулювання майнових вимог сторін, у зв'язку з чим не може бути затверджена судом касаційної інстанції, оскільки мирова угода за своєю правовою природою є волевиявленням сторін, втручатися в яке суд не має повноважень» [9].

З вказаним слід погодитися. Мирова угода має фактично вирішувати спір по суті, тому сторони мають дійти компромісу з усіх важливих питань матеріально-правового характеру, що належать до предмета спору та можуть бути реалізовані учасниками справи.

Висновки і пропозиції. Використання інституту мирової угоди не за призначенням, тобто не для досягнення компромісу між учасниками справи шляхом взаємних поступок, позбавляє сенсу даний інститут. У зв'язку з цим, доречно виділяти наступні позитивні риси мирової угоди, які розкривають її сутність, призначення та визначають обґрунтованість її застосування.

По-перше, мирова угода дозволяє сторонам вирішувати конфлікт без тривалого судового процесу, що мінімізує час і ресурси (в тому числі судові витрати) як для бізнесу, так і для судової системи.

По-друге, на відміну від судового рішення мирової угоди за загальним правилом надають можливість сторонам вийти за межі вимог та самостійно обирати умови вирішення спору.

По-третє, процес досягнення мирової угоди відбувається в дусі співпраці, що сприяє збереженню або навіть покращенню бізнес-відносин між сторонами, тоді як судові спори можуть їх псувати та навіть руйнувати.

По-четверте, мирові угоди зменшують навантаження на судову систему, оскільки дозволяють вирішувати конфлікти поза судовим засіданням.

По-п'яте, даний інститут відповідає загальносвітовим трендам альтернатив-

ного вирішення спорів, що підвищує конкурентоспроможність українського бізнес-середовища.

Одночасно завданнями суду в процесі укладення мирової угоди слід визнати:

- 1) перевірку наявності та запобігання зловживанням з боку учасників справи;
- 2) перевірку наявності та запобігання ущемленню інтересів сторін та інших осіб, які можуть виникнути у випадку укладення такої мирової угоди.

Загалом, законодавче закріплення та активне використання в господарському судочинстві інституту мирових угод сприяє створенню більш ефективної, гнучкої та доступної системи вирішення господарських (підприємницьких, економічних, комерційних) конфліктів, яка відповідає сучасним економічним потребам держави та суспільства. Одночасно, незважаючи на те, що даний інститут довгий час застосовується в судовому процесі і властивий всім видам судочинства, тим не менш не всі аспекти його застосування на даний час досліджені та виявлені, при цьому їх виявлення та систематизація значно підвищать ефективність застосування даного інституту в судовому процесі.

Список використаної літератури

1. Мельник Я. Я. Класифікація та властивості режиму цивільної процесуальної безпеки у цивільному судочинстві. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 6. С. 98-103. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/6_2015.pdf.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (в редакції від 03.10.2017 р., з наступними змінами та доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (в редакції від 03.10.2017 р., з наступними змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (з наступними змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (в редакції від 03.10.2017 р., з наступними змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
6. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09.07.2020 р. у справі № 910/26972/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90349380?fbclid=IwAR363hwCTksei9vLSB5ptQJ-EQ7QAZ5HKsjPKhFJUkzrT9RTR0sxWkGxEs>.
8. Огляд актуальної судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за січень 2023 року. С. 28-29. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_01_2023.pdf.
9. Постанова Верховного Суду від 11.01.2023 р. у справі № 461/56/20 (провадження № 61-16130св21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553593>.

References

1. Melnyk Ya. Ya. (2015). Classification and properties of the regime of civil procedural security in civil proceedings. Comparative and analytical law. № 6. P. 98-103. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/6_2015.pdf [in Ukrainian].
2. Economic Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated November 6, 1991 № 1798-XII (as amended on October 3, 2017, with subsequent amendments and additions). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> [in Ukrainian].

3. Civil Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 18.03.2004 № 1618-IV (as amended from 03.10.2017, with subsequent amendments and additions). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
4. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04.13.2012 № 4651-VI (with subsequent amendments and additions). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
5. Administrative Judicial Code of Ukraine: Law of Ukraine dated July 6, 2005 № 2747-IV (as amended on October 3, 2017, with subsequent amendments and additions). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
6. Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures: Law of Ukraine dated October 18, 2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> [in Ukrainian].
7. Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Commercial Court of Cassation dated July 9, 2020 in case № 910/26972/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90349380?fbclid=IwAR363hwCTksei9vLSB5ptQJ-EQ7QAZ5HKsjPKhFJUkzrT9RTR0sxWkGxEs> [in Ukrainian].
8. Review of current judicial practice of the Civil Court of Cassation as part of the Supreme Court for January 2023. P. 28-29. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_01_2023.pdf [in Ukrainian].
9. Resolution of the Supreme Court dated 11.01.2023 in case № 461/56/20 (proceedings № 61-16130св21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553593> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

S. F. Gut, Postgraduate

Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Constitutional Law and Justice
24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: kafedrakpp2017@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8175-8870>

A SETTLEMENT AGREEMENT IN ECONOMIC PROCEEDINGS

Summary

The article examines a settlement agreement as one of conciliation procedures in economic proceedings. For reconciliation, the parties must take active joint actions to achieve a result. It was revealed that the procedure for the reconciliation of the parties and the content of the settlement agreement are not and cannot be established by the current procedural legislation, since it is actually a negotiation process that is impractical to regulate in detail. However, the draft settlement agreement as a result of joint efforts is submitted to the court for further approval, and approval is not a formal, automatic act of the court. Domestic procedural codes are analyzed and it is proven that the grounds for a judge's refusal to approve a settlement agreement are clearly established by the procedural law, but are not identical in different laws. It is proposed to supplement Article 192 of the Economic Procedural Code of Ukraine with such reasons for refusing to approve a settlement agreement as «the terms of the agreement do not meet the interests of society» and «there are reasonable grounds to believe that the conclusion of the agreement was not voluntary, or the parties have not reconciled». The author agrees with the position that the parties to the settlement agreement should reach a compromise on all important substantive legal issues that belong to the subject of the dispute and can be implemented by the participants in the

case. On the other hand procedural issues cannot be a part of the settlement agreement.

It is proposed to highlight the following positive features of the settlement agreement: 1) the settlement agreement allows the parties to resolve the conflict without a lengthy court process, saving time and resources of business and the judicial system; 2) the settlement agreement gives the parties the opportunity to go beyond the requirements and independently choose the terms of dispute resolution; 3) resolving the dispute through an settlement agreement contributes to maintaining good business relations between the parties; 4) settlement agreements reduce the burden on the judicial system; 5) the use of settlement agreements by Ukrainian business entities increases the competitiveness of the Ukrainian business environment in the world. The task of the court is to prevent abuses in the process of concluding a settlement agreement and the infringement of the interests of the parties as well as other persons.

Keywords: a settlement agreement, judge's powers, court, judiciary, process, protection of rights, theory of procedural law, court decision, judicial practice, judicial assessment.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311961>

УДК 347.440.1

І. О. Голоденко, старший викладач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: irajur2@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8457-8912>

МЕХАНІЗМ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З НАДАННЯ ОПЛАТНИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті визначаються особливості механізму цивільно-правового регулювання відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні.

Розкривається сутність та зміст поняття «цивільно-правове регулювання»; з'ясовується коло правових засобів, за допомогою яких здійснюється спеціально-юридичний вплив на поведінку учасників відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні.

Зважаючи на неможливість «автоматичного» спеціально-юридичного впливу на поведінку учасників відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні, вивчаються питання, пов'язані із застосуванням певного механізму здійснення цивільних прав, функціональне призначення якого полягає у забезпеченні реалізації правомочностей, що становлять зміст вказаних прав та виконання відповідних суб'єктивних обов'язків.

З'ясовується, яке значення має для характеристики механізму цивільно-правового регулювання відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні врахування системних та логічних взаємозв'язків, що існують між нормами цивільного права, закріпленими в різних нормативно-правових актах.

Ключові слова: механізм цивільно-правового регулювання, заклад вищої освіти, послуга, освітня послуга, договір про надання оплатних освітніх послуг.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану величезного значення набувають питання, пов'язані з якісною підготовкою фахівців різних спеціальностей у закладах вищої освіти України, адже після закінчення бойових дій і скасування режиму воєнного стану наша країна має відновлюватись, а для цього необхідна наявність значної кількості фахівців, які отримали якісні знання та набули фахових компетентностей і навичок. У зв'язку з чим, підвищується роль правових механізмів, що врегульовують відносини з надання закладами вищої освіти освітніх послуг в цілому і оплатних освітніх послуг зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, тією чи іншою мі-

рою пов'язану з правовим регулюванням надання освітніх послуг, вивчали такі науковці, як М. П. Баб'юк [1], В. І. Шилова [2], Н. В. Федорченко [3] та ін. Проте, до цього часу у вітчизняній юридичній літературі не приділялось достатньої уваги з'ясуванню специфіки механізму цивільно-правового регулювання відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти.

Мета статті. Метою даного дослідження є визначення особливостей механізму цивільно-правового регулювання відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети даного дослідження, насамперед необхідно з'ясувати, що собою являє освітня послуга і що розуміється під механізмом цивільно-правового регулювання.

У п. 18 ст. 1 Закону України від 05 вересня 2017 року «Про освіту» освітня послуга визначається як «комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання» [4, ст. 1].

Виходячи зі змісту даного визначення, можна виокремити такі основні ознаки освітньої послуги: вона є комплексом певних дій; особою, що вчиняє ці дії, є суб'єкт освітньої діяльності. Крім того, законодавець дає характеристику вказаних дій: 1) вони визначаються законодавством, освітньою програмою та/або договором; 2) вони мають визначену вартість; 3) вони спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Як бачимо, законодавець використовує у даному разі для визначення поняття освітньої послуги термін «дія» (йдеться про комплекс дій). Хоча в юридичній літературі поняття послуги визначається і через інші родові поняття, а саме: діяльність, результат дії, поєднання дії та результату та ін.

Варто звернути увагу на те, що спрямованість комплексу дій суб'єкта освітньої діяльності на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання зовсім не гарантує позитивного результату навчання, оскільки його не можна досягти без зустрічних дій самого здобувача (як споживача освітніх послуг).

Як відомо, основні положення цивілістичного вчення про механізм цивільно-правового регулювання ґрунтуються на результатах наукових досліджень теоретиків права, які почали оприлюднюватись в юридичній літературі ще на початку 1960-х рр. і дуже швидко набули визнання з боку наукової юридичної спільноти.

Впродовж кількох десятиліть представники науки цивільного права досліджували особливості цивільно-правового регулювання відносин у різних сферах правового життя. Було висловлено багато точок зору щодо поняття, елементів, моделей, рівнів, стадій, форм, способів та засобів правового регулювання, в цілому, та цивільно-правового регулювання, зокрема. Проте, до цього часу більшість із зазначених питань має дискусійний характер, хоча в юридичній літературі здійснювались спроби продемонструвати загальну картину правового регулювання суспільних відносин, зокрема шляхом побудови певної схеми, в якій у логічній послідовності поєднуються засоби правового регулювання і результати реакції на таке регулювання.

Схематично правове регулювання поділяється на дві частини: 1) моделювання поведінки суб'єктів (засоби правового регулювання); 2) фактична поведінка

(результат дії права, результативна реакція). Перша частина включає нормативно-правову основу (нормативно-правові акти, акти офіційного роз'яснення) та індивідуально-правову основу (персоніфіковані індивідуальні акти автономного характеру (договори та ін.) і владного характеру (акти застосування права). Друга частина поділяється на кілька елементів: добровільна правомірна поведінка, тобто дії, що вчиняються особою відповідно до прав і обов'язків без застосування реальних (а не ідеальних) заходів примусу; неправомірна поведінка (тобто та, що не відповідає встановленим нормам і обов'язкам; вимушена правомірна поведінка, тобто дії, що вчиняються особою хоча і правомірно, але під впливом реальних заходів примусу; правовідносини. При цьому у першій частині йдеться про «правовідносини – моделі», у другій – про реальні правовідносини, що виникають між конкретними суб'єктами права. Важливо враховувати, що у кожному конкретному випадку неможливе використання всіх засобів моделювання і всіх видів вказаної фактичної поведінки. Можливі різні їх поєднання [5, с. 108].

Що стосується правового регулювання відносин безпосередньо у сфері надання послуг та його механізму, то, наприклад, Н. В. Федорченко пропонує «під механізмом правового регулювання відносин з надання послуг розуміти систему взаємодіючих між собою елементів (правових засобів, способів і форм), за допомогою яких забезпечується регулювання відносин з надання послуг, а також реалізується закладена в нормах права і положеннях договору модель поведінки замовника та виконавця щодо споживання наданої послуги та одержання винагороди за це» [3, с. 4]. При цьому залишається без відповіді запитання: як саме «правові засоби, способи та форми» взаємодіють між собою?

На думку Г. В. Самойленка, норми цивільного права, юридичні факти, суб'єктивні юридичні права та обов'язки, які мають суб'єкти правовідносин, що виникли на підставі юридичного факту, здійснення суб'єктивних юридичних прав та виконання суб'єктивних юридичних обов'язків, захист порушених цивільних прав та інтересів – «є стадіями правового регулювання: 1) юридичної регламентації відносин; 2) виникнення суб'єктивних прав і обов'язків; 3) здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків; 4) правозастосування» [6, с. 18].

На підставі аналізу наведених вище та інших точок зору науковців можна дійти висновку, що у переважній більшості випадків йдеться про правове регулювання як про систему певних правових засобів, за допомогою яких здійснюється спеціально-юридичний вплив на поведінку учасників певних суспільних відносин. І саме з таким розумінням правового регулювання можна погодитись, адже право, в цілому, регулює суспільні відносини за допомогою певних юридичних інструментів, які в теорії права отримали спеціальну назву – «правові засоби». Не є винятком у даному разі й відносини з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні.

Серед таких правових засобів у найзагальнішому вигляді можна виокремити: норми цивільного права, персоніфіковані індивідуальні акти автономного характеру (зокрема договори), персоніфіковані індивідуальні акти владного характеру (акти застосування права).

У даному твердженні важливе смислове навантаження має словосполучення «у найзагальнішому вигляді», оскільки кожний із названих вище правових засобів може бути охарактеризований не лише з функціональної точки зору (а саме

учасників правовідносин» [9, с. 9].

Крім цього, варто звернути увагу на те, що однією із можливих стадій цивільно-правового регулювання є захист суб'єктивних цивільних прав. Тому необхідно враховувати системні зв'язки, які існують між нею та іншими стадіями, а також конкретні способи захисту, шляхом застосування яких цей захист, власне, і реалізується.

Висновки і пропозиції. Під цивільно-правовим регулюванням розуміється спеціально-юридичний вплив на поведінку учасників суспільних відносин, що входять до предмету цивільного права як галузі права.

Спеціально-юридичний вплив на поведінку учасників відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні здійснюється за допомогою певного механізму, серед елементів якого можна виокремити: норми цивільного права, персоніфіковані індивідуальні акти автономного характеру (зокрема договори), персоніфіковані індивідуальні акти владного характеру (акти застосування права).

Однією з особливостей цивільно-правового регулювання відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні є те, що у даному разі безпосередньою підставою виникнення освітніх правовідносин є виданий в установленому порядку наказ керівника закладу вищої освіти про зарахування на навчання, а не договір про надання оплатних освітніх послуг.

Механізм цивільно-правового регулювання відносин з надання оплатних освітніх послуг закладами вищої освіти не діє автоматично. Правові засоби, з яких він складається, підлягають застосуванню. У тому числі має застосовуватись і певний механізм здійснення цивільних прав, функціональне призначення якого полягає у забезпеченні реалізації правомочностей, що становлять зміст вказаних прав, та виконання відповідних суб'єктивних обов'язків.

Список використаної літератури

1. Баб'юк М. П. Цивільно-правова природа договору про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Випуск 37. Том 1. С. 101-105.
2. Шилова В. І. Державне регулювання ринку освітніх послуг в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». Запоріжжя, 2007. 20 с.
3. Федорченко Н. В. Зобов'язання з надання послуг у цивільному праві України: теоретико-правові засади: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 36 с.
4. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19>.
5. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ: ІДІП НАНУ, 2007. 453 с.
6. Самойленко Г. В. Договір перевезення пасажирів: теорія та практика забезпечення прав пасажирів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. НУ «ОЮА». Одеса, 2021. 44 с.
7. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
9. Кот О. О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 36 с.

References

1. Babyuk M. P. (2016). The civil-law nature of the agreement on the provision of educational services by higher education institutions. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series Law. Issue 37. Volume 1.* 101-105 [in Ukrainian].
2. Shylova V. I. (2007). State regulation of the market of educational services in Ukraine: abstract of PhD thesis in Public Administration: 25.00.02 Humanitarian University «Zaporizhzhia Institute of State and Municipal Administration». Zaporizhzhia. 20 p. [in Ukrainian].
3. Fedorchenko N. V. (2015). Obligations to provide services in the civil law of Ukraine: theoretical and legal principles: abstract of the dissertation of Doctor of Juridical Sciences: 12.00.03. Kyiv. 36 p. [in Ukrainian].
4. On Education: Law of Ukraine № 2145-VIII. (2017, September 05). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19> [in Ukrainian].
5. Kanzafarova I. S. (2007). Theoretical foundations of civil-law liability in Ukraine: Dissertation of Doctor of Juridical Sciences: 12.00.03. Kyiv: IDIP NASU. 453 p. [in Ukrainian].
6. Samoilenko H. V. (2021). Passenger Carriage Agreement: Theory and Practice of Ensuring Passenger Rights: abstract of the dissertation of Doctor of Juridical Sciences: 12.00.03. National University «Odesa Law Academy». Odesa. 44 p. [in Ukrainian].
7. On Higher Education: Law of Ukraine № 1556-VII (2014, July 1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
8. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine № 435-IV (2003, January 16). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
9. Kot A. A. (2017). Problems of executing and protecting subjective civil rights: abstract of the dissertation of Doctor of Juridical Sciences: 12.00.03. Kyiv. 36 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

I. O. Holodenko, Senior Lecturer

Odesa I. I. Mechnikov National University

the Department of Civil Law Disciplines

24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65058, Ukraine

e-mail: irajur2@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8457-8912>

MECHANISM OF CIVIL-LAW REGULATION OF RELATIONS FOR THE PROVISION OF PAID EDUCATIONAL SERVICES BY HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

Summary

The paper defines the specifics of the mechanism of civil-law regulation of relations for the provision of paid educational services by higher education institutions in Ukraine.

At the same time, civil-law regulation is understood as a special legal influence on the behavior of participants in public relations, that are included in the subject of civil law as a branch of law.

Special legal influence on the behavior of participants in relations on the provision of paid educational services by higher education institutions in Ukraine is carried out through a system of certain legal means, among which in the most general form one can distinguish: civil law norms, personalized individual acts of an autonomous nature (including contracts), personalized individual acts of a power nature (acts of

application of law).

However, the said civil-law influence cannot occur automatically. In this case, a certain mechanism for carrying out civil rights should be used, the functional purpose of which is to ensure the realization of the powers that make up the content of said rights, and the fulfillment of relevant subjective duties.

It has been found that in order to characterize the mechanism of civil-law regulation of relations with the provision of paid educational services by higher education institutions in Ukraine, it is important to take into account the systemic and logical interrelations that exist between the norms of civil law enshrined in various normative legal acts. And this is directly confirmed in the current legislation, in particular in Art. 2 of the Law of Ukraine «On Higher Education», which directly states that «the legislation on higher education is based on the Constitution of Ukraine and consists of the laws of Ukraine «On Education», «On Scientific and Scientific-Technical Activities», this Law and other normative legal acts, international treaties of Ukraine concluded in the manner established by law».

It has been substantiated that all the norms of law aimed at civil-law regulation of relations with the provision of paid educational services by higher education institutions in Ukraine should not contradict the general principles of civil legislation defined in Art. 3 of the Civil Code of Ukraine, since they are the basic construction that allows civil law to function as a system of norms of law.

Keywords: mechanism of civil-law regulation, institution of higher education, service, educational service, agreement on the provision of paid educational services.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311962>

УДК 347.65/.68-057.36(477)»364»

О. Є. Кухарев, докт. юрид. наук, професор
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра цивільного права та процесу
проспект Льва Ландау, 27, Харків, 61080, Україна
e-mail: kukharyev@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2086-9179>

ПРАВОВА ПРИРОДА ОДНОРАЗОВОЇ ГРОШОВОЇ ДОПОМОГИ У РАЗІ ЗАГИБЕЛІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Стаття присвячена з'ясуванню правової природи одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця, а також відповідного особистого розпорядження стосовно цієї допомоги на випадок своєї смерті. Обґрунтована позиція, що така допомога не є елементом складу спадщини, зважаючи на притаманні їй особливості. Так, отримувачі досліджуваної допомоги, на відміну від спадкоємців, не набувають обов'язків померлого військовослужбовця та не зобов'язані повідомляти кредиторів про смерть останнього. Крім того, право на отримання одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця здійснюється протягом трьох років з дня виникнення такого права, що пов'язане з датою, зазначеною у свідоцтві про смерть особи. Отримувачі одноразової грошової допомоги не збігаються з колом спадкоємців за законом першої черги.

Підкреслено, що стосовно такої допомоги не застосовується термінологія спадкового права. Зокрема, особи, які наділені правом на отримання одноразової грошової допомоги, не поймаються як спадкоємці, час смерті чи загибелі військовослужбовця не позначається як час відкриття спадщини тощо.

Право на отримання досліджуваної допомоги виникає внаслідок смерті особи, що унеможлиблює спадкове правонаступництво у цьому разі. Сутність універсального спадкового правонаступництва становить перехід прав та обов'язків від спадкодавця до його спадкоємців.

Наголошено, що одноразова грошова допомога в разі загибелі військовослужбовця має компенсаторний характер, яка спрямована на те, щоб матеріально підтримати членів сім'ї (батьків, дітей, дружину) та утриманців загиблого військовослужбовця після втрати близької людини.

Особисте розпорядження військовослужбовця на випадок своєї загибелі (смерті) про виплату одноразової грошової допомоги певній особі не є видом заповіту. За своєю сутністю це особисте розпорядження наближене до розпорядження вкладника банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, що визначене у ч. 1 ст. 1228 Цивільного кодексу України.

Ключові слова: спадкування, спадщина, спадкодавець, воєнний стан, фізична особа, компенсація збитків, відшкодування шкоди, майно.

Постановка проблеми. Введення в Україні воєнного стану, окупації її територій, а також активні бойові дії суттєво впливають на все суспільство, всі його регулятори, включаючи й правову сферу в цілому. Це зумовлено не лише завданням численних збитків економіки держави, руйнуванням і знищенням майна приватних осіб, а й загибеллю тисяч людей. Так, у разі загибелі військовослужбовця під час виконання ним обов'язків військової служби його членам сім'ї та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога.

Правові засади нарахування та виплати цієї допомоги урегульовані в законодавстві суперечливо. Так, згідно зі ст. 162 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ (далі за текстом – Закону) одноразова грошова допомога у разі загибелі військовослужбовця визначається у розмірі 750-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року.

Зважаючи, що розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб становить 3028 грн. (ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2024 рік»), то одноразова грошова допомога у разі смерті військовослужбовця становить 2 271 000 грн.

При цьому, відповідно до абз. 2 ч. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28.02.2022 р. № 168 (далі за текстом – Постанова Кабінету Міністрів України № 168), розмір одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця в період воєнного стану під час виконання ним обов'язків військової служби не може становити менше 15 000 000 гривень. Тобто йдеться вже про інший розмір і порядок обчислення – тверда грошова сума.

Важливо врахувати, що окреслена допомога виплачується не безумовно у разі загибелі військовослужбовця. За приписом ст. 164 Закону, призначення і виплата одноразової грошової допомоги не здійснюються, якщо загибель (смерть) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста є наслідком: вчинення ним кримінального або адміністративного правопорушення; вчинення ним дій у стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння; навмисного спричинення собі тілесного ушкодження, іншої шкоди своєму здоров'ю або самогубства (крім випадку доведення особи до самогубства, встановленого судом); подання особою завідомо неправдивих відомостей для призначення і виплати одноразової грошової допомоги.

І, як свідчить аналіз судової практики, має місце відмова у призначенні та виплаті одноразової грошової допомоги саме через наведені підстави [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявлення правової природи одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця не є предметом наукових досліджень. Причина цього криється, очевидно, у тому, що виплата цієї допомоги набула поширення лише після початку повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 р. Водночас останнім часом з'являються ґрунтовні праці, присвячені загальним питанням впливу війни на цивільні правовідносини [2], [3], [4], а також на сферу спадкового права [5], [6], [7].

Тож наразі питання виявлення правової природи одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця потребує ретельного наукового аналізу, зважаючи на суперечливість нормативного регулювання відповідних правовідно-

син, відсутність їх ґрунтового опрацювання у правовій доктрині, а також складнощі, що виникають у практиці застосування. Це надасть можливості оптимізувати механізм здійснення права на отримання такої допомоги, що сприятиме захисту прав та інтересів членів сім'ї та утримувачів військовослужбовців.

Метою даної статті є з'ясування сутності одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця, а також відповідного особистого розпорядження стосовно цієї допомоги на випадок своєї смерті.

Виклад основного матеріалу. У ч. 4 ст. 161 Закону визначено коло осіб, які мають право на отримання одноразової грошової допомоги у рівних частках:

- діти, у тому числі усиновлені, зачаті за життя загиблої (померлої) особи та народжені після її смерті, а також діти, стосовно яких загибла (померла) особа за її життя було позбавлено батьківських прав;
- вдова (вдівець);
- батьки (усиновлювачі) загиблої (померлої) особи, якщо вони не були позбавлені стосовно неї батьківських прав або їхні батьківські права були поновлені на час її загибелі (смерті);
- внуки загиблої (померлої) особи, якщо на момент її загибелі (смерті) їх батьки загинули (померли);
- жінка (чоловік), з якою (з яким) загибла (померла) особа проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, за умови, що цей факт встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили;
- утриманці загиблої (померлої) особи, визначені відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Системний аналіз положень Закону, Постанови Кабінету Міністрів України № 168 та норм кн. 6 Цивільного кодексу України (далі за текстом – ЦК) з урахуванням напрацювань правової доктрини дозволяє дійти висновку, що одноразова грошова допомога у разі загибелі військовослужбовця має правовий режим, відмінний від спадщини. Це зумовлено цілою низкою обставин:

1. Отримувачі досліджуваної допомоги, на відміну від спадкоємців, не набувають обов'язків померлого військовослужбовця та не зобов'язані повідомляти кредиторів про смерть останнього в порядку ч. 1 ст. 1281 ЦК.

Слушною видається позиція, висловлена Верховним Судом у п. 45 Постанови від 10.05.2024 р., що за своєю природою одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті) військовослужбовця має компенсаторний характер і спрямована матеріально підтримати, наскільки це можливо, членів сім'ї (батьків, дітей, дружину) та утриманців загиблого військовослужбовця після втрати близької людини (годувальника) [8].

У свою чергу, функціональне призначення норм спадкового права полягає у забезпеченні посмертного переходу прав та обов'язків від однієї особи до інших. Тим самим досягається стабільність майнових відносин, зокрема через закріплену у ч. 5 ст. 1268 ЦК юридичну фікцію зворотної сили прийняття спадщини. Так, незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу її відкриття. Застосування цього правила має вкрай важливе значення для охорони прав спадкоємців, адже у разі прийняття ними спадщини вони набувають права

не лише на майно, виявлене в момент прийняття спадщини, але й на майно, що було в наявності в день смерті спадкодавця, але з тих чи інших причин виявилось у володінні третьої особи.

2. Право на отримання одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця здійснюється протягом трьох років з дня виникнення такого права, що пов'язане з датою, зазначеною у свідоцтві про смерть особи (абз. 8 п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України № 168).

Напроти, у кн. 6 ЦК визначений інший порядок здійснення права на спадкування. За загальним правилом ст. 1270 ЦК особа може прийняти спадщину або відмовитися від її прийняття протягом шести місяців з дня смерті спадкодавця (оголошення його померлим). За відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття спадщина може бути визнана відумерлою за заявою органу місцевого самоврядування, кредиторів спадкодавця, власників або користувачів суміжних земельних ділянок, що подається до суду після спливу одного року з часу відкриття спадщини.

Крім того, виплата одноразової допомоги здійснюється без звернення до нотаріуса, тобто без необхідності заведення останнім спадкової справи та видачі свідоцтва про право на спадщину.

3. Особи, наділені правом на отримання одноразової грошової допомоги не збігаються із колом спадкоємців за законом першої черги. Так, дружина та батьки військовослужбовця віднесені до першої черги, проте жінка (чоловік), з якою (з яким) загибла (померла) особа проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі – до четвертої, а утриманці – взагалі до п'ятої черги спадкоємців за законом.

При цьому в Законі міститься застереження про те, що утриманці загиблої особи визначаються відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 р. № 2262-ХІІ, згідно з яким члени сім'ї померлого вважаються такими, що перебували на його утриманні, якщо вони були на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування (ст. 31). Однак, за правилом ч. 2 ст. 1265 ЦК утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом засобів до існування. Тож правовий статус утриманця як суб'єкта права на отримання одноразової грошової допомоги та спадкоємця за законом п'ятої черги не збігається. В першому випадку до утриманців належать особи, які є членом сім'ї померлого незалежно від строку, протягом якого надавалася допомога. У другому – утриманець не є членом сім'ї спадкодавця та має отримувати від останнього матеріальну допомогу упродовж щонайменше п'яти років до часу відкриття спадщини.

Більш того, окремі категорії осіб взагалі позбавлені права на отримання такої допомоги. Йдеться, зокрема про громадян російської федерації або республіки Білорусь та осіб, які постійно проживають на територіях цих країн, осіб, які засуджені за державну зраду, колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору.

Хоча у ч. 2 ст. 164 Закону міститься застереження про те, що одноразова грошова допомога не призначається особі, яка умисно позбавила життя чи вчинила

Зважаючи на викладене, одноразова грошова допомога в разі загибелі військовослужбовця не є елементом складу спадщини, набувається родичами або членами сім'ї загиблого вперше та виконує компенсаторну функцію.

29.12.2023 р. опубліковано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги» від 09.12.2023 р. № 3515-IX, яким встановлено, що військовослужбовцю, військовозобов'язаному або резервісту, який призваний на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, надано право скласти в письмовій довільній формі особисте розпорядження на випадок своєї загибелі (смерті) про виплату одноразової грошової допомоги особі (особам) за його вибором, визначивши розмір частки таких осіб у відсотках.

Справжність підпису військовослужбовця Збройних Сил України, військовозобов'язаного, резервіста, який призваний на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, на особистому розпорядженні засвідчує командир військової частини або нотаріус.

Оригінал особистого розпорядження зберігається у відповідних районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації місця проживання або за місцем призову (прийняття) на військову службу такої особи, якщо такий призов (прийняття) на військову службу здійснювався (здійснювалося) не за місцем реєстрації місця проживання військовозобов'язаного або резервіста.

За наявності особистого розпорядження право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги мають особи, на користь яких складено таке особисте розпорядження, у розмірі частки, визначеної в такому розпорядженні у відсотках.

Слід зважати, що особисте розпорядження військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста на випадок своєї загибелі (смерті) про виплату одноразової грошової допомоги не визначається в цьому Законі або в іншому нормативному акті як «заповіт». Тож виникає питання про його правову природу, передусім у частині того, чи є досліджуване розпорядження особливим видом заповіту. Згідно зі ст. 1233 ЦК заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Ця дефініція, на перший погляд, дозволяє віднести особисте розпорядження про виплату одноразової грошової допомоги до заповіту. Проте, як справедливо зазначається у правовій доктрині, заповіт виступає юридичним фактом, який поряд з іншими елементами юридичного складу є підставою виникнення саме спадкового правовідношення [12, с. 136]. Тому майно, стосовно якого заповіт складається, навіть якщо йдеться про «все належне особі майно, з чого б воно не складалося та де б воно не знаходилося», після смерті заповідача набуває правового режиму спадщини, а зміст заповіту регулюється нормами гл. 85 ЦК. Зокрема, заповідач може встановити в заповіті умову, заповідальний відказ, покласти на спадкоємця інші обов'язки, призначити виконавця заповіту тощо. Крім того, закон надає правову можливість подружжю скласти спільний заповіт.

Особисте розпорядження військовослужбовця позбавлене таких властивостей. Воно не може містити інших розпоряджень, ніж призначення отримувачів грошової допомоги. Причому справжність підпису військовозобов'язаного чи резервіста засвідчує лише командир військової частини або нотаріус. Напроти, у ЦК міститься перелік широкого кола осіб, наділених правом посвідчувати заповіти –

Список використаної літератури

1. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2024 р., справа № 120/13997/21-а, адміністративне провадження № К/990/34410/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117729907> (дата звернення: 10.09.2024).
2. Кочина О. С., Болдирева В. М. Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 53-58.
3. Омельчук О. С. Перешкоди в реалізації цивільних прав в умовах воєнного стану та шляхи пошуку компромісу публічних та приватних інтересів. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 18-22.
4. Спесівцев Д. Концептуальні проблеми правового регулювання цивільних відносин в умовах війни: монографія. Луцьк : Завжди Поруч, 2022. 248 с.
5. Печений О. П. Війна як фактор впливу на спадкові правовідносини. *Юридичний вісник України*. 2022. № 12-15. С. 18-19.
6. Скрябін О. М., Устінова-Бойченко Г. М. Особливості прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 4. С. 59-63.
7. Баранкевич А. В. Механізм захисту спадкових прав неповнолітніх в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 78. Частина 1. С. 141-146.
8. Постанова Верховного Суду від 10 травня 2024 р., судова справа № 440/6725/23, провадження № К/990/5495/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118962318> (дата звернення: 12.09.2024).
9. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : монографія. 2-е вид. Київ : КНТ, 2007. 288 с.
10. Погребняк В. Я. Виникнення, перехід та припинення суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Алерта, 2020. 640 с.
11. Заїка Ю. О., Рябоконт С. О. Спадкове право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 352 с.
12. Односторонні правочини : монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, С. О. Глотов, О. І. Зогуляк та ін. ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2024. 480 с.

References

1. Verkhovnyi Sud Ukrainy. (2024, March 18). Resolution of the Supreme Court in case No. 120/13997/21-a, administrative proceedings No. K/990/34410/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117729907> (accessed on September 12, 2024) [in Ukrainian].
2. Kochyna, O. S., & Boldyreva, V. M. (2022). The impact of martial law on civil legal relations. *Nove ukrainske pravo*, (2), 53-58 [in Ukrainian].
3. Omelchuk, O. S. (2022). Obstacles in the realization of civil rights under martial law and ways to find a compromise between public and private interests. *Chasopys tsyvilistyky*, (45), 18-22 [in Ukrainian].
4. Spesivsev, D. (2022). Conceptual problems of legal regulation of civil relations under war conditions: monograph. Lutsk: Zavzhdy Poruch [in Ukrainian].
5. Pechenyi, O. P. (2022). War as a factor influencing hereditary legal relations. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*, (12-15), 18-19 [in Ukrainian].
6. Skryabin, O. M., & Ustinova-Boychenko, H. M. (2023). Features of inheritance acceptance under martial law. *Pravovyi chasopys Donbasu*, (4), 59-63 [in Ukrainian].
7. Barankevych, A. V. (2023). Mechanism for the protection of minor's inheritance rights under martial law in Ukraine. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo*, (78, part 1), 141-146 [in Ukrainian].
8. Verkhovnyi Sud Ukrainy (2024, May 10). Resolution of the Supreme Court in case No. 440/6725/23, proceedings No. K/990/5495/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118962318> (accessed on September 12, 2024) [in Ukrainian].
9. Zaika, Yu. O. (2007). Hereditary law in Ukraine: formation and development: monograph (2nd ed.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
10. Pohrebnyak, V. Ya. (2020). Emergence, transfer and termination of subjective civil rights: theoretical and practical problems: monograph. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

11. Zaika, Yu. O., & Riabokon, Ye. O. (2009). Hereditary law: textbook. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
12. Spasybo-Fatieieva, I. V., Glotov, S. O., Zozuliak, O. I., et al. (2024). Unilateral transactions: monograph (I. V. Spasybo-Fatieieva, Ed.). Kharkiv: EKUS [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

O. Ye. Kukhariyev, Doctor of Juridical Sciences, Professor
Kharkiv National University of Internal Affairs
the Department of Civil Law and Proceedings
27 L. Landau Av, Kharkiv, 61080, Ukraine
e-mail: kukharyev@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2086-9179>

LEGAL NATURE OF SINGLE CASH AID IN THE CASE OF THE DEATH OF A MILITARY SERVANT

Summary

The article is devoted to the clarification of the legal nature of one-time monetary assistance in the event of the death of a serviceman, as well as the corresponding personal order regarding this assistance in the event of his death. It is a well-founded position that such assistance is not an element of the composition of the inheritance, taking into account its specific features. Thus, unlike the heirs, recipients of the aid under investigation do not acquire the duties of a deceased serviceman and are not required to notify creditors of the latter's death. In addition, the right to receive a one-time cash benefit in the event of the death of a serviceman is exercised within three years from the date of the emergence of such a right, which is related to the date specified in the person's death certificate. Recipients of one-time cash assistance do not coincide with the circle of heirs according to the law of the first order. It is emphasized that the terminology of inheritance law does not apply to such assistance. In particular, persons who are entitled to receive a one-time cash benefit are not named as heirs, the time of the death or death of a serviceman is not indicated as the time of the opening of the inheritance, etc.

The right to receive the researched assistance arises as a result of the person's death, which makes inheritance impossible in this case. The essence of universal legal succession is the transfer of rights and obligations from the testator to his heirs.

It is emphasized that the one-time monetary assistance in the event of the death of a serviceman has a compensatory nature, which is aimed at materially supporting family members (parents, children, spouse) and dependents of a deceased serviceman after the loss of a loved one.

A military serviceman's personal order to pay a one-time cash benefit to a certain person in the event of his death (death) is not a type of will. In its essence, this personal order is close to the order of a depositor of a bank (financial institution) in the event of his death, which is defined in Part 1 of Art. 1228 of the Civil Code of Ukraine.

Keywords: inheriting, inheritance, testator, martial law, natural person, compensation for losses, compensation for damage, property.

Н. Г. Печерова, канд. юрид. наук, докторантка
Національна академія наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корещького
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, 01001, Україна
e-mail: mrs.pecherova@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ЛІЦЕНЗІЇ ЯК ФОРМИ РОЗПОРЯДЖАННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ НА ОБ'ЄКТИ СУМІЖНИХ ПРАВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Дана наукова стаття присвячена розгляду особливостей публічної ліцензії як форми розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав за законодавством України. Розгляд проводиться шляхом співставлення ліцензії та ліцензійного договору, ліцензії та публічної ліцензії, публічної ліцензії та ліцензійного договору, а також розгляду особливостей публічної ліцензії, враховуючи особливості правової природи об'єктів суміжних прав, зокрема такого об'єкту як програма організації мовлення. Чому виникла необхідність дослідити публічну ліцензію як форму розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав саме шляхом співставлення з ліцензією, ліцензійним договором? Дана необхідність викликана необхідністю правильного розуміння правової природи даної форми розпоряджання, в тому числі, як слід розглядати дану форму розпоряджання – як односторонній правочин, чи як дво-/багаторонній правочин? Так, не дивлячись на досить поширену позицію в науковій літературі, що публічна ліцензія, так само як і ліцензія є одностороннім правочином вважаємо, що все ж таки публічна ліцензія є формою ліцензійного договору, не видом ліцензії і не одностороннім правочином, оскільки з аналізу діючого законодавства нашої держави (на яке ми посилаємося у змісті статті) ми можемо бачити зобов'язання, що виникають у ліцензіата, в тому числі із використання наданого об'єкту права інтелектуальної власності, в тому числі і суміжних прав визначеним способом, у визначені строки, з внесенням плати (якщо це передбачено умовами договору) за використання зазначеного об'єкту. Тобто, волевиявлення, що характерне у випадку одностороннього правочину лише для однієї сторони, за загальним правилом, у випадку і публічної ліцензії, і ліцензії зустрічається з волевиявленням і зобов'язаннями іншої сторони, ліцензіата. Чому, на наш погляд, виник такий підхід в чинному законодавстві щодо того, що ліцензія може розглядатися і як односторонній правочин? Вважаємо, що такий підхід виник через складну природу правовідносин, що складається у сфері права інтелектуальної власності. Дійсно, відносини у сфері права інтелектуальної власності містять в собі і публічно-правовий елемент, але чи поширюється цей публічно-правовий елемент на відносини, що виникають при укладанні публічної ліцензії як форми розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав? Наврядчи, оскільки по своїй правовій природі дані відносини є приватноправовими і будуються на диспозитивних началах цивільного права. Тому, вважаємо, що ліцензія є складовою частиною ліцензійного договору.

майновими правами на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав» [2].

Таким чином, в положеннях вищезгаданої статті з'являється положення про публічну ліцензію як про одну з форм розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, в тому числі і по відношенню до об'єктів суміжних прав. При цьому, як ми можемо бачити в Кодексі міститься положення про ліцензію як одну із форм розпоряджання майновими правами. Безперечно, що згадувані вище положення і профільного Закону, і Кодексу потребують взаємної узгодженості, але при цьому постає питання щодо співвідношення ліцензії, публічної ліцензії та ліцензійного договору. В науковій літературі, досить поширеною є точка зору, що ліцензія є одностороннім правочином і очевидно, саме у зв'язку з цим є доцільність у її виокремленні як окремої форми розпоряджання майновими правами. Але чи це є дійсно так? І чому тоді законодавець у профільному Законі вводить таку форму розпоряджання як публічна ліцензія?

Так, дійсно згідно ч. 1, 2 ст. 1108 «1. Особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензіар), може надати іншій особі (ліцензіату) дозвіл на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері (ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності). Ліцензіат не має право використовувати об'єкт права інтелектуальної власності в іншій сфері, ніж визначено ліцензією на використання об'єкта права інтелектуальної власності. 2. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності може бути оформлена як окремих документ або бути складовою частиною ліцензійного договору» [1].

Як ми можемо бачити з викладу вищезазначеної норми законодавець визначає ліцензію і як односторонній правочин, і як складову частину ліцензійного договору.

На наш погляд, дане положення є досить дискусійним, оскільки, виходячи з того, що у самій ч. 1 ст. 1108 Кодексу зазначено, що «Ліцензіат не має право використовувати об'єкт права інтелектуальної власності в іншій сфері, ніж визначено ліцензією на використання об'єкта права інтелектуальної власності», тобто у ліцензіата виникає зобов'язання щодо використання об'єкта права інтелектуальної власності в сфері, що визначена ліцензією на використання об'єкта права інтелектуальної власності. При цьому, беремо до уваги зміст ч. 3 ст. 202 Кодексу «3. Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами. Односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб, лише у випадках встановлених законом, або за домовленістю з цими особами» [1].

Таким чином, виникає питання щодо співставлення положення ч. 3 ст. 202 Кодексу в частині, що «Односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб, лише у випадках встановлених законом, або за домовленістю з цими особами» [1] з положеннями ч. 1 ст. 1108 Кодексу в частині, що «Ліцензіат не має право використовувати об'єкт права інтелектуальної власності в іншій сфері, ніж визначено ліцензією на використання об'єкта права інтелектуальної власності» [1]. Тобто, все ж таки, на нашу думку, про відсутність виникнення зобов'язань у другій сторони вести мову не можна, зобов'язання все ж таки виникають. До того ж, обмеженість сфери використання про яку йдеться вище, аж ніяк не говорить про те, на нашу думку, що ми маємо справу з якоюсь іншою договірною конструкцією. До того ж, згідно самого положення ч. 3 ст. 1109 Кодексу «3. У

ліцензійному договорі визначаються вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо), розмір, порядок і строки виплати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити у договір» [1]. Тобто, обмеженість сфери використання все ж таки не виключає необхідності саме погодження між сторонами таких умов як конкретних прав, що надаються за договором, способів використання об'єкта, території та строку на які надаються права, тощо.

Чому все ж таки законодавцем зазначено про ліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності як про односторонній правочин? На нашу думку, це пов'язано зі складною природою правовідносин, що виникають у сфері права інтелектуальної власності. Так, дійсно правовідносини у сфері права інтелектуальної власності містять у собі і публічно-правовий елемент, але хіба даний елемент може мати відношення в ситуації видачі ліцензії ліцензіаром ліцензіату? Хіба дані відносини не носять диспозитивного характеру?

Тому, на наш погляд, розглядати ліцензію доцільно як складову частину ліцензійного договору, а не як односторонній правочин. У зв'язку з цим, пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 1108 Кодексу шляхом виключення можливості оформлення ліцензії як окремого документу.

Чому ж у законодавця виникла необхідність з введенням публічної ліцензії як форми розпорядження майновими правами на об'єкти права інтелектуальної власності, в тому числі і суміжних прав?

Очевидно, що це пов'язано зі стрімким розвитком інформаційних технологій. Безумовно, що даний стрімкий розвиток надає додаткові можливості і для суб'єктів суміжних прав щодо комерціалізації належних їм об'єктів. Тобто, публічна ліцензія цілком відповідає сучасним запитам із обороту об'єктів права інтелектуальної власності, в тому числі і суміжних прав. Але при цьому, постає питання щодо правової природи публічної ліцензії. Чи є публічна ліцензія одностороннім правочином? Які істотні умови публічної ліцензії? Чи є вона дво- та багатостороннім договором? Спробуємо дати відповіді на дані питання далі у нашій роботі.

Але, вже враховуючи виклики часу, вважаємо за доцільне доповнити положення Кодексу, а саме ч. 1 ст. 1107 Кодексу шляхом включення публічної ліцензії до форм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а також виключення із цього ж положення ліцензії, у зв'язку із охопленням ліцензійним договором даної форми розпорядження майновими правами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При дослідженні поставленої в роботі теми не можна не зазначити про «Рекомендації щодо застосування вільних публічних ліцензій на використання об'єктів авторського права і суміжних прав» Міністерства економіки України. Так, згідно вищезазначеним рекомендаціям, ст. 1 «вільна публічна ліцензія – загальнодоступний договір приєднання, що надає особі, яка приєдналася до такого договору, безоплатний дозвіл на використання об'єкта авторського права та (або) суміжних прав певними способами на умовах, визначених ліцензією» [3]. Таким чином, навіть беручи до уваги те, що мова йде про вільну публічну ліцензію, можна бачити, що вільна публічна ліцензія розглядається вже не як односторонній правочин, а як договір приєднан-

ня, з чим ми не можемо не погодитися в контексті написаної нами роботи, при цьому, зауваживши, що правова природа вільної публічної ліцензії є питанням окремого дослідження.

Що ж до останніх публікацій дотичних до поставленої в статті теми, то ними є наукові праці таких відомих вчених як А. С. Штефан, І. В. Кривошеїної, О. М. Старовіт.

Метою даної наукової статті є аналіз та співставлення ліцензії з ліцензійним договором, ліцензії з публічною ліцензією, публічної ліцензії з ліцензійним договором, визначення та розгляд істотних умов публічної ліцензії, особливостей публічної ліцензії, що пов'язана з правовою природою об'єктів суміжних прав (виконання, фонограми, відеограми, програми організації мовлення).

Серед завдань даної наукової статті виділяємо наступні: дослідити правову природу публічної ліцензії як форми розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав за законодавством України шляхом співставлення з ліцензією, ліцензійним договором, у зв'язку із поширеною точкою зору в науковій літературі щодо того, що публічна ліцензія, так само як і ліцензія є одностороннім правочином з точки зору правової природи правовідносин, що складаються у сфері права інтелектуальної власності, в тому числі при укладанні публічної ліцензії, а також виникненням у ліцензіата зобов'язань за законодавством нашої держави при виконанні умов публічної ліцензії.

Виклад основного матеріалу. Згідно ч. 1 ст. 47 Закону «1. Суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може здійснювати майнові права, що йому належать, особисто, через представника чи іншу уповноважену особу або організації колективного управління. 2. Суб'єкт авторського права або суміжних прав здійснює майнові права, що йому належать, на власний розсуд, не порушуючи прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб. Не допускається зловживання майновими правами на об'єкти авторського права і суміжних прав» [2].

Публічна ліцензія є однією із форм розпоряджання майновими правами на об'єкти права інтелектуальної власності, в тому числі і суміжних прав згідно ч. 1 ст. 48 Закону «1. Розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права або об'єкти суміжних прав може здійснюватися на підставі: 1) трудового договору (контракту) – в частині умов щодо розподілу майнових прав на службовий твір або службове виконання, службову фонограму, службову відеограму; 2) договору про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав; 3) договору про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт авторського права або суміжних прав; 4) ліцензійного договору на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав; 5) публічної ліцензії на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав; 6) іншого правочину щодо розпоряджання майновими правами на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав. Умови правочинів щодо розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права або об'єкти суміжних прав стосовно передання (відчуження) або надання дозволу на використання (ліцензії) щодо майнового права на справедливую винагороду, передбаченого відповідно частиною третьою статті 12, частиною третьою статті 38, частиною третьою статті 39, частиною третьою статті 40 цього Закону, є нікчемними» [2].

Варто зауважити, що згідно ч. 2 ст. 48 Закону «2. Правочини щодо розпоря-

На нашу думку, ні. Оскільки фактично відбувається публічна оферта із укладання ліцензійного договору. І інша сторона, яка зацікавлена в укладанні відповідного договору виражає своє волевиявлення погодженням із запропонованими умовами, приймаючи (акцептуючи) їх. До того ж, на нашу думку, стрімкий розвиток сучасних технологій дозволив фактично підвишити в рази оборотоздатність об'єктів інтелектуальної власності, в тому числі і суміжних прав. Від того, що у суб'єктів суміжних прав з'явилася можливість здійснювати фактично публічну пропозицію свого об'єкту суміжних прав не перетворює дану публічну пропозицію в односторонній правочин. До того ж, оскільки в згадуваній частині ст. 51 Закону йдеться про можливість ознайомлення із об'єктом суміжних прав з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем говорить про можливість ліцензіата щодо співставлення запропонованого об'єкту із умовами на яких пропонується використання зазначеного об'єкту.

Загалом варто відмітити, що особливо актуальною вважається публічна ліцензія саме для об'єктів суміжних прав, перелік яких визначений ч. 1 ст. 34 Закону «1. Об'єктами суміжних прав, незалежно від призначення, змісту, способу і форми вираження, є: 1) виконання; 2) фонограма; 3) відеограма; 4) програма організації мовлення» [2].

Переходячи до умов укладання публічної ліцензії зазначимо, що згідно ч. 2 ст. 51 Закону «2. Особа, яка використовує об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав на основі публічної ліцензії, зобов'язана дотримуватися визначених суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав умов, на яких її було видано» [2].

Таким чином, аналізуючи вищезазначену ч. 2 ст. 51 Закону та вже згадувану нами на початку роботи ч. 3 ст. 202 Кодексу можна вести мову про виникнення обов'язків для особи, що буде використовувати об'єкт суміжних прав на основі публічної ліцензії.

Щодо умов на яких укладається публічна ліцензія зазначимо, що згідно ч. 3 ст. 51 Закону «3. Умовами публічної ліцензії може бути передбачено, що така ліцензія є безвідкличною. У такому разі публічна ліцензія діє протягом строку чинності майнових авторських прав або майнових суміжних прав і може бути достроково припинена лише стосовно особи, яка порушила умови, зазначені у частині другій цієї статті» [2].

Аналізуючи дане положення зазначимо, що, на нашу думку, укладення публічної ліцензії на умовах її безвідкличності може призвести до порушення справедливого балансу інтересів між ліцензіаром та ліцензіатом. До того ж, згідно чинного профільного Закону, а саме ст. 45 Закону встановлюються 50 строки чинності майнових прав на об'єкти суміжних прав. Для прикладу, згідно ч. 4 ст. 45 Закону «4. Право інтелектуальної власності на програму організації мовлення є чинним з моменту першої трансляції програми організації мовлення. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на програму організації мовлення спливає через 50 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком першої трансляції програми організації мовлення незалежно від використання технічних засобів» [2].

Чому нами було зазначено саме про даний об'єкт суміжних прав? Відповіддю на це є правова природа даного об'єкту. Так, згідно п. 40 ст. 1 Закону «про-

бути суб'єкт майнових авторських або суміжних прав, а у випадках, передбачених договором або законом, - інша уповноважена особа. Ліцензіат не має права використовувати об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав способами, прямо не передбаченими ліцензійним договором» [2].

Тобто, законодавцем визначаються наступні умови, що мають бути визначені у договорі як спосіб (способи) використання об'єкту права інтелектуальної власності, в тому числі і суміжних прав, строк використання об'єкту, територія використання об'єкту, платний або безвідплатний характер договору.

Згідно положень Кодексу, а саме ч. 3 ст. 1109 «3. У ліцензійному договорі визначаються вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо), розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити у договір» [1].

Варто відмітити, що вищезазначені умови, визначені в профільному Законі та в Кодексі, в статті 51 профільного Закону не визначені. В ч. 1 ст. 51 Закону йде мова «1. Суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може надати дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав будь-якою особою на визначених ним умовах (публічна ліцензія). Публічна ліцензія видається шляхом оприлюднення її умов разом з наданням можливості дистанційного ознайомлення з об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав необмеженому колу осіб з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем» [2].

Безумовно, що до умов публічної ліцензії не можуть бути не віднесені, із зазначеного вище такі умови як вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо), розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі і об'єкта суміжних прав.

При цьому зазначимо, що вбачається, що перелік умов, що визначений Кодексом по відношенню до ліцензійного договору є більш повним.

Щодо виду ліцензії, то варто зауважити, що згідно ч. 4 ст. 51 Закону «4. Публічна ліцензія є невиключною. Виключні та одиничні публічні ліцензії є нікчемними» [2], що є цілком логічним, виходячи із правової природи публічної ліцензії. Розуміння невиключної ліцензії надає ч. 3 ст. 1108 «Невиключна ліцензія не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері» [1].

Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що якщо вести мову про співставлення ліцензії з публічною ліцензією, то публічна ліцензія по своїй природі не є видом ліцензії. Фактично публічна ліцензія, на нашу думку, є публічним ліцензійним договором. Види ж ліцензії визначені в ч. 3 ст. 1108 Кодексу. Тому, вважаємо за доцільне в майбутньому змінити застосовану у профільному Законі назву «публічна ліцензія на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав» на «публічний ліцензійний договір на використання об'єкта ав-

торського права або об'єкта суміжних прав».

Варто відмітити, що згідно профільного Закону відсутнє положення щодо типового ліцензійного договору. Натомість, така норма присутня в Кодексі. Так, згідно ч. 1, ч. 2 ст. 1111 Кодексу «1. Уповноважені відомства або творчі спілки можуть затверджувати типові ліцензійні договори. 2. Ліцензійний договір може містити умови, не передбачені типовим ліцензійним договором. Умови ліцензійного договору, укладеного з творцем об'єкта права інтелектуальної власності, що погіршують його становище порівняно з становищем, передбаченим законом або типовим договором, є нікчемними і замінюються умовами, встановленими типовим договором або законом» [1].

Аналізуючи вищезазначену норму, вважаємо, що дане положення є вкрай важливим для суб'єктів майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, в тому числі і суміжних прав, оскільки має на меті забезпечення інтересів відповідних суб'єктів, виконуючи певним чином гарантійну функцію.

Розглянувши все вищезазначене, вважаємо, що ліцензійний договір по своїй правовій природі охоплює як ліцензію, так і публічну ліцензію. Умови публічної ліцензії не можуть бути відмінними від умов, визначених законодавцем в ліцензійному договорі. У зв'язку із зазначенням положень щодо типового ліцензійного договору, вважаємо за доцільне ввести аналогічне положення до профільного Закону із зазначенням істотних умов. Вважаємо, що зазначення істотних умов у типовому ліцензійному договорі буде покликане відповідати інтересам як ліцензіара, так і ліцензіата.

Висновки і пропозиції. У зв'язку з розглянутим співвідношенням ліцензії та ліцензійного договору та введенням у профільному Законі такої форми розпоряджання майновими правами на об'єкти права інтелектуальної власності, в тому числі і суміжних прав як публічної ліцензії, пропонується викласти ч. 1 ст. 1107 Кодексу наступним чином «1. Розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на підставі таких правочинів: 1) ліцензійний договір; 2) публічна ліцензія; 3) договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; 4) договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; 5) інший правочин щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності».

Внести зміни до ч. 2 ст. 1108 Кодексу та викласти її наступним чином «2. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності є складовою частиною ліцензійного договору».

При цьому публічна ліцензія, на відміну від ліцензії, не є складовою частиною ліцензійного договору. Вона є видом ліцензійного договору.

Внести зміни до ч. 3 ст. 51 Закону та викласти її наступним чином «3. Публічна ліцензія є відкритою. Публічна ліцензія укладається на п'ять років, якщо інший менш тривалий період не зумовлений строком чинності майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності або інший термін, але не більше п'яти років, що визначається ліцензіаром. Якщо за шість місяців до спливу зазначеного п'ятирічного строку жодна із сторін не повідомить письмово другу сторону про відмову від договору, договір вважається продовженим на невизначений строк, але не більше строку чинності майнових прав. У такому разі кожна із сторін може в будь-який час відмовитися від договору, письмово повідомивши про це

другу сторону за шість місяців до розірвання договору, якщо більший строк для повідомлення не встановлений за домовленістю сторін. Публічна ліцензія може бути достроково припинена лише стосовно особи, яка порушила умови, зазначені у частині другій цієї статті».

Внести зміни до профільного Закону шляхом впровадження статті, яка б була присвячена типовому ліцензійному договору. Вважається за доцільне викласти її після статті 50 Закону шляхом запровадження статті 50 прим. 1 наступним чином «1. Уповноважені відомства або творчі спілки можуть затверджувати типові ліцензійні договори. Серед умов типового ліцензійного договору є вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо), розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити у договір. 2. Ліцензійний договір може містити умови, не передбачені типовим ліцензійним договором. Умови ліцензійного договору, укладеного з творцем об'єкта права інтелектуальної власності, що погіршують його становище порівняно з становищем, передбаченим законом або типовим договором, є нікчемними і замінюються умовами, встановленими договором або законом».

Відповідний виклад статті 50 прим. 1 узгодити зі статтею 1111 Кодексу шляхом запровадження викладу ст. 1111 Кодексу у наступній редакції «1. Уповноважені відомства або творчі спілки можуть затверджувати типові ліцензійні договори. Серед умов типового ліцензійного договору є вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо), розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити у договір. 2. Ліцензійний договір може містити умови, не передбачені типовим ліцензійним договором. Умови ліцензійного договору, укладеного з творцем об'єкта права інтелектуальної власності, що погіршують його становище порівняно з становищем, передбаченим законом або типовим договором, є нікчемними і замінюються умовами, встановленими типовим договором або законом».

З метою узгодження положень профільного Закону із Кодексом вважається за доцільне ввести відповідно додаткову статтю до Кодексу щодо публічної ліцензії шляхом впровадження ст. 1108 прим. 1 та викласти її наступним чином: «1. Суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може надати дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав будь-якою особою на визначених ним умовах (публічна ліцензія). Публічна ліцензія видається шляхом оприлюднення її умов разом з наданням можливості дистанційного ознайомлення з відповідним об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав необмеженому колу осіб з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. 2. Особа, яка використовує об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав на основі публічної ліцензії, зобов'язана дотримуватися визначених суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав умов, на яких її було видано. 3. Публічна ліцензія є

N. H. Pecherova, Candidate of Juridical Sciences, Doctoral Student
National Academy of Sciences of Ukraine
V. M. Koretsky Institute of State and Law
4 Triokhsviatytelska St, Kyiv, 01001, Ukraine
e-mail: mrs.pecherova@gmail.com

**PECULIARITIES OF A PUBLIC LICENSE AS A FORM OF DISPOSAL
OF PROPERTY RIGHTS TO OBJECTS OF RELATED RIGHTS
UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE**

Summary

This scientific article is devoted to consideration of the features of a public license as a form of disposal of property rights to objects of related rights under the legislation of Ukraine. The examination is carried out by comparing the license and the license agreement, the license and the public license, the public license and the license agreement, as well as considering the features of the public license, taking into account the peculiarities of the legal nature of the objects of related rights, in particular, such an object as the program of the broadcasting organization. Why did it become necessary to investigate the public license as a form of disposal of property rights to objects of related rights precisely by comparing it with a license, a license agreement? This necessity is caused by the need for a correct understanding of the legal nature of this form of order, including how this form of order should be considered - as a unilateral deed or as a bilateral/multilateral deed? So, despite the fairly widespread position in the scientific literature that a public license, just like a license, is a unilateral transaction, we believe that a public license is a form of a license agreement, not a type of license and not a unilateral transaction, because from the analysis of the current legislation of our state (to which we refer in the content of the article), we can see the obligations arising from the licensee, including from the use of the granted object of intellectual property rights, including related rights, in a specified manner, within specified terms, with payment of a fee (if it is stipulated by the terms of the contract) for the use of the specified object. That is, the expression of will, which is characteristic in the case of a unilateral transaction for only one party, as a general rule, in the case of both a public license and a license, meets with the expression of will and obligations of the other party, the licensee. Why, in our opinion, did such an approach arise in the current legislation regarding the fact that a license can be considered as a unilateral transaction? We believe that this approach arose due to the complex nature of legal relations in the field of intellectual property law. Indeed, relations in the field of intellectual property law also contain a public-law element, but does this public-law element extend to relations that arise when concluding a public license as a form of disposal of property rights to objects of related rights? Unlikely, since by its legal nature these relations are private law and are built on the dispositive principles of civil law. Therefore, we believe that the license is an integral part of the license agreement. The license agreement essentially covers both the license and the public license. A public license is a form of license agreement. Why did such a form of license contract as a public license arise? This form arose in connection with the rapid development of information technologies

and fully meets the needs of the times and the needs of owners of property rights to increase the turnover of their property rights. This form of license agreement is especially relevant for objects of related rights (performances, phonograms, videograms, broadcasting organization programs). A broadcast organization program is a special object of related rights for which a public license can be concluded. This feature is essentially due to the fact that this object, by its legal nature, depends on the transferred property rights to other objects of copyright and related rights that are part of it, and especially if the property rights to such objects were also transferred for use, including under a license agreement.

Among the tasks of this work, the following should be highlighted: to investigate the legal nature of a public license as a form of disposal of property rights to objects of related rights by comparison with a license, a license agreement, as well as analysis and research of the peculiarities of the legal nature of objects of related rights, in particular, the program of the organization broadcasting in connection with the peculiarities that may arise when concluding a public license for such objects.

Such outstanding scientists as A. S. Shtefan, I. V. Kryvosheina, O. M. Starovit and others dealt with questions related to the topic presented in the article.

Keywords: objects of related rights, property rights, license, license agreement, public license, standard license agreement.

А. В. Станкевич, аспірант

Національний університет «Одеська юридична академія»

Кафедра цивільного права

вул. Академічна, 2, Одеса, 65009, Україна

e-mail: andre221236@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6886-0096>

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРІВ ПРО ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ ТА ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

У статті на основі аналізу договірного процесу, за допомогою аналітично-го, формально-логічного та порівняльно-правового методів з'ясовано правову природу особливостей договорів про публічні закупівлі та їх відмінність від інших цивільно-правових і господарських договорів, а також досліджено особливості укладання договорів в електронній формі. Актуальність статті зумовлена вагомим значенням договорів про публічні закупівлі та вивчення особливостей укладання договорів в електронній формі для інтересів державних замовників та держави в цілому.

У ході дослідження з'ясовані властивості та характер договорів про публічні закупівлі та особливостей укладання договорів в електронній формі при аналізі дотримання принципу свободи договору від початку етапу переддоговірного процесу до моменту укладання договору про закупівлю.

При з'ясуванні правової природи договорів про публічні закупівлі та особливостей укладання договорів в електронній формі проводиться аналіз можливості застосування для вказаних договорів поняття «договору як джерела права».

За результатами дослідження встановлена прозорість та відкритість усього договірного процесу, який контролюється громадськістю та державними органами з метою задоволення потреб замовників, які діють в інтересах держави. Важливими рисами правової природи договорів про закупівлі є їх обов'язкова плановість, консенсуальність та платність. Особливим є суб'єктний склад цих договорів при конкурентному характері вказаних договорів, які укладаються здебільшого за результатами конкурентних процедур або спрощеної закупівлі. Особливу роль у цих договорах приймає держава у «якості своєрідного агента договорів». При укладенні договорів про публічні закупівлі діє принцип економічної вигідності та дотримання вимог замовника згідно чинного законодавства.

За результатами та висновками дослідження пропонується використовувати у своїй роботі учасникам договірного процесу - замовникам та учасникам (постачальникам послуг, виконавцям робіт, продавцям товару) та фахівцям в області права. За результатами дослідження пропонується доповнити статтю 640 ЦК України пунктом п'ятим, у якому визначити реєстрацію договорів про закупівлю в органах державного казначейства, яка є обов'язковою, але не зазначена в жодному законодавчому акті. Також у пункті п'ятому вказаної статті пропонується

та якостей договорів про закупівлю з іншими договорами та досліджується дотримання принципу свободи договору на усіх етапах договірної процедури.

Виклад основного матеріалу. Поняття договору про закупівлю акумулює в собі загальне поняття договору як правочину у цивільно-правових відносинах, але має також деякі відмінності.

Перш за все, треба зазначити, що на правову природу договорів про публічні закупівлі впливає те, що вони мають відповідати не лише нормам Цивільного та Господарського кодексів, але й спеціальним нормам Закону України «Про публічні закупівлі» [6] та іншому законодавству щодо публічних закупівель, зокрема Постанові Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 169 «Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» [7] (надалі - Особливості). Саме вимоги спеціального законодавства про публічні закупівлі вносять у правову природу цих договірних правовідносин окремі риси, або навіть окремі поняття відмінні від правової природи інших цивільно-правових та господарських договорів.

Відповідно до п. 25. ч. 1. ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» «публічна закупівля (надалі - закупівля) - придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому цим Законом» [6].

Законодавець визначив договір про закупівлю у пункті шостому частини першої статті першої Закону України «Про публічні закупівлі», вказавши, що «договір про закупівлю - господарський договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі/спрощеної закупівлі та передбачає платне надання послуг, виконання робіт або придбання товару» [6]. Отже, договір про публічну закупівлю завжди є платним. Конкуренційні процедури визначені статтею 13 Закону України «Про публічні закупівлі»; це «відкриті торги; торги з обмеженою участю; конкурентний діалог» [1]. Також, процедурою у розумінні закону є переговорна процедура, яка є неконкуренційною. Визначення спрощеної закупівлі надано законодавцем у пункті 28 частини першої статті 1 Закону України «Про публічні закупівлі», згідно з якою «спрощена закупівля - придбання замовником товарів, робіт і послуг, вартість яких дорівнює або перевищує 50 тисяч гривень та є меншою за вартість, що встановлена у пунктах 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону» [6]. Конкуренційні процедури та спрощена закупівля передбачають електронний аукціон, тому договори за результатами цих закупівель зазвичай називають тендерними договорами, а сам процес закупівлі - тендерами. Доцільно буде дослідити сам договірний процес цих конкурентних процедур та спрощеної закупівлі, який завершується укладанням договору про закупівлю, зваживши при цьому на визначення поняття договору провідних вчених-цивілістів та Верховного Суду.

«Договір як правовий інститут містить ознаки угоди, згоди і зобов'язання одночасно» [2, с. 15]. Зауважимо також, що «принцип свободи договору є основним та привалуючим принципом Європейського договірної права» [8].

Наскільки та у якій мірі принцип свободи договору діє у договорах про за-

- виконання діючих договорів про закупівлі [11].

Тому продовжимо дослідження правової природи договорів про публічні закупівлі, аналізуючи договірний процес, починаючи з переддоговірної процедури до моменту укладання договору про закупівлю.

Ще напередодні надання оголошення про закупівлю та напередодні початку переддоговірної процедури у цілому, замовник повинен опублікувати план закупівлі з зазначенням предмету договору і запланованої суми договору про закупівлю та, лише згодом, може розпочати тендерну або іншу процедуру закупівлі. Отже, договори про закупівлю обов'язково носять плановий характер на відміну від звичайних цивільно-правових та господарських договорів.

У переддоговірному процесі в електронній системі Prozorro замовники оприлюднюють оголошення про публічні закупівлі, а у разі проведення відкритих торгів (тендерів), замовники додатково публікують ще й тендерні документації, в яких викладають свої вимоги до учасників та до кількісних, якісних та технічних характеристик предмету закупівлі. Також, замовники обов'язково повинні опубліковувати проекти договорів про закупівлі в усіх конкурентних процедурах. Після публікації оголошення про закупівлю до дати аукціону, триває період уточнень, у якому учасники можуть задавати питання замовнику або вимагати змінити технічні характеристики предмету закупівлі, або кваліфікаційні вимоги до учасників, або внести зміни у проект договору, тощо. Згідно з п. 8. ч. 2. ст 22 Закону України «Про публічні закупівлі» у тендерній документації замовника, яка публікується в електронній системі Prozorro, обов'язково зазначається проект договору про закупівлю з обов'язковим «зазначенням порядку змін його умов» [6]. Зауважимо, що учасники можуть вплинути на зміну умов договору про закупівлю, лише у період уточнень (до проведення електронного аукціону) шляхом надання відповідних пропозицій замовнику щодо змін умов проекту договору.

Це безперечно доводить дієве застосування свободи договору у переддоговірних правовідносинах, які діють на конкурентній основі.

Надалі, після закінчення періоду уточнень та до проведення електронного аукціону, учасники надають свої комерційні пропозиції, які мають відповідати оголошенням, тендерним документаціям замовників та проекту договору про закупівлю. Згідно з п. 32 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» «тендерна пропозиція - пропозиція щодо предмета закупівлі або його частини (лота), яку учасник процедури закупівлі подає замовнику відповідно до вимог тендерної документації» [6]. Тендерна пропозиція є зустрічною пропозицією учасника укласти договір на умовах зазначених в тендерній документації замовника [9].

Отже, опубліковані проекти договорів мають суттєве значення для подальшого договірного процесу та впливають на правову природу договорів про закупівлі оскільки по-перше, учасник повинен погодитися з опублікованим проектом договору, а по-друге, укладений договір про закупівлю має повністю відповідати вказаному опублікованому проекту договору. Тобто договір про закупівлю носить характер договору приєднання.

Так, частиною 4 статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» передбачено, що «умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від змісту тендерної пропозиції/пропозиції за результатами електронного аукціону (в тому числі ціни за одиницю товару) переможця процедури закупівлі/спрощеної

закупівлі або узгодженої ціни пропозиції учасника у разі застосування переговорної процедури, крім випадків визначення грошового еквівалента зобов'язання в іноземній валюті та/або випадків перерахунку ціни за результатами електронного аукціону в бік зменшення ціни тендерної пропозиції/пропозиції учасника без зменшення обсягів закупівлі» [6].

Також, згідно пункту 18 Особливостей «18. Умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від змісту тендерної пропозиції переможця процедури закупівлі, у тому числі, за результатами електронного аукціону [7].

Невідповідність укладеного договору про закупівлю проекту цього договору, який є складовою відповідної тендерної документації замовника, може призвести в подальшому до нікчемності укладеного договору або визнання його у судовому порядку недійсним [9]. Ще на етапі переддоговірного процесу, якщо учасник не погодився з проектом договору замовника, який є обов'язковою складовою тендерної документації (та у якому до речі викладені і умови подальших змін до договору), то замовник відхиляє такого учасника, який, таким чином, вибуває із договірною процесу.

Важливим етапом у договірному процесі є електронний аукціон. Електронний аукціон застосовується для конкурентних процедур та для спрощеної закупівлі. Так, наприклад на 07.10.2022 року тільки на одному електронному майданчику zakupki.gov.ua було 97 941 актуальних тендерів та 51 032 замовників з усієї країни. Вся інформація про тендери, інші процедури та увесь переддоговірний процес, а також інформація про укладені договори та їх подальше виконання з електронних майданчиків потрапляє до центральної бази даних Prozorro та оприлюднюється одночасно на порталі prozorro.gov.ua та на електронних майданчиках замовників та учасників. Вказана інформація є прозорою та доступною для громадськості та для контролюючого органу - Державної аудиторської служби України, яка слідкує за правомірністю проведення усіх процедур та за правомірністю укладання договорів про закупівлі.

Договірний процес носить цілеспрямований, вольовий та здебільшого конкурентний характер на усіх етапах. Адже не будь хто, а саме ті учасники, які проявили волю та зареєструвалися на якомусь із певного числа електронних майданчиків, які об'єднуються електронною системою Prozorro, можуть прийняти участь у відповідному «тендері» (відкритих торгах), запиті цінових пропозицій, іншій конкурентній процедурі або спрощеній закупівлі та можуть розглядатися замовниками як вірогідні контрагенти цих договорів. Та лише ті учасники, які повністю відповідають вимогам замовника, зокрема викладеним у його тендерній документації, та відповідають вимогам законодавства щодо публічних закупівель (зокрема статті 16 та 17 Закону України «Про публічні закупівлі») можуть бути визнані переможцями відповідних тендерів (відкритих торгів) або інших процедур та стати контрагентами цих договорів. Отже, вибір контрагента, який є складовою «свободи договору» контролюється вимогами законодавства і є заздалегідь викладеним у тендерній документації замовника. Так, відповідно до статті 16 Закону України «Про публічні закупівлі» замовник встановлює кваліфікаційні вимоги до учасників процедури закупівлі.

Конкурентний характер договірних відношень перед усім визначає проведення електронного аукціону при відкритих торгах або іншої конкурентної

процедури, яка відбувається гласно та відкрито через систему Prozorro. Отже, весь договірний процес є прозорим, відкритим на всіх етапах та контролюється державою та громадськістю. Після електронного аукціону електронна система за результатами аукціону пропонує замовнику розглянути пропозицію учасника з найменшою вартісною пропозицією предмета закупівлі.

Частиною 15 ст. 29 Закону України «Про публічні закупівлі» передбачено, що «за результатами розгляду та оцінки тендерної пропозиції/ пропозиції замовник визначає переможця процедури закупівлі/спрощеної закупівлі та приймає рішення про намір укласти договір про закупівлю згідно з цим Законом» [6]. Переддоговірний процес триває, і учасник, який визнаний замовником переможцем, повинен оприлюднити через електронну систему Prozorro так звані «документи переможця», які згідно із Законом України «Про публічні закупівлі» та пунктом 47 Особливостей [7] вимагає надати (оприлюднити) замовник. Лише після оприлюднення вищевказаних документів учасника-переможця, може бути укладений та оприлюднений договір про публічні закупівлі. Відсутність у учасника-переможця вказаних документів спричиняє відхилення такого учасника та дещо звужує вибір контрагента замовником. Таким чином, свобода вибору контрагента замовником уточнюється та деталізується ще чинниками, зазначеними у статті 17 Закону України «Про публічні закупівлі», пунктами 44, 45, 47 Особливостей [7], які можуть стати підставою відхилення такого учасника закупівлі. Зокрема, суб'єктом за договором про закупівлю не можуть бути особи, які є пов'язаними особами (із замовником), засуджені за корисливі злочини, у разі наявності інформації про вчинення корупційних діянь або пов'язаних з корупцією правопорушень керівника учасника, у разі наявності інформації про притягнення керівника учасника до кримінальної відповідальності, а також інформації щодо притягнення керівника за правопорушення, пов'язаних із використанням дитячої праці, наявності заборгованості податків та зборів, невиконання попередніх договорів, тощо. Ці вимоги до учасника мають значний вплив на свободу договору щодо суб'єктної його складової. Але, тут треба врахувати, що договори про закупівлю укладаються в інтересах держави, державних та комунальних підприємств та організацій. Такі вимоги до учасників договору про закупівлю забезпечують в подальшому чинне і добросовісне виконання договорів про закупівлю. Таким чином, вимоги статті 17 Закону України «Про публічні закупівлі», пункти 44, 45, 47 Особливостей [7] наголошують додаткові вимоги до добросовісності учасника договірної процедури публічних закупівель. Отже, у договорах про публічні закупівлі діє принцип особливої чистоти перед законом та добросовісності учасників закупівель, що сприяє гарантуванню та забезпеченню інтересів замовників. Це також сприяє запобіганню корисливих та корупційних зловживань усіх учасників договірної процедури.

Слушним є висловлювання О. А. Беяневич, що «у таких договорах держава виступає свого роду агентом публічних інтересів» [12, с. 438-439]. Також, за його думкою «договори про закупівлю є договорами публічної спрямованості, оскільки вони укладаються в інтересах держави. Це безперечно вказує на «однобічність і помилковість зведення зазначених угод (договорів) до суто майнових (майново-господарських)» [13, с. 108]. Отже, на нашу думку, по своїй правовій природі договір про закупівлю носить публічний характер та має риси договору приєднання.

Список використаної літератури

1. Юдін З. М. Тлумачення договору: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеська національна юридична академія. Одеса. 2004. 20 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac65d5ae-129d-4724-8eaf-06a6ee6407d2/content>. (дата звернення 24.06.2024).
2. Шевченко Я. М., Молявко О. М., Севрюкова І. Ф., та ін. Договір у цивільному і трудовому праві. Довідник. Ч. 1. Київ: Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. 280 с.
3. Покровський Б. В. Вибрані праці з цивільного права. Алмати: НДІ приватного права КзДЮУ, 2003. 404 с.
4. Постанова Верховного Суду від 12 травня 2022 р. по справі № 756/15123/18, опублікована у Єдиному державному реєстрі судових рішень України. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104330072> (дата звернення 24.06.2024).
5. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: автореф... дис. докт. юрид. наук. 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 36 с.
6. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII, опублікований на офіційному порталі Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення 24.06.2024).
7. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178, опублікована на офіційному порталі Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення 24.06.2024).
8. Ulrich Drobnig. General Principles of European Contract Law II. URL: www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/drobnig.html (дата звернення 24.06.2024).
9. Калітенко О. М., Станкевич А. В. Особливості укладання договорів про публічні закупівлі та можливі негативні наслідки у разі порушення певних умов та закону. Правова держава. Одеса. 2022. № 48. С. 39-48.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV, опублікований на офіційному порталі Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 24.06.2024).
11. Кодинець А. О. Правова природа договору в системі цивільно-правових категорій: доктринальні традиції та сучасне розуміння. Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Вип. 80. Одеса: Гельветика, 2018. С. 72-79.
12. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти). Київ: Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
13. Віхров О. П. Договірні форми організаційно-господарських зобов'язань. Вісник господарського судочинства. 2008. № 5. С. 105-109.

References

1. Yudin Z. M. (2004). Tlumachennya dogovoru: avtoref. dis... kand. yurid. nauk: 12.00.01. National University «Odesa Law Academy». Odesa. 20 s. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac65d5ae-129d-4724-8eaf-06a6ee6407d2/content>. (data zvernennya 24.06.2024) [in Ukrainian].
2. Shevchenko Ya. M., Molyavko O. M., Sevryukova I. F. (2000). Dogovir u civilnomu i trudovomu pravi. Dovidnik. Ch. 1. Kiyiv: Vidavnichij Dim «Yuridichna kniga». 280 s. [in Ukrainian].
3. Pokrovsky B. V. (2003). Selected Works on Civil Law. Almaty: NDI of private law KzDUU. 404 p. [in Ukrainian].
4. Postanova Verhovnogo Sudu vid 12 travnya 2022 po spravi № 756/15123/18, opublikovana u Yedinomu derzhavnomu reyestri sudovih rishen Ukrayini. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104330072> (data zvernennya 24.06.2024) [in Ukrainian].

of the pre-contractual process stage to the moment of concluding the procurement contract.

When clarifying the legal nature of contracts on public procurement and the features of concluding contracts in electronic form, an analysis of the possibility of applying the concept of «a contract as a source of law» to these contracts is carried out.

According to the results of the study, the transparency and openness of the entire contractual process, which is controlled by the public and state bodies in order to meet the needs of customers acting in the interests of the state, has been established. Important features of the legal nature of procurement contracts are their mandatory planning, consensuality and payment. The subject structure of these contracts is special, given the competitive nature of these contracts, which are mostly concluded as a result of competitive procedures or simplified procurement. The state takes a special role in these treaties as «a kind of treaty agent.» When concluding contracts on public procurement, the principle of economic profitability and compliance with the requirements of the customer in accordance with current legislation applies.

According to the results and conclusions of the study, participants of the contractual process - customers and participants (service providers, contractors, sellers of goods) and specialists in the field of law are suggested to use in their work. Based on the results of the research, it is proposed to supplement Article 640 of the Civil Code of Ukraine with the fifth paragraph, in which to define the registration of procurement contracts in the state treasury bodies, which is mandatory, but is not specified in any legislative act. Also, in paragraph five of the specified article, it is proposed to determine the moment of conclusion of the purchase contract, which is different from the moment of conclusion of other contracts.

Keywords: purchase contract, legal nature, tender, public procurement, freedom of contract, customer, participant, electronic system, electronic form, electronic auction, electronic prozorro system.

В. М. Чернега, докт. юрид. наук, доцент, професор

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Кафедра приватного права

Проспект Берестейський, 54/1, Київ, 03057, Україна

e-mail: vitalii.cherneha@kneu.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9118-6562>

КЛАСИФІКАЦІЯ НОРМ ПРАВА, ЩО ВПОРЯДКОВУЮТЬ ВІДНОСИНИ, ОБ'ЄКТОМ ЯКИХ Є ЕЛЕКТРОННІ ТА ЦИФРОВІ ГРОШІ

Статтю присвячено класифікації норм права, що впорядковують відносини, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші. Визначено, що норми права є першим елементом механізму правового регулювання відносин, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші.

Норми права, що встановлюють порядок надання емітентами електронних грошей фінансової платіжної послуги з випуску електронних грошей і виконання платіжних операцій з ними (регулятивні норми права) диференційовано на такі групи: норми права, що встановлюють порядок відкриття та обслуговування електронних гаманців; норми права, що встановлюють вимоги до емітентів електронних грошей та їх комерційних агентів; норми права, що встановлюють порядок випуску електронних грошей; норми права, що встановлюють порядок погашення електронних грошей; норми права, що встановлюють обмеження щодо використання електронних грошей; норми права, що встановлюють особливості виконання платіжних операцій з електронними грошима.

Норми права, що впорядковують відносини, об'єктом яких є цифрові гроші (регулятивні норми права), диференційовано на такі групи: норми права, що встановлюють порядок випуску цифрових грошей; норми права, що встановлюють порядок зберігання цифрових грошей; норми права, що встановлюють порядок погашення цифрових грошей; норми права, що встановлюють особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей.

Доведено, що система атипових норм права, що впорядковують відносини, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші, не є розлогою (є усіченою), оскільки до неї не належать різні види приписів, що не мають конкретних правил поведінки.

Ключові слова: норми права, гроші, електронні гроші, цифрові гроші, об'єкти правовідносин.

Постановка проблеми. Норми права та їхні галузеві види є об'єктами наукових класифікацій. Незважаючи на це, в юридичній науці донині не презентовано авторську класифікацію норм права, що впорядковують відносини, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші. Зазначене вище створює достатні передумови для реалізації мети такого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Електронні гроші є об'єктом до-

сліджень багатьох учених-юристів сучасності. Так, В. В. Посполітак окреслив питання про правову природу грошей як об'єктів цивільного права [6, с. 85-89].

І. О. Трубін окреслює, що електронні гроші – це основний елемент системи електронних платежів. Згаданий науковець визначає їхні особливості, встановлює наявність в електронних грошей функцій грошей. Крім того, він розглядає правове забезпечення обігу електронних грошей [11].

С. І. Шимон розглядає електронні гроші як об'єкти цивільних прав. Згадана вчена визначає особливості електронних грошей, які відрізняють їх від права вимоги, і доводить, що правовідносини з їх використанням притаманні ознаки надання фінансових послуг, що уподібнює їх до традиційних грошей. Цивілістка акцентує увагу на тому, що електронні гроші емітуються банком і є одиницями вартості, які зберігаються на електронному пристрої. Вони, за висновками нашої сучасниці, є засобом платежу, хоча сфера їхнього використання обмежена. З рештою, авторка висновує, що вони приймаються як платіжний засіб не всіма суб'єктами цивільних правовідносин і не є однорідними в різних платіжних системах. Крім того, електронні гроші, є приватними грошима, які емітуються персонально за зверненням користувача (комерційного агента) певною банківською установою, яка власними коштами забезпечує їхню майнову цінність, гарантуючи їх обмін на законний засіб платежу [12, с. 18].

В. В. Рядінська визначає проблеми правового регулювання обігу електронних грошей в Україні, аналізує їх як фінансово-правову категорію, а також окреслює специфіку правового регулювання їхнього обігу в зарубіжних країнах [9, с. 190-195].

А. М. Ісаєв надає цивільно-правову характеристику договору емісії електронних грошей [2, с. 100-112].

О. С. Кравченко, Р. А. Сурело визначають правову природу електронних грошей, їхніх основних видів та тенденції розвитку в Україні [3, с. 53-56].

М. А. Пожидаєва прагне вдосконалити наукові положення щодо визначення термінів «електронні платіжні системи» й «електронні гроші» «з обґрунтуванням відсутності між ними рівнозначності через те, що в електронних платіжних системах платежі здійснюються дистанційно за допомогою електронних каналів зв'язку та різних електронних платіжних інструментів, зокрема електронних грошей» [5, с. 16].

Л. В. Товкун, А. О. Ахмедова провадять порівняльне дослідження правового регулювання електронних грошей в Україні та Великій Британії [10, с. 278-281].

М. В. Глух, Н. М. Ковалко виокремлюють такі проблеми правового регулювання обігу електронних коштів: а) відсутність визначення правового статусу емітентів електронних грошей; б) відсутність органу державної влади, що координує зазначену діяльність; в) низький рівень доступності електронних грошей та розширення сфери їхнього застосування [1, с. 104-110].

А. А. Шульгін окреслює правове регулювання обігу електронних грошей на регіональному рівні за правом ЄС [13, с. 174-178], а також правничі проблеми анонімності власників електронних грошей [14, с. 65-69].

К. Р. Петрофанова на рівні дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук розкриває цивільно-правові аспекти електронних грошей. Згадана дослідниця визначає сутність грошей як в економічному, так і в юридичному ра-

Система атипових норм права, що впорядковують відносини, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші, не є розлогою (є усиченою), оскільки до неї не належать різні види приписів, що не мають конкретних правил поведінки. До нетипових приписів, що впорядковують відносини, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші, належать такі норми-дефініції Закону України «Про платіжні послуги»: «електронний гаманець», «електронні гроші», «емітент електронних грошей», «установа електронних грошей», «цифрові гроші Національного банку України (цифрові гроші)».

Прикладами атипових приписів, що впорядковують відносини, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші, є норми-дефініції, що фігурують у Положенні про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, зокрема: «випуск електронних грошей», «електронний гаманець», «електронний гаманець емітента електронних грошей», «електронний гаманець комерційного агента», «електронний гаманець користувач», «електронний гаманець споживача», «електронний гаманець технічний», «емітент», «іноземна установа електронних грошей», «комерційний агент з обмінних операцій», «комерційний агент із погашення електронних грошей», «комерційний агент із розповсюдження електронних грошей», «користувач», «обмінні операції з електронними грошима», «платіжна картка багаточільового використання», «погашення електронних грошей», «розповсюдження електронних грошей», «стягувач», «технологічний оператор платіжних послуг», «товар», «уповноважений працівник комерційного агента», «філія іноземної установи електронних грошей».

Висновки і пропозиції. Норми права є першим складником механізму правового регулювання відносин, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші. Адже до елементів такого механізму, крім норм права, належать: юридичні факти, що є підставою для виникнення та динаміки правовідносин, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші; правовідносини, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші; акти реалізації прав та обов'язків учасників правовідносин, об'єктом яких є електронні та цифрові гроші; правова свідомість; правова культура.

Норми права, що встановлюють порядок надання емітентами електронних грошей фінансової платіжної послуги з випуску електронних грошей і виконання платіжних операцій з ними (регулятивні норми права) диференційовано на такі групи: 1) норми права, що встановлюють порядок відкриття та обслуговування електронних гаманців; 2) норми права, що встановлюють вимоги до емітентів електронних грошей та їх комерційних агентів; 3) норми права, що встановлюють порядок випуску електронних грошей; 4) норми права, що встановлюють порядок погашення електронних грошей; 5) норми права, що встановлюють обмеження щодо використання електронних грошей; 6) норми права, що встановлюють особливості виконання платіжних операцій з електронними грошима.

Норми права, що впорядковують відносини, об'єктом яких є цифрові гроші (регулятивні норми права), диференційовано на такі групи: 1) норми права, що встановлюють порядок випуску цифрових грошей; 2) норми права, що встановлюють порядок зберігання цифрових грошей; 3) норми права, що встановлюють порядок погашення цифрових грошей; 4) норми права, що встановлюють особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей.

Система атипових норм права, що впорядковують відносини, об'єктом яких

є електронні та цифрові гроші, не є розлогою (є усіченою), оскільки до неї не належать різні види приписів, що не мають конкретних правил поведінки.

Список використаної літератури

1. Глух М. А., Ковалко Н. М. Правове регулювання електронних грошей в Україні. Київський часопис права. 2022. № 1. С. 104-110.
2. Ісаєв А. М. Цивільно-правова характеристика договору емісії електронних грошей. Спогади про Людину, Вченого, Науковця (до 60-річчя від Дня народження професора Ірини Володимирівни Жилінкової) / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Харків: Право, 2019. С. 100-112.
3. Кравченко О. С., Сурело Р. А. Правова природа електронних грошей, їх основні види та тенденції розвитку в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 1. С. 53-56.
4. Петрофанова К. Р. Цивільно-правова характеристика електронних грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2021. 20 с.
5. Позыдаєва М. А. Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 554 с.
6. Посполітак В. В. До приватноправового регулювання грошей за законодавством України. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2007. Т. 64. С. 85-89.
7. Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними: Постанова Правління Національного банку України від 29.09.2022 р. № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#Text>.
8. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
9. Рядінська В. Проблеми правового регулювання обігу електронних грошей в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 190-195.
10. Товкун Л. В., Ахмедова А. О. Правове регулювання електронних грошей в Україні та Великій Британії (порівняльний аналіз). Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 9. С. 278-281. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/70.pdf.
11. Трубін І. О. Правові засади функціонування системи електронних платежів у сфері електронної комерції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 19 с.
12. Шимон С. І. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин (теоретичні та практичні аспекти): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 40 с.
13. Шульгін А. А. Правове регулювання обігу електронних грошей на регіональному рівні за правом ЄС. Приватне право і підприємництво. 2020. Вип. 20. С. 174-178.
14. Шульгін А. А. Проблеми анонімності власників електронних грошей: юридичний аспект. Часопис цивілістики. 2020. Вип. 36. С. 65-69.

References

1. Glukh, M. V., Kovalko, N. M. (2022). Legal regulation of electronic money in Ukraine. *Kyiv Law Journal*, 1, 104-110. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.16> [in Ukrainian].
2. Isaev A. M. (2019). Civil and legal characteristics of the electronic money emission contract. *Memories of a Man, a Erudite, a Scientist (for the 60th anniversary of the birthday of Professor Iryna Volodymyrivna Zhilinkova)* / by General ed. R. O. Stefanchuk. Kharkiv: Pravo, 100-112 [in Ukrainian].
3. Kravchenko, O. S., Surelo, R. A. (2019). Legal nature of electronic money, its main types and development trends in Ukraine. *South Ukrainian Law Journal*, 1, 53-56 [in Ukrainian].
4. Petrofanova, K. R. (2021). Civil law characteristics of electronic money. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Pozhydaeva, M. A. (2020). Financial and legal regulation of payment systems in Ukraine. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
6. Pospolitat, V. V. (2007). To the private law regulation of money according to the

- legislation of Ukraine. NaUKMA Research Papers. Law, 64, 85-89 [in Ukrainian].
7. On the approval of the Regulation on the issuance of electronic money and the implementation of payment transactions with it: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated September 29, 2022 No. 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#Text> [in Ukrainian].
 8. On payment services: Law of Ukraine dated June 30, 2021 No. 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> [in Ukrainian].
 9. Ryadinska, V. (2016). Problems of legal regulation of electronic money circulation in Ukraine. *Entrepreneurship, economy and law*, 12, 190-195 [in Ukrainian].
 10. Tovkun, L. V., Akhmedova, A. O. (2020). Legal regulation of electronic money in Ukraine and the Great Britain (comparative analysis). *Juridical scientific and electronic journal*, 9, 278-281. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/68>.
 11. Trubin, I. O. (2012). Legal principles of the functioning of the electronic payment system in the field of electronic commerce. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
 12. Shymon, S. I. (2014). Property rights as objects of civil legal relations (theoretical and practical aspects). Extended abstract of doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
 13. Shulgin, A. (2020). Legal regulation of the digital currency at EU regional level. *Private law and entrepreneurship*, 20, 174-178. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2020.20.32> [in Ukrainian].
 14. Shulgin, A. (2020). Anonymity of owners of digital currency problems: legal aspect. *Journal of Civilization*, 36, 65-69. DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i36.203> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

V. M. Cherneha, Doctor of Science of Law, Docent, Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
the Department of Private Law
54/1 Beresteiskyi Av, Kyiv, 03057, Ukraine
e-mail: vitalii.cherneha@kneu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9118-6562>

CLASSIFICATION OF LEGAL PROVISIONS REGULATING RELATIONS, THE OBJECT OF WHICH IS ELECTRONIC AND DIGITAL MONEY

Summary

The article is devoted to the classification of legal provisions regulating relations, the object of which is electronic and digital money. It was determined that legal provisions are the first element of the mechanism of legal regulation of relations, the object of which is electronic and digital money.

The legal rules establishing the procedure for the provision of financial payment services by electronic money issuers for the issuance of electronic money and the execution of payment transactions with them (regulatory legal rules) are differentiated into the following groups: legal rules establishing the procedure for opening and maintaining electronic wallets; legal rules establishing requirements for issuers of electronic money and their commercial agents; legal rules establishing the procedure for issuing electronic money; legal rules establishing the procedure for repayment of electronic money; legal rules establishing restrictions on the use of electronic money; legal rules establishing the specifics of performing payment transactions with electronic money.

Legal rules regulating relations, the object of which is digital money (regulatory

legal rules), are differentiated into the following groups: legal rules establishing the procedure for issuing digital money; legal rules establishing the procedure for storing digital money; legal rules establishing the procedure for repayment of digital money; legal rules establishing the specifics of performing payment transactions using digital money.

It is proved that the system of atypical legal provisions regulating relations, the object of which is electronic and digital money, is not extensive (its truncated), since it does not include various types of prescriptions that do not have specific rules of behavior.

Keywords: legal rules, money, electronic money, digital money, objects of legal relations.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311968>

УДК 349.6

В. Г. Красовський, аспірант

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра екологічного права

вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024, Україна

e-mail: 3006k@ukr.net

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ (EU GREEN DEAL) В КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню правових аспектів реалізації Європейського зеленого курсу в Україні, зокрема в контексті трансформації енергетичного сектору шляхом збільшення частки використання відновлювальних джерел енергії. У статті розглядаються ключові тенденції правового розвитку відновлювальної енергетики й детермінуються виклики для довкілля, спричинені зміною клімату та іншими негативними факторами впливу на навколишнє природне середовище, а також аналізуються потенційні можливості адаптації національного екологічного законодавства до європейських правових стандартів у сфері використання відновлювальних джерел енергії. Автор наводить економічні, соціальні та екологічні переваги від досягнення цілей Європейського зеленого курсу на шляху до забезпечення сталого розвитку України, апелюючи до створення чіткої та узгодженої системи законодавства, присвяченого правовому регулюванню відновлювальної енергетики в Україні. Результати дослідження вкотре підкреслюють актуальність створення ефективної нормативно-правової бази для зеленої трансформації економіки та адаптації енергетичної й екологічної політик до європейських вимог та стандартів.

Ключові слова: державна екологічна політика; Європейський зелений курс; відновлювальні джерела енергії; альтернативна енергетика; зміна клімату; екологічне законодавство.

Постановка проблеми. В контексті сучасних глобальних екологічних проблем, пов'язаних із зміною клімату, надмірним забрудненням атмосферного повітря, водних та лісових екосистем, деградацією ґрунтів внаслідок, як посилення антропогенного навантаження на природні ресурси, так і обумовлених розвитком об'єктивних законів природи, одним із ключових пріоритетів європейської екологічної політики є окреслений перехід до засад сталого розвитку, що, у свою чергу, згенерувало необхідність пошуку оптимальних механізмів та концепцій забезпечення такого переходу.

Європейський зелений курс, що прийнятий ЄС у 2019 р., є амбітною та прогресивною за очікуваними результатами стратегією перетворення європейського

континенту на кліматично нейтральний до 2050 р. Для досягнення цієї мети ЄЗК, як комплексний концептуальний пакет законодавчих ініціатив, передбачає не лише зменшення викидів парникових газів в атмосферне повітря, але й суттєве збільшення частки відновлювальних джерел енергії, підвищення енергоефективності європейських країн та інтеграції енергетичних ринків окремої країни з енергетичним ринком ЄС. Для України питання впровадження політики сталого розвитку шляхом переходу до використання відновлювальних джерел енергії є не лише частиною її євроінтеграційних зобов'язань, але й апробованою часом необхідністю, враховуючи стан енергетичного сектору держави як воєнного періоду, так і в контексті післявоєнної відбудови нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системний огляд останніх публікацій демонструє підвищений науковий інтерес до дослідження проблематики теоретико-правових аспектів реалізації Європейського зеленого курсу. Особливої актуальності це питання набуває в контексті ліквідації наслідків воєнних дій на теренах України та спричинена цим, шкода навколишньому природному середовищу та життю й здоров'ю людини, набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС та перспектив післявоєнного відновлення України.

Зокрема, дослідженню правових аспектів імплементації положень ЄЗК в Україні у напрямку впровадження відновлювальної енергетики присвячені наукові публікації таких вчених, як: Г. В. Анісімова, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Х. А. Григор'єва, К. М. Карахатян, Є. М. Копиця, О. Б. Кишко-Єрлі, В. І. Лозо, О. Є. Платонова, О. В. Сушик, Т. Є. Харитонova та ін. Водночас, актуальність цього дослідження підтверджується сучасною низькою спроможністю енергетичної системи України, необхідністю пошуку альтернативних механізмів збалансування енергоринку не лише для підвищення економічної системи України, сприяння її переходу на засади «зеленої» економіки, але й для забезпечення права кожної людини на безпечне та чисте для життя й здоров'я довкілля.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних правових тенденцій розвитку державної екологічної політики у сфері використання відновлювальних джерел енергії, її кореляції із державною енергетичною політикою крізь призму імплементації ключових положень Європейського зеленого курсу в Україні для досягнення цілі кліматичної нейтральності європейського континенту.

Виклад основного матеріалу. В сучасних глобалізаційних умовах, в тому числі, пов'язаних із євроінтеграційним вектором розвитку України, особливої актуальності набуває проблематика модернізації та якісного оновлення екологічного законодавства відповідно до міжнародних та європейських правових стандартів. Підписуючи Угоду про асоціацію України та ЄС, сторони безпрецедентно та безумовно визнали, що віддані посиленню співробітництва в сфері захисту навколишнього природного середовища та принципам сталого розвитку і зеленої економіки, а главою 6 цієї Угоди деталізували мету такого співробітництва – збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе, раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища у різних сферах екологічних суспільних правовідносин [1].

На слухну думку А. П. Гетьмана, національне екологічне законодавство

отримало унікальну можливість, ґрунтуючись на Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, політичних, економічних, соціальних та інших гарантіях країн-членів Європейського Союзу, фінансовій допомозі країн-донорів, досягти відповідності законодавчих та нормативно-правових актів правовій системі ЄС з урахуванням критеріїв, що висувуються до держав, які мають намір вступити до співтовариства [2, с. 290].

Отже, підписання Угоди з ЄС, з одного боку, надало нашій державі можливість трансформувати економічну систему, змінити орієнтири зі споживацького використання природних ресурсів задля підвищення економічних показників до впровадження парадигми «зеленої» економіки, принципів засади якої зосереджені на досягненні економічних завдань без заподіяння шкоди довкіллю шляхом збалансування економічних, екологічних та соціальних аспектів, а з іншого боку, цією Угодою Україна взяла на себе правові зобов'язання у сфері адаптації національного екологічного законодавства до законодавства ЄС щодо охорони та захисту довкілля, збереження природно-ресурсного потенціалу України.

Одним із правових інструментів наближення українського екологічного законодавства до правових стандартів ЄС є імплементація та реалізація ключових положень Європейського зеленого курсу (EU Green Deal) (далі – ЄЗК), який був проголошений Президентом Європейської Комісії Урсулою фон дер Леєн у грудні 2019 р.

Сучасний Зелений курс Євросоюзу (EU Green Deal) є дорожньою картою заходів, що постійно адаптуються до умов і викликів сьогодення, вжиття яких сприятиме перетворенню економіки ЄС на ефективну, стійку та конкурентоспроможну, а також покращенню здоров'я та якості життя людей та ін. Гарантуючи справедливий та інклюзивний характер зеленого переходу, передбачено трансформування кліматичних та екологічних викликів на всі сфери та політики ЄС.

Ключовими напрямками Європейського зеленого курсу є чиста енергія, кліматична дія, будівництво та реновація, стійка промисловість, стійка мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорозмаїття, стійка аграрна політика (Стратегія «Від лану до столу») [3].

Незважаючи на російську агресію, наша країна намагається дотримуватися Європейського зеленого курсу, виконувати власні зобов'язання. Попри всі труднощі, реалізація EU Green Deal залишається пріоритетним напрямом національної політики, адже у 2022 р. також було опубліковано річний моніторинговий звіт «Україна та Європейський зелений курс», у якому наголошено: «...російська війна проти України та економічна агресія проти країн ЄС зумовила перегляд багатьох політик та заходів, пов'язаних з Європейським зеленим курсом у самому Євросоюзі, що впливало на процеси в Україні» [4]. Саме зараз актуалізовано питання щодо критичних сировинних ресурсів як вагової частини виконання EU Green Deal. Для України це надзвичайно важливо, особливо в контексті набуття статусу кандидата у члени ЄС під час опору агресії з боку рф [5, с. 89].

За своєю квінтесенцією ЄЗК є програмою дій ЄС, кінцевою метою якого є досягнення кліматично нейтрального європейського континенту до 2050 року. Реалізація цієї мети включає впровадження низки заходів у секторальній політиці та включає, серед іншого, прийняття галузевих стратегій (планів дій, спрямованих на боротьбу із наслідками зміни клімату, розробка стратегій у галузі до-

сягнення чистої та ефективної енергетики, захист біорізноманіття та екосистем, забезпечення продовольчої безпеки та ефективного, безпечного та екологічного транспорту, промислова стратегія, стратегії впровадження відновлювальних джерел енергії тощо); прийняття Кліматичного закону; забезпечення фінансових інструментів, зокрема активізація залучення інвестицій.

Україна не стоїть осторонь процесів адаптації національного екологічного законодавства до концептуальних засад ЄЗК. Зокрема, значним політичним та правовим досягненням України є прийняття у першому читанні рамкового урядового Законопроекту «Про основні засади державної кліматичної політики» (Кліматичний Закон). Цим Законопроектом Уряд держави поставив амбітні плани на досягнення кліматичної нейтральності держави до 2030 року, шляхом окреслення довгострокових та середньострокових цілей кліматичної політики, наприклад досягнення кліматичної нейтральності шляхом соціально справедливого та економічно ефективного переходу для сприяння стриманню зростання глобальної середньої температури значного нижче 2 градуси понад доіндустріальні рівні шляхом скорочення викидів парникових газів та збільшення абсорбції поглиначами парникових газів [6].

Серед найактуальніших цілей, проголошених проектом Кліматичного закону, для сучасної екологічної та енергетичної політики України в контексті сприяння у досягненні кліматично нейтральної держави, забезпечення екологічної безпеки та реалій воєнного стану і пов'язаним із ним наслідків, є збільшення частки використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива в енергетичному балансі України [6].

Надзвичайно актуальним для України в контексті перманентних викликів, обумовлених інтенсифікацією антропогенного навантаження на природні екосистеми внаслідок використання традиційних (невідновлювальних) видів палива для виробництва енергії, що спричиняє суттєву шкоду для навколишнього природного середовища та створює ризики для життя й здоров'я людей, поглиблення екологічних проблем внаслідок військових дій на теренах нашої держави, є створення правового, економічного та організаційного механізмів для впровадження альтернативної енергетики в Україні.

Зазначимо, що створення належної та ефективної системи правового забезпечення використання альтернативних джерел енергії в Україні є одним із організаційних механізмів забезпечення сталого розвитку держави як провідної ідеології XXI століття, прийнятої на Саміті ООН в 2015 р. [7] та підтвердженої намірами України в Указі Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [8]. Вказана концепція сталого розвитку передбачає як орієнтир трансформації суспільних відносин забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів. Врахування екологічного фактору при реалізації стратегії впровадження альтернативної енергетики сприятиме зменшенню викидів парникових газів у навколишнє природне середовище та, відповідно, зменшенню забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунтів. Економічний фактор у цьому аспекті полягає, для прикладу, у залученні іноземних інвестицій за рахунок зростання попиту на «зелену» енергетику та створення механізму державного стимулювання використання відновлювальних джерел енергії, отримання грантів від міжнародних

стейкхолдерів та партнерів, фінансової підтримки ЄС (наприклад, Програма ЄС LIFE, Програма ГрінДім та ін.). У свою чергу, соціальний фактор інтегрує покращення якості життя та здоров'я людей, забезпечуючи реалізацію конституційного права кожної людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та, окрім того, створює підґрунтя для розвитку сільських та віддалених регіонів.

Як справедливо зазначають В. В. Шеховцов та О. О. Статівка забезпечення екологічної безпеки в енергетичній сфері шляхом «зеленого переходу» та актуалізація використання альтернативних джерел енергії є ключовим завданням на шляху до виконання положень Паризької Угоди та зменшення викидів парникових газів в атмосферу. При цьому, як вважають автори, актуальним для інтенсифікації переходу на альтернативні джерела енергетики залишається впровадження правового, фінансового та організаційного механізмів стимулювання використання відновлюваних джерел енергії (тобто введення ефективних систем підтримки та стимулів для суб'єктів господарювання та приватних осіб, які виробляють або використовують енергію з відновлюваних джерел енергії), зокрема вдосконалення правових засад використання альтернативних джерел енергії шляхом гармонізації Законів України «Про альтернативні джерела енергії» та «Про альтернативні види палива» із відповідним законодавством ЄС (Директива 2001/77/ЄС про створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних енергоджерел, на внутрішньому ринку електричної енергії, Директиви 2012/27/ЄС про енергоефективність (із змінами) та ін. [9, с. 100].

Водночас, сучасний стан правового забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Україні має як позитивні, так і негативні риси. На думку представників одеської школи екологічного права (Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва та Є. О. Платонова), його характерними ознаками є: 1) реформування енергетичного законодавства, яке супроводжується бурхливим розвитком альтернативної енергетики в Україні; 2) поєднання як економічних, так і екологічних аспектів; 3) імперативно-диспозитивний характер нормативно-правових актів; 4) відсутність чіткої системи законодавства у сфері альтернативної енергетики; 5) значний ступінь динамічності законодавства; 6) неврегульованість використання окремих видів альтернативних джерел енергії (наприклад, аеротермальна, геотермальна види енергії) [10, с. 36-41].

В контексті досліджуваної нами проблематики впровадження альтернативних джерел енергії, особливу увагу варто звернути на тенденції динамічного розвитку відповідного законодавства, що має, як переваги, так і недоліки. Зокрема, з одного боку, аналізуючи причини кризових екологічних явищ в Україні, А. П. Гетьман звертає увагу на велику кількість законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють екологічні суспільні відносини, всі, або майже всі вони страждають від серйозних недоліків: значна кількість декларативних положень, неузгодженість, а іноді й прями суперечності, відсутність ефективних механізмів реалізації нормативних вимог, конкуренція норм чинних законів та інших нормативно-правових актів [11, с. 168]. Безсумнівно, велика кількість законодавчих актів у сфері альтернативної енергетики має стратегічно планувальний характер на середньострокову чи довгострокову перспективу, детермінується лише декларуванням завдань та цілей без визначення інституційно-правового, функціонально-правового та економіко-правового механізму їх реалізації, невре-

гульованість використання всіх альтернативних видів палива, а превалювання правового регулювання використання сонячної та вітрової енергетики тощо.

З іншого боку, така динамічність екологічного законодавства, в тому числі у сфері альтернативної енергетики, може свідчити про актуальність його адаптації до реальних умов та тенденцій реалізації суспільних відносин у цій галузі внаслідок неефективності здійснення правових, економічних та організаційних заходів щодо розвитку альтернативної енергетики в Україні. Поглиблюють процеси перегляду та оновлення екологічного законодавства у досліджуваній сфері необхідність інтеграції українського енергоринку в європейські енергетичні ринки, адаптація до нових викликів та загроз енергосектору та зміна глобальних тенденцій розвитку відновлювальної енергетики.

Для прикладу, недієвість та неефективність механізму «зеленого» тарифу в Україні, невиконання державою обов'язку в особі державного підприємства «Гарантований покупець» щодо виплат виробникам електроенергії за цим тарифом внаслідок стрімкого зростання обсягів виробництва електроенергії з відновлювальних джерел спонукало уряд переглянути механізми державного стимулювання такого виробництва та апробувати нові механізми відповідно до практики європейських країн.

З урахуванням зазначеного, а також потреби комплексного стратегічного планування використання альтернативної енергетики на перспективу, Уряд України затвердив Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року та план заходів з його виконання від 13.08.2024 р. [12]. Серед новел цього правового документу слід відзначити спробу запровадження дієвого та нового для України механізму державного стимулювання виробництва електроенергії з відновлювальних джерел – гарантій походження електричної енергії (замість «зеленого» тарифу та поряд із іншими заходами - моделлю ринкової премії та механізму самовиробництва) з огляду на майбутнє запровадження системи регулювання викидів вуглецю на кордоні з ЄС (СВАМ).

Підкреслимо, що ефективна реалізація окреслених ЄЗК стратегічних завдань буде неспроможною без забезпечення дієвого організаційно-правового механізму екологічного управління, який передбачає, окрім функціональної складової, також потужну інституційну спроможність органів державної влади та органів місцевого самоврядування з чітко визначеним колом компетенції. Особливого значення набуває узгодження діяльності органів екологічного управління, їх комунікацію та взаємодію із іншими органами державної влади.

Принагідно, крім того, наголосити на створенні у 2020 р. міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс», як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Уряду України [13], який складається із вищих посадових осіб Кабінету Міністрів України, керівників профільних міністерств, представників РНБО та ін.

Висновки і пропозиції. Таким чином, реалізація в Україні ключових положень ЄЗК крізь призму стимулювання використання відновлювальних джерел енергії має комплексний правовий характер та потребує рішучих дій держави щодо узгодження законодавчої бази у цій сфері не шляхом безсистемного та хаотичного перенесення європейських правових стандартів у національне екологічне та енергетичне зако-

нодавство, а, передусім, реформування відповідного законодавства України відповідно до сучасних викликів нашої держави, реального стану реалізації суспільних відносин у сфері альтернативної енергетики, які характерні для України в умовах економічної кризи, руйнування енергетичного сектору внаслідок воєнних дій та готовності держави і суспільства безпрецедентно відмовлятися від використання традиційних видів палива на користь відновлювальних джерел енергії.

Список використаної літератури:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014 р. № 984_011. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Том 1. Стор. 83. Ст. 2125.
2. Гетьман А. П. Доктрина екологічного права та законодавства України : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2019. 336 с.
3. Європейський зелений курс. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yeuropejska-zelena-ugoda> (дата звернення 18.07.2024).
4. Україна та Європейський зелений курс : річ. моніторинг звіт, 2022 р. / DiXi Group. С. 3. URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2023/01/2022_richnyj_egdmonitor_uaupd.pdf (дата звернення: 19.07.2024).
5. Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині: монографія / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2023. 912 с.
6. Про основні засади державної кліматичної політики: проект Закону від 31.05.2024 р. № 11310. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=11310&conv=9> (дата звернення 20.07.2024).
7. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development> (дата звернення 23.07.2024).
8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. Офіційний вісник України. 2019. № 79. Стор. 7. Ст. 2712.
9. Шеховцов В. В., Статівка О. О. Організаційно-правові механізми забезпечення екологічної безпеки в енергетичному секторі України. Правова держава. Одеса. 2023. № 52. С. 92-103.
10. Правове забезпечення альтернативної енергетики в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т. Є. Харитонової, д.ю.н., проф. Х. А. Григор'євої, к.ю.н., доц. С. О. Платонові. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 364 с.
11. Гетьман А. П. Концепція розвитку екологічного права та законодавства як передумова забезпечення національної екологічної політики. Вісник Національної Академії правових наук України : зб. наук. пр. Х. : Право, 2013. № 2(73). С. 165-173.
12. Про затвердження Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року та плану заходів з його виконання: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.08.2024 р. № 761-р. Урядовий кур'єр від 27.08.2024. № 173.
13. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 33. Офіційний вісник України. 2020. № 12. Стор. 164. Ст. 494.

References:

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Mizhnarodnyi dokument vid 27.06.2014 No 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

renewable energy use. The author emphasizes the economic, social and environmental benefits of achieving the goals of the European Green Deal on the way to ensuring the sustainable development of Ukraine, calling for the creation of a clear and coherent system of legislation dedicated to the legal regulation of renewable energy in Ukraine. The results of the study points the urgency of creating an effective legal framework for the economy green transformation and the adaptation of energy and environmental policies to European requirements and standards.

In the context of modern global environmental problems related to climate change, excessive pollution of atmospheric air, water and forest ecosystems, soil degradation as a result of both increasing anthropogenic load on natural resources and due to the development of objective laws of nature, one of the key priorities European environmental policy outlined the transition to the principles of sustainable development, which, in turn, generated the need to search for optimal mechanisms and concepts for ensuring such a transition.

The European Green Course, adopted by the EU in 2019, is an ambitious and progressive strategy for the transformation of the European continent into a climate-neutral one by 2050. As a comprehensive conceptual package of legislative initiatives, to achieve this goal, the European Green Course includes not only the reduction of greenhouse gas emissions into the atmosphere, but also a significant increase in the share of renewable energy sources, an increase in the energy efficiency of European countries, and the integration of the energy markets of individual countries with the EU energy market. For Ukraine, the issue of implementing a policy of sustainable development by transitioning to the use of renewable energy sources is not only part of its European integration obligations, but also a time-tested necessity, taking into account the state of the country's energy sector both during the war period and in the context of the post-war reconstruction of our country.

Keywords: state environmental policy; European Green Deal; renewable energy sources; alternative energy; climate change; environmental legislation.

оскільки прогалини у законодавстві – це об'єктивне і закономірне явище правової дійсності, яке супроводжує право і притаманне будь-якій правовій системі протягом всього його історичного розвитку. Водночас історичний хід подій суттєво впливає та може обумовлювати різну якість законодавства, що в свою чергу, потенційно збільшує кількість випадків виявлення законодавчих прогалин та, як наслідок, підвищує відсоток потреби у застосуванні аналогії закону. Наразі для України залишається актуальним питання ефективності та оптимізації законодавства як у зв'язку із реформаційними процесами становлення сучасної української державності, так і з огляду на екстремальні умови воєнного часу. Зокрема, така тенденція підтверджується прийняттям 24 серпня 2023 року Закону України «Про правотворчу діяльність», в якому нормативно відображено здобутки юридичної теоретичної доктрини щодо процесу правотворення.

Окрім констатованого «позаісторичного» характеру прогалин у законодавстві та їх глобалізму з огляду на існування цього явища в будь-якій правовій системі, слід відзначити, що доктринальні концепції вивчення цього питання різняться своїми поглядами. І зокрема вітчизняна плеяда науковців засвідчила існування широкого спектру поглядів на визначення причин існування прогалин, способів їх усунення, подолання чи протидії ним, розробки механізмів щодо наслідків тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці XIX та в першій половині XX століть до вивчення об'єктивних закономірностей існування прогалин у законодавстві та аналогії закону зверталися Є. В. Васьковський, М. М. Коркунов, П. І. Люблінський, С. А. Муромцев, Л. Й. Петражицький, В. Ф. Тарановський, І. Я. Фойницький, Г. Ф. Шершеневич та ін.

Зберігаючи україно-центричний підхід, тобто із урахуванням етнічних факторів розвитку та функціонування права на українських землях, хоча і з точки зору загальнотеоретичних наук, проводив свої дослідження з питань прогалин у вітчизняному законодавстві П. О. Недбайло.

Це стало прикладом для сучасних вчених бути провідниками української правової думки, яка має чітко виражені особливості, в тому числі з використанням української наукової спадщини у вирішенні актуальних проблем правозастосування та підвищення якості законодавства. А саме, засади правозастосовного процесу, включаючи проблематику прогалин у законодавстві досліджують С. В. Бобровник, Я. М. Брайнін, О. В. Колотова, Л. А. Луць, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко та ін.

Мета статті. Сучасна широка палітра наукових розробок відображає низький рівень єдності поглядів та підходів, що обумовлює необхідність активного подальшого пошуку, тому авторка ставить за мету в межах даної статті здійснити аналіз існуючих поглядів на правову природу та причини існування чи обумовленості прогалин у національному законодавстві, особливості їх прояву у вітчизняній правовій системі, а також встановити зміст використовуваних дослідниками категорій і понять з приводу прогалин у законодавстві та основного інструменту їх усунення – аналогії закону.

Виклад основного матеріалу. Насамперед звертає на себе увагу питання про те, що в науковій літературі констатується факт існування прогалин у законодавстві. Так, Ю. В. Гончар стверджує, що в жодній країні світу не існує та не

не, то необхідно вивчати питання про залучення його корисних властивостей до сфери правового регулювання; якщо негативне – то слід міркувати про нейтралізацію його шкідливих впливів; якщо ж явище є невідворотним і об'єктивним – то варто вивчати його вплив та фактори, якими можна управляти тощо.

За таких обставин, і авторка статті зобов'язана висловити авторське бачення з даного питання. Прогалини у законодавстві – це об'єктивне явище правової дійсності, закономірності якого підлягають вивченню. При цьому варто уникати розуміння його як негативного. Прогалини у законодавстві є фактом, показником норми для правової системи, оскільки, як погоджується більшість науковців, вони є атрибутом, притаманним будь-якому законодавству.

Переконливість наведених тверджень посилюється існуванням в науковій літературі наступних міркувань. Зокрема, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева, Я. О. Тицька, Н. В. Атаманова, Н. Б. Арабаджи вказують, що подолання прогалин у праві здійснюється в процесі правозастосовчої діяльності і пов'язано тільки з конкретною життєвою ситуацією [5, с. 141].

А також слід зазначити твердження вже згадуваного професора М. М. Гродзинського, який визначав, що аналогія закону має місце тоді, коли прямий закон відсутній. А сама аналогія закону має місце у випадках, коли відсутня норма в законі, яка прямо відповідає на порушене (ініційоване) питання. Тоді суд використовує подібну норму, тобто норму, яка максимально регламентує таку ситуацію [1, с. 5, 7].

З огляду на це очевидним є положення, що прогалини у законодавстві – це ситуативне питання, маркером якого є правозастосовна практика, тобто конкретна життєва ситуація, яка потребує юридичної оцінки. Тому авторка відзначає ще одну якість явища прогалин у законодавстві – ситуативність випадку, який виник непередбачувано, його вирішено у даному конкретному кримінальному провадженні і при цьому відсутні об'єктивні дані, що в майбутньому такий же випадок і така ж потреба у застосуванні аналогічної норми виникне в черговий раз (у разі повторного виникнення обставини кримінального провадження все одно будуть різнитися з попереднім випадком).

Таким чином, прогалини у законодавстві не виникають самі по собі, вони проявляються в ході реалізації норм права. При цьому автор висловлює тезу про те, що прогалини мають одноразовий характер й після правової реакції на неї (подолання чи усунення) така прогалина вичерпала себе як правова проблема.

Зазначене також корелює з неодноразово згадуваними положеннями про те, що прогалини у законодавстві притаманні будь-якій правовій системі. І лише частота або кількість проявлених прогалин, які потребують правової реакції на них, може бути мірилом якості законодавства. Звідси й узгодженість наведеного із тезою про відсутність потреби класифікувати прогалини у законодавстві на негативне чи позитивне явище за наслідками впливу на правову систему.

Натомість юридична доктрина, в тому числі в роботах вказаних у статті авторів, надає прогалинам у законодавстві більш глобального значення, у зв'язку із чим, має місце довільне використання термінів та понять без збереження їх дійсного змісту, хоча кожне із них обумовлює принципову різницю тих процесів, які вони позначають.

А саме, йдеться про «заповнення», «усунення», «подолання», «протидію»,

ефективного вивчення та дослідження інструментів або механізмів їх заповнення, якими вчені-правознавці називають аналогію закону, аналогію права, подекуди - субсидіарне застосування норм права, а також суміжні поняття – тлумачення норм права.

Висновки і пропозиції. Концентруючи увагу на питанні прогалин у законодавстві, в переважній більшості вчені відповідають на питання, чим зумовлене таке явище (багатоманітність життєвих ситуацій, прорахунки у змісті закону при його створенні тощо). Натомість рідко в наукових дослідженнях визначається роль і значення прогалин в системі правових явищ, тоді як встановлення їх правової природи значно підвищує цінність висновків у розумінні суті прогалин у законодавстві. І все ж наукові доробки з цього приводу в доктрині мають місце та наведені авторкою. Це дало підстави сформулювати і висловити власне наукове бачення про те, що прогалини у законодавстві – це об'єктивне явище правової дійсності, що не може бути охарактеризоване як негативне, й при цьому закономірності якого підлягають вивченню. Окрім того, наведене стало субстанцією для авторського висновку про таку якість явища прогалин у законодавстві як ситуативність. Іншими словами, звертається увага на те, що вирішення проблеми прогалини мають одноразовий характер й після правової реакції на неї така прогалина вичерпала себе як правова проблема. Якщо у майбутньому виникне побідний випадок і така ж потреба у застосуванні аналогічної норми, обставини кримінального провадження все одно будуть різнитися з попереднім випадком. А також важливим є підсумок роботи про те, що має місце кореляція між роллю і значенням визначення правової природи прогалин у законодавстві та процесами і колом суб'єктів, які здійснюють та вирішують питання прогалин у законодавстві в кожному конкретному випадку. А саме, слід зважати на адекватну термінологічну залежність використовуваних категорій і понять, які відповідають один одному за змістом, хоча в юридичній літературі спостерігається цілковите ігнорування такої залежності. Зокрема, коли йдеться про правотворчий орган, то він здійснює «заповнення» прогалини у законодавстві, й відповідно це відбувається в ході правотворчого процесу, тобто прийняття законів, а правозастосовник здатен «усунути» прогалини у законодавстві оперативно, в ході вирішення конкретної правової ситуації, однак не подолати прогалину, оскільки це відбуватиметься в ході правозастосування. В свою чергу, термін «заповнення» прогалин у законодавстві є узагальнюючою категорією та співвідноситься із двома вищенаведеними як «частина» і «ціле».

Звідси, очевидним є необхідність продовження подібних наукових розробок щодо, по-перше, розплутування «термінологічного клубка» з приводу прогалин у законодавстві, та, по-друге, активізація досліджень ознак і якостей прогалин у законодавстві як правового явища, оскільки цим обумовлюється вихід на питання про ефективність та якість законодавства в цілому.

Список використаної літератури

1. Гродзінський М. М. Аналогія у радянському кримінально-процесуальному праві. Вчені записки Харківського юридичного інституту. 1948. Вип. 3. 197 с.
2. Гончар Ю. В. Поняття і види прогалин в законодавстві України. Актуальні питання реформування правової системи : зб. матеріалів XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 14-15 черв. 2019 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 298 с.
3. Теорія держави і права : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М.

- Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
4. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
 5. Теорія держави і права : навчальний посібник/ Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса. 2021. 193 с.

References

1. Hrodzinsky M. M. (1948). Analogy to radyansky criminal procedural law. Vcheni notes of Kharkiv legal. In-ta. V. 3. 197 p. [in Ukrainian].
2. Honchar Yu. V. (2019). Poniattia i vydy prohalyv v zakonodavstvi Ukrainy. Aktualni pytannia reformuvannia pravovoi systemy : zb. materialiv XVI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Lutsk, 14-15 cherv. 2019). Lutsk : Vezha-Druk. 298 s. [in Ukrainian].
3. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk / O. M. Bandurka, O. M. Holovko, O. S. Perederii ta in. ; za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof., akad. NAprN Ukrainy O. M. Bandurky; MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2018. 416 s. [in Ukrainian].
4. Zahalna teoriia derzhavy i prava: Pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv / M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Avramenko ta in.; Za red. d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy M. V. Tsvika, d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2009. 584 s. [in Ukrainian].
5. Teoriia derzhavy i prava : navchalnyi posibnyk/ Krestovska N. M., Matvieieva L. H., Tytska Ya. O., Atamanova N. V., Arabadzhy N. B. Mizhnarodnyi Humanitarnyi universitet. Odesa. 2021. 193 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.08.2024 р.

N. L. Drozdovych, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
the Department of Criminal Law and Procedure
7A Akademika Dobrokhotova St, Kyiv, 02000, Ukraine
e-mail: sunrise.nadin@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0519-6909>

DETERMINING THE LEGAL NATURE OF GAPS IN THE LAW: ROLE AND SIGNIFICANCE FOR EFFICIENT STUDY OF THIS PHENOMENON

Summary

The article is devoted to the issues of determining the role and significance of gaps in the law, in particular, stating the views on this issue set forth in scientific literature. To this end, the publication first analyzes the doctrinal works of national scholars. As a result, the author has established that when studying the issue of gaps in the law, most scholars answer the question of what causes this phenomenon (diversity of life situations, errors in the contents of the law when it is developed, etc.), but there is no focus and clear indication of legal nature of gaps in the law. The author considers the above to be a fact which does not contribute to the efficiency of further studies in this area, since clear determination by the researchers of the “abnormality”, “normality”, “inherent nature” of gaps in the law or their “negative” or “positive”, “stimulating” nature is a substance for determining the quality and properties of this phenomenon

of legal reality. Instead, the author expresses her own scientific view that gaps in the law are an objective phenomenon of legal reality which cannot be characterized as negative, and which patterns should be studied. In addition, the article contains thesis that gaps in the law are “situational”, which is one of characteristics and signs of the described phenomenon. In view of this, the author argues that solutions to the problem of gaps in the law are of a one-time nature, and after a legal response is gained thereto, it exhausts itself as a legal problem. At the same time, the author emphasizes that there is a correlation between the role and significance of determining the legal nature of gaps in the law and the processes and circle of entities addressing the issue of gaps in the law in each particular case. Namely, when it comes to the lawmaking body, it “fills” gaps in the law, and accordingly, this happens in the course of a lawmaking process, i.e., adoption of laws, and the enforcement officer is able to promptly “eliminate” gaps in the law, while resolving a specific legal situation, but not to overcome the gap, as this will happen in the course of law enforcement. In turn, the term “filling” gaps in the law is a generalized category and correlates with two above-mentioned terms as “part” and the “whole”. Despite this, the judicial literature completely ignores this correlation of categories and concepts with each other, which has profound substantive consequences, since adequate use thereof determines quality of the study and quality of conclusions of scientific research on legal nature of gaps in the law.

Keywords: gap in law, analogy of law, filling the gap, closing the gap, bridging the gap, law-making, law enforcement.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311970>

УДК 343:349.6 (477)

О. О. Дудоров, докт. юрид. наук, професор, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут права
Кафедра кримінально-правової політики та кримінального права
вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна
e-mail: o.o.dudorov@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

Р. О. Мовчан, докт. юрид. наук, професор, професор
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Кафедра конституційного, міжнародного і кримінального права
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21000, Україна
e-mail: romanmov1984@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

СИСТЕМНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З БУРШТИНОМ¹

Статтю присвячено розкриттю окремих системно-правових аспектів відповідальності за незаконні дії з бурштином. Проаналізовано релевантну судову практику. Висунуто пропозиції щодо вдосконалення ст. 240¹ КК України «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину».

Розглянуто питання про застосування кримінально-правової норми про малозначність для юридичної оцінки незаконного видобування бурштину та незаконного поводження з ним.

Аргументовано, що суспільно небезпечні наслідки незаконного видобування корисних копалин (зокрема бурштину) доцільно позначати як збитки. Показано, що здійснена в межах ст. 240¹ КК України диференціація відповідальності, пов'язана з розмірами незаконних дій з бурштином, є недостатньою.

Проаналізовано релевантні положення проекту нового КК України, з'ясовано переваги і недоліки відповідних формулювань.

Ключові слова: системність, принципи права, юридична відповідальність, колізія правових норм, диференціація, бурштин, незаконні дії, кваліфікуючі ознаки, малозначність.

Постановка проблеми. 19 грудня 2019 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» (далі – Закон

¹ Статтю підготовлено за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проекту з виконання наукових досліджень і розробок «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади» (державний реєстраційний номер 0122U000803).

від 19 грудня 2019 р.). У такий спосіб законодавець мав на меті повернути у правове русло відносини щодо видобування бурштину, масове нелегальне видобування якого набуло таких масштабів, що загрожувало Україні черговою екологічною катастрофою, а тому небезпідставно визнавалось однією з найбільших актуальних екологічних загроз національній безпеці [1, с. 124-140].

Бурштин – корисна копалина, яку інколи називають золотом Українського народу і нелегальний видобуток якої входить до топ-десятки найбільш прибуткових кримінальних бізнесів в Україні. Самі характеристики бурштину як корисної копалини (невелика глибина залягання, розміщення в піщаних ґрунтах і доступність для кустарної розробки, відносно висока цінність в малих об'ємах) вплинули на перетворення нелегального видобутку в соціально-економічну та екологічну проблему, своєрідне «ресурсне прокляття» Полісся, яке певною мірою можна порівняти з вугільними «копанками» в Донбаському регіоні [2, с. 190]. За найскромнішими підрахунками, обсяги нелегального видобутку бурштину в Україні сягають від 120 до 300 т на рік, однак справжню цифру не знає ніхто [3, с. 213-214; 4, с. 21]. Вивчення матеріалів судової практики і статистичні дані, на жаль, не дозволяють погодитись із твердженням окремих авторів про те, що після здешевлення бурштину у світі бізнес з його видобутку став нецікавим для криміналітету [5].

Одним із наслідків ухвалення Закону від 19 грудня 2019 р. стало доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК) ст. 240¹ «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину». З оприлюднених Верховним Судом відомостей про кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у 2022–2023 рр., за вироками, що набрали законної сили [6, с. 78], випливає, що з усіх норм, розміщених у розділі VIII Особливої частини КК, ст. 240¹ (поряд із ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу», ст. 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» і ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин») за інтенсивністю застосування входить у «четвірку лідерів». Втім, за результатами аналізу відповідної судової практики та інших джерел ми переконались у тому, що існуючий механізм кримінально-правової протидії «бурштиновим» правопорушенням не позбавлений недоліків, частина з яких зумовлена недосконалістю ст. 240¹ КК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 240¹ КК, висвітлювались у працях таких науковців, як В. Бредіхіна, Я. Васильчук, А. Вірт, А. Вознюк, М. Комарницький, М. Максименцев, Т. Миськевич, Л. Мостепанюк, Н. Нетеса, А. Павловська, М. Пластун, Г. Поліщук, Ю. Турлова, Л. Хмуровська, В. Цимбалюк, Р. Черниш та ін. Звертались до вказаної проблематики й автори цих рядків [7; 8; 9; 10].

Попри теоретичну і практичну значимість раніше опублікованих наукових праць, на сьогодні бракує досліджень кримінально-правових проблем відповідальності за незаконні дії з бурштином з погляду системності як однієї з найважливіших характеристик соціального світу. При цьому аксіоматичними вважаються тези про те, що кримінальне право є складним системним утворенням, а порушення засади системності породжує невизначеність, колізійність та інші

возастосувач вирішує на свій розсуд, виходячи з власних уявлень про істотність шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК) й адаптуючи відповідне законодавче положення під конкретні життєві ситуації.

З погляду дотримання системного підходу необхідно зважати і на ту обставину, що у ч. 1 «однорідної» (щодо аналізованої заборони) ст. 240 КК передбачено відповідальність за незаконне видобування корисних копалин місцевого значення у значному розмірі (копалин, вартість яких у 30 і більше разів перевищує НМДГ). Загалом позитивно оцінивши цей законодавчий крок, ми писали, що, крім виконання «функції» підвищення ступеня суспільної небезпеки діяння до такого, що є достатнім для визнання його кримінально протиправним, вказівка на конкретний вартісний показник дозволила уникнути проблем відмежування злочину, передбаченого ст. 240 КК, від аналогічного правопорушення, передбаченого ст. 47 КУпАП «Порушення права державної власності на надра». Водночас до недоліків оновленої редакції ст. 240 КК нами було віднесено, зокрема невизначеність з питання про мінімальну вартість незаконно видобутих корисних копалин загальнодержавного значення для визнання діяння кримінально протиправним і закріплення різних критеріїв кримінальної протиправності незаконного видобування корисних копалин місцевого і загальнодержавного значення [15, с. 61, 63]. До речі, перший з цих недоліків притаманний і тій редакції ст. 240¹ КК «Незаконне поводження з корисними копалинами загальнодержавного значення», яку запропонувала у своїй дисертації А. Вірт [16, с. 170-171].

З огляду на належність бурштину до корисних копалин загальнодержавного значення, не дивно, що законодавець при формулюванні диспозицій ст. 240 і ст. 240¹ КК у вказаній частині демонструє послідовність. Однак оцінити її схвально не видається за можливе, адже між ст. 47 КУпАП і вказаними кримінально-правовими заборонами наявна колізія (незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення може розцінюватись як один із різновидів самовільного користування надрами).

Згідно з ч. 1 ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність» колізія норм права – це протиріччя або невідповідність між нормами права у нормативно-правових актах, що регулюють одні й ті самі суспільні відносини. Можливі два різні шляхи подолання згаданої колізії: 1) пріоритет кримінально-правової заборони, який ґрунтується на ч. 2 ст. 9 КУпАП (до такого шляху, як видається, схиляє і п. 2 ч. 3 ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність»); 2) пріоритет адміністративно-правової заборони, який виходить з того, що ч. 2 ст. 9 КУпАП суперечить загальноновизнаним принципам права, адже всі сумніви, суперечності і недоліки законодавства повинні тлумачитися на користь обвинуваченого [17, с. 454]. Виходить, що ст. 240¹ КК (це стосується і ч. 2 ст. 240 КК в частині незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення) не повною мірою відповідає критерію ясності закону як складнику принципу верховенства права, а отже, може вважатися непередбачуваною для особи, яка вчиняє інкримінований акт поведінки.

Викладене схиляє до думки про необхідність законодавчого закріплення мінімальної вартості бурштину, незаконне видобування якого або поводження з яким утворюватиме склад злочину, передбаченого ст. 240¹ КК (за умови збереження цієї спеціальної щодо ст. 240 КК кримінально-правової норми).

За формалізацію наслідків незаконного видобування бурштину у спосіб кількісного оцінювання завданої цим кримінальним правопорушенням шкоди виступають і деякі науковці. Наприклад, Ю. Турлова і Г. Поліщук переконані у тому, що застосування ч. 1 ст. 240¹ КК до всіх (незалежно від розмірів) випадків незаконних операцій з бурштином не відповідає вимозі відносної поширеності діяння як одного з чинників криміналізації, та як позитивний приклад для наслідування називають ст. 246 КК «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» [18, с. 126]. З погляду забезпечення системності кримінального закону доречно мати на увазі те, що як матеріальні побудовані і склади таких кримінальних правопорушень проти довкілля, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 248 КК «Незаконне полювання» і ст. 249 КК «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» та які означають (як і незаконне видобування бурштину) вилучення певних природних ресурсів з їх природного середовища.

За таких обставин загалом схвальної оцінки заслуговує пропозиція розробників проекту нового Кримінального кодексу України (далі – проект) [19] визнавати кримінальними правопорушеннями лише ті прояви незаконного заволодіння корисною копалиною (отже, і бурштином), що перебуває у природному стані, які спричинили конкретно визначену шкоду – істотну, суттєву, значну або тяжку майнову шкоду (ст. 6.5.16 (проступок), статті 6.5.3, 6.5.4, 6.5.5 (з урахуванням п. 2 ст. 6.5.2 «Обставини, що обтяжують тяжкість злочину на один ступінь» злочини 2, 4 і 6 ступеня), відповідно). Параметри вказаної майнової шкоди із «прив'язкою» до розміру розрахункової одиниці, яка дорівнює 1/30 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року, конкретизовано у ст. 1.4.4 проекту.

Щоправда, пропонується у проекті уніфікація кількісних показників майнової шкоди нами сприйнята критично на тій підставі, що вона не враховує особливості суспільної небезпеки кримінальних правопорушень різних видів. Типізацію різних видів шкоди та її представлення у вигляді певного вичерпного переліку розробники проекту вважають одним з основних здобутків цього документа порівняно з КК, однак у нас склалось враження, що оцінку тяжкості шкоди кримінальних правопорушень у проекті визначено загалом довільно, за інтуїцією, а пропонуване розмежування видів шкоди є умоглядним [20, с. 209-210].

Крім того, сумнівним є рішення розробників проекту віднести до числа обставин, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь, вчинення відповідного умисного злочину щодо бурштину (п. 2 ч. 1 ст. 6.5.2). Переконані у тому, що підвищення тяжкості кримінально протиправного заволодіння природним ресурсом має пов'язуватися передусім не з видом корисної копалини, яка незаконно видобувається, а з параметрами шкоди, яка завдається об'єкту (довкіллю) в результаті вчинення посягання на нього. Допускаємо також, що унікальність тих чи інших компонентів довкілля, природних об'єктів і природно-антропогенних об'єктів *de lege fernda* може стати фактором, що наскрізно визначає диференціацію кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля, але це питання потребує додаткового обміркування [21]. До слова А. Вірт демонструє непослідовність у своїх судженнях з розглядуваного питання: спочатку дослідниця пропонує зробити кваліфікованим складом злочину, перед-

баченого ст. 240¹ КК, незаконне поводження з бурштином, однак в авторській редакції заборони ця сумнівна ідея відбиття не знаходить [16, с. 10, 170-171].

До переваг підходу, який втілений у проєкті, можна віднести те, що за умови його реалізації для настання кримінальної відповідальності, зокрема за незаконне видобування бурштину матиме значення не лише його вартість, а й екологічна (хоч і виражена в грошовому еквіваленті) шкода, яка має обчислюватися на підставі спеціальних методик. Адже, як слушно вказується в юридичній літературі, в результаті діяльності, пов'язаної з незаконним видобуванням бурштину, одночасно має місце негативний вплив на такі компоненти довкілля, як ґрунт, рослинний покрив, вода й атмосферне повітря [22, с. 283]. У Пояснювальній записці до законопроєкту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за незаконне видобування бурштину або переміщення його через митний кордон України» (№ 2059 від 04.09.2019), ухваленого як Закон від 19 грудня 2019 р., суголосно зазначається, що внаслідок застосування методів нелегального видобування бурштину щорічно на великих площах української землі змінюється гідрологічний режим, знищуються десятки гектарів лісових масивів і земельних угідь, пошкоджується ґрунтовий і рослинний покрив, псується родючий шар землі, що істотно обмежує можливість подальшої експлуатації ґрунту. Суспільно небезпечні наслідки досліджуваного явища не обмежуються екологічною складовою: «Нелегальний видобуток бурштину, здійснений на посівних площах і луках, завдає прямої і серйозної економічної шкоди сільському господарству» [2, с. 144].

З одного боку, існує пряма залежність між кількістю і, відповідно, вартістю незаконно видобутого бурштину та шкодою, завданою довкіллю, охороняти яке покликані відповідні кримінально-правові заборони, і чинна редакція ст. 240¹ КК, закріплюючи значні розміри незаконних дій з бурштином як одну з кваліфікуючих обставин, доречно враховує згадану залежність. Під значним розміром необхідно розуміти вартість бурштину, що у 100 і більше разів перевищує НМДГ. З іншого, оскільки встановлення суто вартісних критеріїв завданої шкоди не позбавлене сенсу лише стосовно так званих мононаслідків, це навряд чи повністю вдалий крок при визначенні (позначенні) комплексних наслідків, характерних для такого посягання на довкілля, як незаконне видобування (за проєктом – заволодіння) корисних копалин, включаючи бурштин.

При цьому варто мати на увазі, що відповідно до Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затвердженої Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів від 15 вересня 2022 р. № 366, розмір збитків, заподіяних самовільним видобуванням корисних копалин, визначається за формулою, в якій фігурують кількість корисних копалин, номер (вид) корисної копалини, об'єм (кількість) самовільно видобутих корисних копалин (т, м³, кг, г, карат), вартість об'єму (кількості) корисних копалин (мінеральної сировини), видобутих у відповідних податкових періодах, тощо; при цьому такі «дотичні» до надр елементи довкілля, як ґрунт, рослинний покрив, вода й атмосферне повітря, у згаданій формулі не згадуються.

Таким чином, ми маємо справу з типовою для вітчизняного кримінального права ситуацією, коли суспільно небезпечні наслідки як елемент об'єктивної

сторони складу кримінального правопорушення певного виду (у нашому випадку – незаконного видобування бурштину) слід відрізнити від суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення, які фіксують негативні зміни в його об'єкті.

Вказівка у статтях 6.5.3, 6.5.4, 6.5.5, 6.5.16 проекту на майнову шкоду, як видається, дозволить безпроблемно охопити збитки, заподіяні самовільним видобуванням корисних копалин (зокрема бурштину) і визначені за спеціальною формулою. Є, щоправда, одне «але»: запропоноване у п. 67 ч. 2 ст. 1.4.1 проекту визначення майнової шкоди (майнові втрати, яких особа зазнала внаслідок вчинення кримінального правопорушення у зв'язку зі знищенням або пошкодженням майна, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного речового права або права інтелектуальної власності (прямі збитки) явно не розраховане на випадки незаконного заволодіння природними ресурсами, включаючи корисні копалини (зокрема бурштин), а тому не може розглядатись як універсальне, попри розміщення наведеної дефініції у «загальному» глосарії проекту. Відповідно, його розробникам задля уникнення у майбутньому докладання зайвих у цьому разі адвокатських зусиль, варто або спробувати поліпшити визначення, сформульоване п. 67 ч. 2 ст. 1.4.1 проекту, або (як менш вдалий варіант, бо майнова шкода – наскрізне для проекту поняття) перенести це визначення у Книгу шосту, в межах якої описуються кримінальні правопорушення проти власності та інтелектуальної власності.

У вдосконалених ст. 240 та ст. 240¹ чинного КК суспільно небезпечні наслідки незаконного видобування корисних копалин (зокрема і для узгодження понятійного апарату кримінального та регулятивного законодавства) доцільно позначати як збитки, а при описанні кваліфікуючих ознак, пов'язаних із розміром незаконно видобутого, не варто орієнтуватись саме і лише на вартість корисної копалини, як це зроблено у примітках ст. 240 і ст. 240¹ КК. Беззастережна ж пропозиція А. Вірт надати незаконному поводженню з корисними копалинами місцевого значення статус кримінального проступку [16, с. 52-53, 71, 167] не може бути підтримана, оскільки суспільна небезпека незаконного видобування корисних копалин визначається не статусом останніх, визначеним регулятивним законодавством, а заподіяною шкодою довікллю, на визначення розмірів якої впливає вартість корисних копалин.

Проаналізувавши матеріали судової практики, можемо також стверджувати, що здійснена в межах ст. 240¹ КК диференціація відповідальності, пов'язана з розмірами незаконних дій з бурштином, є недостатньою. Справа в тому, що поруч із випадками, коли предметом аналізованого злочину виступав бурштин, вартість якого була близькою або лише в кілька разів перевищувала показник у 100 НМДГ (117 138 грн, 134 755 грн, 135 731 грн, 137 тис грн, 154 682 грн тощо), нами було виявлено непоодинокі випадки, коли така вартість сягала, наприклад, 1 млн 506 тис. 845 грн, 1 млн 732 тис. 546 грн, 1 млн 940 тис. 973 грн і навіть 3 млн 494 тис. 876 грн. Не викликає сумнівів, що такі прояви незаконних дій з бурштином потребують диференціації кримінальної відповідальності (а не просто її індивідуалізації).

З урахуванням викладеного та з огляду знову ж на засаду системності, у ч. 3 ст. 240¹ КК пропонується передбачити суворішу відповідальність щонайменше

за дії з бурштином, вчинені у великих розмірах, тобто запровадити модель, подібну до втілених у ст. 246 і ст. 254 КК. Щодо конкретних параметрів великих розмірів, то, зважаючи на подібні коефіцієнти в інших нормах Особливої частини КК, це міг би бути показник у 500 НМДГ. Зрозуміло, однак, що для фахового розв'язання позначеної проблеми не обійтись без спеціальних кримінологічних досліджень.

Вказівка у ч. 1 ст. 240¹ КК на дії, відмінні від незаконного видобування бурштину (збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами), за задумом законодавця, була покликана вирішити проблему кримінально-правової оцінки поведінки того, хто безпосередньо бурштин нелегально не видобуває, проте всіляко цьому сприяє. Така позиція – втілення сучасного комплексного підходу до кримінально-правової охорони довкілля, відбитого й у чинній редакції ст. 246 КК.

Варто однак мати на увазі, що і до набрання чинності Законом від 19 грудня 2019 р. така поведінка визнавалась кримінально протиправною: 1) якщо вказані на сьогодні у ч. 1 ст. 240¹ КК дії (крім видобування) були заздалегідь обумовлені, то вони підпадали під визначення пособництва, через що могли б кваліфікуватись як пособництво незаконному видобуванню бурштину із посиланням на ч. 5 ст. 27 КК; 2) якщо особа вчинила придбання, отримання, зберігання чи збут бурштину, які, навпаки, не були заздалегідь обіцяними (відсутні ознаки співучасті), то її дії могли б кваліфікуватись за ст. 198 КК, розрахованою на подібні випадки.

Так, саме за ст. 198 КК засудив Сарненський районний суд Рівненської області Особу-1, який спочатку без законних підстав придбав каміння бурштину-сирцю загальною масою 92 кг 500 г вартістю 932,18 дол. США, а згодом зберігав цей бурштин-сирець у належному йому автомобілі. Цікаво, що у вироку суд, згадавши про включення до КК ст. 240¹ на підставі Закону від 19 грудня 2019 р., застосував не цю нову заборону, а ст. 198 КК, бо керувався ч. 2 ст. 4 КК, згідно з якою кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння [23]. Порівняльний аналіз санкцій ст. 198 і ч. 1 ст. 240¹ КК показує, що суд вчинив правильно, бо підстава застосування ч. 1 ст. 5 КК у цьому разі була відсутня.

Збут, придбання, зберігання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, може вчинити як той, хто раніше незаконно видобув бурштин, так і інша особа. Звернемо увагу і на те, що ст. 240¹ КК сформульована таким чином, що дозволяє охопити дії, які навряд чи можуть розцінюватись як такі, що завдають шкоди порядку використання та охорони надр як складнику довкілля.

Покажемо у цьому сенсі вважаємо вирок, який за ч. 2 ст. 240¹ КК засуджено Особу-2, який спочатку у невстановлених осіб придбав каміння бурштину в декоративних елементах у намистинах і браслетах загальною масою 56 кг 521 г, а далі зберігав і перевозив ці вироби з бурштину. Відповідно до висновку експертизи намистини світло-жовтого, жовтого, темно-коричневого, помаранчевого, світло-коричневого, коричневого, червоно-коричневого та темно-коричневого кольорів в наданих на дослідження виробках є бурштином у декоративних елементах галтованим і бурштином пресованим [24]. І подібні випадки у правозастосуванні, як з'ясувалось, не є

поодинокими. За таких обставин не дивно, що окремі дослідники навіть вважають, що порушення встановленого порядку обігу незаконно видобутого бурштину має розглядатись не як посягання на довкілля, а як кримінальне правопорушення в сфері господарської діяльності [25, с. 51-52, 56].

Варто додати, що внаслідок включення до КК 240¹ в її теперішній редакції бурштин у своєму правовому статусі фактично став прирівнюватися до зброї, наркотичних засобів, порнографічних предметів, інших предметів, вилучених із цивільного обігу (обмежених у ньому). З погляду ж дотримання принципу системності незрозуміло, чому подібний підхід не реалізовано щодо інших корисних копалин, які, як і бурштин, регулятивним законодавством віднесено до дорогоцінного каміння, а так само інших (крім незаконно зрубаних дерев або чагарників) природних ресурсів (наприклад, переміщення або збут незаконно знятого ґрунту, шкір незаконно добутих тварин, рибних ресурсів).

Тому ми принципово підтримуємо розробників проєкту в їх прагненні розмежувати підстави кримінальної відповідальності, з одного боку, за незаконне заволодіння природними ресурсами (хоч цей термінологічний зворот через його «неекологічність» вважаємо невдалим) [20, с. 223-225], та, з іншого, за окремі прояви причетності до поведінки тих, хто вчиняє незаконне добування природних ресурсів з їх природного середовища. У ст. 6.5.15 проєкту йдеться про набуття або збут завідомо незаконно добутого природного ресурсу, і таке описання предмета кримінального проступку проти довкілля (за проєктом – проти порядку використання природних ресурсів) виправдано виключатиме інкримінування цієї статті щодо випадків поводження з предметами, які є вже не корисними копалинами, а виготовленими з них виробами (на відміну від чинної редакції ст. 240¹ КК).

Водночас не можна оцінити схвально ініціативу розробників проєкту щодо: а) незгадування у 6.5.15 проєкту переміщення і перероблення відповідного предмета; б) встановлення відповідальності за заздалегідь не обіцяне набуття або збут завідомо незаконно добутого природного ресурсу, зокрема корисних копалин, незалежно від їх вартості. Реалізація такої пропозиції не лише не виправить існуючу ситуацію, коли кримінальна відповідальність настає для осіб, які придбавають, зберігають або вчиняють інші незаконні дії з бурштином мізерної вартості, а й не враховує ту обставину, що екологічну шкоду довкіллю завдають не стільки набуття і збут незаконно видобутого бурштину (як і інших корисних копалин), скільки його незаконне видобування. За проєктом, навпаки, незаконне видобування корисних копалин (незаконне заволодіння) визнаватиметься кримінально протиправним, як уже зазначалось, лише за умови завдання певної майнової шкоди, тоді як «причетні» набуття і збут незаконно видобутих корисних копалин – незалежно від неї.

Необхідно вказати і на відсутність у проєкті чіткого розмежування, з одного боку, збуту незаконного здобутого природного ресурсу (ст. 6.5.14, злочин 3 ступеня, а у випадку вчинення цієї дії з бурштином – 4 ступеня) та, з іншого, збуту завідомо незаконно добутого природного ресурсу (ст. 6.5.15, проступок). Чи не єдине, що спадає на думку після ознайомлення з цими проєктованими положеннями: вочевидь, мається на увазі те, що за ст. 6.5.14 буде кваліфікуватися збут природного ресурсу, вчинений тим, хто спочатку ним незаконно заволодів

(так звана вторинна злочинна діяльність) або тим, хто виступив «інтелектуальним» пособником такого незаконного заволодіння (ч. 5 ст. 2.7.2 проєкту), тоді як збут, охоплюваний ст. 6.5.15 проєкту, означатиме причетність до кримінального правопорушення у виді незаконного заволодіння природним ресурсом. Сумніваємось, однак, що: а) у такому розмежуванні, який до того ж потребуватиме значних коментаторських зусиль, є практичний сенс; б) «додаткова» (за окремою статтею) кримінальна відповідальність за збут природного ресурсу, вчинений особою, яка цим ресурсом спочатку незаконно заволоділа, вилучивши його із природного середовища, не суперечитиме принципу *non bis in idem*, названому у ст. 1.2.7 проєкту як «принцип однократності застосування кримінально-правових засобів» [19].

З огляду на сказане, пропонуємо ст. 6.5.14 із проєкту виключити, а його ст. 6.5.15 доповнити згадуванням про заздальгідь не обіцяне перероблення та переміщення (за проєктом – переміщування) завідомо незаконно добутого природного ресурсу. Поняттям переміщування, розкритим у п. 41 ч. 2 ст. 1.4.1 проєкту, охоплюватиметься і вивезення з України завідомо незаконно добутого природного ресурсу, яке зараз (поряд із збутом) фігурує у ст. 6.5.14 проєкту.

За умови збереження окремої кримінально-правової заборони, присвяченої відповідальності за незаконні дії з бурштином, склад злочину, передбаченого ст. 240¹ КК, доцільно сконструювати як матеріально-формальний, передбачивши як критерій кримінальної протиправності незаконного видобування бурштину нормативно закріпленій показник завданої таким діянням шкоди (збитків), тоді як для інших дій із бурштином – його певну (мінімальну) вартість. Конкретний розмір вказаного критерію має бути визначений за результатами самостійного дослідження кримінологічного спрямування, яке має охопити і матеріали правозастосовної практики.

Реалізація викладеної пропозиції сприятиме подоланню виявленої дослідниками хибної та поширеної практики, коли правозастосувачі створюють видимість «безкомпромісної» боротьби із «бурштиною» злочинністю та покращують статистичні показники за рахунок притягнення до кримінальної відповідальності найдрібніших (у функціональному значенні) виконавців, які видобули декілька грамів корисної копалини, не реагуючи при цьому на дії осіб, які нелегально видобувають бурштин тонами [26, с. 123-124].

Постає однак питання, чи не створить пропоноване конструювання складу досліджуваного злочину труднощі для правоохоронців, зважаючи на таке. Домінуючий у теорії кримінального права і судовій практиці підхід полягає у тому, що стадія замаху неможлива у випадках, якщо законодавець пов'язує кримінальну відповідальність із настанням певних суспільно небезпечних наслідків, вказаних у диспозиції норми Особливої частини КК, яких у конкретній ситуації фактично не спричинено (наприклад, ч. 5 ст. 152 КК – згвалтування, що спричинило тяжкі наслідки, ч. 3 ст. 185 КК – крадіжка, що завдала значної шкоди потерпілому, ч. 4 ст. 187 КК – розбій, поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, ст. 364 КК – зловживання владою або службовим становищем, що заподіяло істотну шкоду або тяжкі наслідки).

Вважаємо, що на практиці проблем, пов'язаних із непоширенням на ці і подібні нормативні юридичні конструкції такої характеристики, як стадія, із

кваліфікацією незаконного видобування бурштину як злочину з матеріальним складом не виникатиме. Виходимо з того, що як закінчений злочин (а не як замах) будуть розцінюватись дії осіб, які почали незаконне видобування бурштину (а отже, вже заподіяли екологічну шкоду – збитки, вираховані за спеціальною формулою), однак ще не заволоділи цією корисною копалиною. До речі, таку ж позицію займає і Касаційний кримінальний суд Верховного Суду, який, не задовольнивши касаційну скаргу засудженого за ч. 2 ст. 240 КК, аргументував це тим, що незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення є закінченим з моменту початку їх видобування [27]. Зроблене при цьому Верховним Судом застереження «незалежно від кількості добутих корисних копалин» зумовлено тим, що у ч. 2 ст. 240 КК (як і в ст. 240¹ КК) відсутня криміноутворювальна ознака, пов'язана з розміром заподіяної шкоди довіллю.

Висновки і пропозиції. Відсутність у ст. 240¹ КК мінімального порогу вартості бурштину, незаконне видобування якого або поводження з яким має тягнути кримінальну відповідальність, призводить до: а) суперечливої судової практики, пов'язаної із застосуванням норми про малозначність для юридичної оцінки таких дій; б) виникнення колізії між досліджуваною кримінально-правовою заборною і ст. 47 КУпАП. Оптимальним вважаємо законодавчий спосіб подолання з'ясованої правової невизначеності.

Оскільки для такого посягання на довкілля, як незаконне видобування корисних копалин, включаючи бурштин, характерні комплексні наслідки (а не мононаслідки), роль криміноутворювальної ознаки у цьому разі не повинна відігравати мінімальна вартість корисної копалини. У вдосконалених статтях 240, 240¹ КК суспільно небезпечні наслідки незаконного видобування корисних копалин (зокрема і для узгодження понятійного апарату кримінального та регулятивного законодавства) доцільно позначати як збитки, а при описі кваліфікуючих ознак, пов'язаних із розміром незаконно видобутого, не варто орієнтуватись саме і лише на вартість корисної копалини, як це зроблено у примітках чинних редакцій згаданих статей КК.

Незаконному видобуванню корисних копалин загальнодержавного (включаючи бурштин) і місцевого значення у КК необхідно присвятити окрему статтю, диференціювавши в її межах відповідальність залежно від розміру заподіяної шкоди, параметри якої мають бути формалізовані. За умови ж збереження окремої кримінально-правової заборони, присвяченої відповідальності за незаконні дії з бурштином, склад злочину, передбаченого ст. 240¹ КК, доцільно сконструювати як матеріально-формальний, передбачивши як критерій кримінальної протиправності незаконного видобування бурштину нормативно закріпленій показник завданої таким діянням шкоди (збитків), тоді як для інших дій із бурштином – його певну (мінімальну) вартість.

Заслуговує схвальної оцінки пропозиція розробників проекту щодо розмежування підстав кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння природними ресурсами, з одного боку, та окремі прояви причетності до поведінки тих, хто вчиняє незаконне добування природних ресурсів з їх природного середовища, з іншого. Водночас проєкт у проаналізованій частині потребує щонайменше такого вдосконалення: 1) визначення майнової шкоди як наскрізного поняття, закріпленого у «загальному» глосарії, має бути сформульоване у такий спосіб,

щоб воно поширювалось на всі можливі ситуації, включаючи випадки незаконного заволодіння природними ресурсами, зокрема корисними копалинами; 2) ст. 6.5.14 «Збут або вивезення з України незаконно здобутого природного ресурсу» із проекту слід виключити; 3) у доопрацьованій ст. 6.5.16 проекту мова повинна йти про «причетне» (заздалегідь не обіцяне) поводження з незаконно добутими природними ресурсами, а саме їх збут, переміщення і перероблення.

Наші подальші наукові розвідки будуть присвячені вивченню питань потенційної і фактичної караності незаконних дій з бурштином.

Список використаної літератури

1. Національна безпека України у викликах новітньої історії : монографія / авт.-уклад. В. І. Шпак; кер. авт. кол. С. І. Табачников. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2020. 464 с.
2. Лебідь І. В. Правове регулювання видобутку бурштину в Україні: дис. ... докт. філософії зі спеціальності 081 «Право». Київ, 2023. 229 с.
3. Бредіхіна В. Л., Васильчук Я. С. Сучасні проблеми правового регулювання видобування бурштину. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 213-217.
4. Миськевич Т. Стан та перспективи врегулювання бурштинової проблеми в Україні. Громадська думка та правотворення. 2020. № 1. С. 21-25.
5. Ільчишен І. Бурштин у світі здешевів. Як це вплине на український видобуток? Економічна правда. 17 січня 2024 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/17/708811/> (дата звернення: 25.07.2024).
6. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2023 році. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdijsn_krim_prov_2023.pdf (дата звернення: 25.07.2024).
7. Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія «бурштиновим» правопорушенням : аналіз останніх законодавчих новел. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 4. С. 53-60.
8. Дудоров О. О. Кримінальні правопорушення проти довілля : проблеми тлумачення і вдосконалення статей кримінального закону із бланкетними диспозиціями. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 449-456.
9. Movchan R. O., Vozniuk A. A., Kamensky D. V., Dudorov O. O., Andrushko A. V. Problems of criminal liability for illegal amber mining in Ukraine. Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu. 2021. № 6. С. 113-117.
10. Movchan R., Dudorov O., Kamensky D., Vozniuk A., Makarenko T. Criminal liability for illegal acts with amber: law-making and law-enforcement issues. Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu. 2024. № 3. Р. 197-203.
11. Заморська Л. І. Системний підхід у дослідженнях правової реальності. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2016. № 7. С. 38-44.
12. Ухвала Волинського апеляційного суду від 10 лютого 2022 р. у справі № 162/214/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103261124> (дата звернення: 25.07.2024).
13. Мостепанюк Л. О., Павловська А. А. Аналіз складу злочину, передбаченого статтею 240-1 Кримінального кодексу України. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2020. № 2. С. 126-133.
14. Нетеса Н. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр : монографія. Харків : Право, 2013. 304 с.
15. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Корисні копалини як предмет злочину, передбаченого статтею 240 Кримінального кодексу України: аналіз законодавчих новел. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2022. № 55. С. 58-64.
16. Вірт А. О. Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 210 с.

9. Movchan, R. O., Vozniuk, A. A., Kamensky, D. V., Dudorov, O. O., Andrushko, A. V. (2021). Problems of criminal liability for illegal amber mining in Ukraine. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 6, 113-117.
10. Movchan, R., Dudorov, O., Kamensky, D., Vozniuk, A., Makarenko, T. (2024). Criminal liability for illegal acts with amber: law-making and law-enforcement issues. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*. 2024, 3, 197-203.
11. Zamorska, L. I. (2016). Systemnyi pidkhid u doslidzhenniakh pravovoi realnosti. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 7, 38-44 [in Ukrainian].
12. Ukhvala Volynskoho apeliatsiinoho sudu vid 10 liutoho 2022 r. u spravi № 162/214/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103261124> [in Ukrainian].
13. Mostepaniuk, L. O., Pavlovska, A. A. (2020). Analiz skladu zlochyynu, peredbachenoho statteiu 240-1 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy*, 2, 126-133 [in Ukrainian].
14. Netesa, N. V. (2013). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl okhorony abo vykorystannia nadr: monohrafiia. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
15. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. (2022). Korysni kopalyny yak predmet zlochyynu, peredbachenoho statteiu 240 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: analiz zakonodavchykh novel. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia Yurysprudentsiia*, 55, 58-64 [in Ukrainian].
16. Virt, A. O. (2021). Kryminalno-pravova protydiia zlochyynam, pov'iazanyh z nezakonnym vykorystanniam korysnykh kopalyn. Candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
17. Dudorov, O. O., Komarnytskyi, M. V., Kalmykov, D. O. (2016). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne vydobuvannia korysnykh kopalyn v Ukraini: monohrafiia. Sumy: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].
18. Turlova, Yu. A., Polishchuk, H. S. (2020). Certain topical issues of criminalization of illegal amber mining. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 5, 122-128.
19. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Kontrolnyi tekst proiektu (stanom na 02.07.2024 roku). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/07/03/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-02-07-2024.pdf> [in Ukrainian].
20. Dudorov, O. O., Movchan, R. O., Pysmenskyi, Ye. O. (2023). Kryminalno-pravova okhorona lisu v Ukraini: monohrafiia. Kyiv: Norma prava [in Ukrainian].
21. Vysnovok natsionalnykh ekspertiv na proiekt Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (kontrolnyi tekst stanom na 30.01.2023). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> [in Ukrainian].
22. Yermolaieva, T. V., Pravnyk, S. O., Maksymova, Ye. D. (2021). Suchasni problemy pravovoho rehuliuвання vydobuvannia burshtynu. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, 282-285 [in Ukrainian].
23. Vyrok Sarnenskoho raionnoho sudu Rivnenskoï oblasti vid 17 lystopada 2022 u spravi № 572/2709/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108136477> [in Ukrainian].
24. Vyrok Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Chernivtsi vid 9 veresnia 2022 u spravi № 714/785/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106215958> [in Ukrainian].
25. Mytrofanov, I. I. (2020). Nezakonnii obih burshtynu yak ekolohichniy zlochyyn. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 23, 50-57 [in Ukrainian].
26. Maksimentsev, M. H. (2019). Protydiia zlochyynnosti u sferi nadrokorystuvannia: monohrafiia. Kharkiv: Panov [in Ukrainian].
27. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 18 sichnia 2023 u spravi № 723/5055/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108582830> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 21.08.2024 р.

O. O. Dudorov, Doctor of Law, Professor, Professor
Kyiv National University named after Taras Shevchenko
Educational and Scientific Institute of Law
the Department Criminal Law policy and Criminal Law
60 Volodymyrska St, Kyiv, 01033, Ukraine
e-mail: o.o.dudorov@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

R. O. Movchan, Doctor of Law, Professor, Professor
Vasyl' Stus Donetsk National University
the Department of Constitutional, International and Criminal Law
21 600th anniversary St, Vinnytsia, 21000, Ukraine
e-mail: romanmov1984@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

SYSTEMATIC AND LEGAL ASPECTS OF LEGAL RESPONSIBILITY FOR ILLEGAL ACTS WITH AMBER

Summary

The article is devoted to the disclosure of certain systemic and legal aspects of responsibility for illegal actions with amber. Relevant judicial practice is analyzed. Proposals for improvement of Art. 240-1 of the Criminal Code of Ukraine “Illegal extraction, sale, purchase, transfer, forwarding, transportation, processing of amber”.

The issue of the application of the criminal law norm of insignificance for the legal assessment of illegal amber mining and its illegal handling was considered. The existence of a conflict between the investigated criminal law ban and Art. 47 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses “Violation of the State Property Right to Subsoil”, comments are expressed regarding its (collision) overcoming in the aspects of *de lege lata* and *de lege ferenda*.

It is argued that the socially dangerous consequences of illegal mineral extraction (in particular, amber) should be labeled as damages. It is shown that carried out within the limits of Art. 240-1 of the Criminal Code of Ukraine, the differentiation of responsibility related to the size of illegal actions with amber is insufficient.

The relevant provisions of the project of the new Criminal Code of Ukraine were analyzed, the advantages and disadvantages of the relevant formulations were clarified. In particular, the proposal of the drafters of a potential criminal law to distinguish the grounds of criminal responsibility for the illegal acquisition of natural resources, on the one hand, and individual manifestations of involvement in the behavior of those who commit illegal extraction of natural resources from their natural environment, on the other, was supported.

The issue of the appropriateness of anchoring in Part 1 of Art. 240-1 of the Criminal Code of Ukraine instructions on actions other than illegal amber mining.

Keywords: systematicity, principles of law, legal responsibility, conflict of legal norms, differentiation, amber, illegal actions, qualifying features, insignificance.

Б. М. Орловський, докт. юрид. наук, доцент, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: b.orlovskiy@onu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9161-2904>

І. А. Осадча, адвокат, старший викладач
Одеський національний технологічний університет
Кафедра філософії і права
вул. Канатна, 112, Одеса, 65039, Україна
e-mail: pravnic@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9243-1064>

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Стаття присвячена дослідженню кримінологічних особливостей професійної злочинності, що є важливим та актуальним питанням для формування системи заходів щодо її запобігання та профілактики. Професійна злочинність – це злочинна діяльність осіб, які систематично, на протязі свого життя, вчиняють кримінально-карані дії певного напрямку, використовуючи їх результати як спосіб заробітку чи отримання прибутку для існування. Для таких осіб відповідний напрям їх «злочинної діяльності» стає «професією» у якій вони розвиваються, постійно покращують свої злочинні навички та досягають професійних «висот» з метою отримання якомога більшого прибутку (заробітку) та укриття слідів своєї злочинної діяльності від уваги правоохоронних органів.

Авторами було виділено таку систему ознак професійної злочинності: постійний і стійкий характер; наявність «спеціалізації» і «кваліфікації» у злочинця; наявність постійного доходу (прибутку) від злочинної діяльності; постійний зв'язок злочинця з антисоціальним середовищем; наявність власної «специфічної субкультури» у вигляді традицій, звичаїв, певних «мов спілкування» (сленгу).

За результатами дослідження авторами було сформульовано систему економічних, соціальних, політичних та правових заходів запобігання та профілактики професійної злочинності.

В межах правових заходів авторами було запропоновано доповнити різні статті Особливої частини Кримінального кодексу України наступною кваліфікуючою ознакою – «вчинення діяння у вигляді злочинного промислу. На теперішній час в Кримінальному кодексі України існує лише така кваліфікуюча ознака як «повторність злочину», яка застосовується не лише коли було скоєно 2 епізоди злочину, а навіть якщо мало місце 3-15 епізодів одного і того ж самого злочину. Така ситуація не враховує діяльність професійних злочинців, коли скоєна ними сукупність у 3-15 злочинів має кваліфікуватися як більш тяжкий злочин у порівнянні із звичайною «повторністю», що охоплює лише 2 епізоди.

Виклад основного матеріалу. Професійна злочинність є досить системним, з точки зору свого змісту поняттям, яке зародилося у суспільстві ще з стародавніх часів. Відповідно до цього із розвитком «професій» злочинного світу відбувалася еволюція розуміння основних складових такого поняття. На теперішній час в кримінологічній науці існують різні підходи щодо його дефініції, кожний з яких виокремлює певну основу для його тлумачення.

Центральним, на думку авторів, має бути погляд про те, що «професійна злочинність» – це злочинна діяльність осіб, які систематично, на протязі свого життя, вчиняють кримінально-карані дії певного напрямку, використовуючи їх результати як спосіб заробітку чи отримання прибутку для існування. Для таких осіб відповідний напрям їх «злочинної діяльності» стає «професією» у якій вони розвиваються, постійно покращують свої злочинні навички та досягають професійних «висот» з метою отримання якомога більшого прибутку (заробітку) та укриття слідів своєї злочинної діяльності від уваги правоохоронних органів.

Відповідно до цього, на думку авторів, варто виділити таку систему ознак професійної злочинності:

- 1) постійний і стійкий характер [4, с. 116]. Професійні злочинці на протязі тривалого часу багаторазово вчиняють злочини як роботу, вони не можуть одноразово їх вчинити, оскільки отримують прибуток (доходи) на життя від їх вчинення;
- 2) наявність «спеціалізації». Така ознака проявляється в тому, що у кожного професійного злочинця є чітке налаштування на конкретний різновид злочинних занять (крадіжки, контрабанду, кілерство, продаж наркотиків тощо), який в нього є основним і в межах якого він скоює подібні або однорідні злочини;
- 3) наявність «кваліфікації», тобто знань, умінь та навичок для успішного скоєння професійних злочинів [4, с. 116]. Професійні злочинці розвивають та постійно «вдосконалюють» свої вміння та навички, оскільки розуміють, що це є важливим для можливості отримання від діяльності більшого доходу (прибутку) та забезпечує зменшення ризику бути викритим у кримінальному правопорушенні шляхом професійного «замітання» слідів злочину;
- 4) наявність постійного доходу (прибутку) від своєї злочинної діяльності. Професійна злочинність виступає свого роду «роботою», якою необхідно постійно займатися для заробітку без емоційних (психологічних) мотивів на відміну від ситуативних (початкових) злочинців, які можуть скоїти кримінальні правопорушення виключно на емоціях злості, заздрості, ревнощів, образи тощо;
- 5) постійний зв'язок з антисоціальним середовищем. Регулярне скоєння кримінальних правопорушень певного напрямку породжує взаємозв'язки із іншими злочинцями як свого роду «колегами» по ремеслу, в тому числі для обміну «досвідом» або спільного (групового) скоєння злочинів;
- 6) наявність власної «специфічної субкультури» у вигляді традицій, звичаїв, певних «мов спілкування» (сленгу) та інших різних неформальних норм поведінки, які можуть не відповідати загальноприйнятим у суспільстві [5, с. 120].

а) формування «прозорої» ринкової економіки із належним рівнем оплати праці, який би мотивував осіб активно займатися законослухняною діяльністю замість вступу у малоперспективну професійну злочинність [2, с. 153]. Зазначене мінімізує розвиток економічної та майнової професійної злочинності;

б) здійснення повноцінного фінансування державних службовців та встановлення конкурентної системи оплати праці для них відповідно до міжнародних стандартів. Це мінімізує розвиток професійної службової та професійної корупційної злочинності;

в) утримання вартості національної валюти, недопущення її знецінення за для збереження стійкості доходів населення в країні. Зазначене забезпечує фінансову стійкість та збереження доходів населення, що мінімізує ризики втягнення його у професійну насильницько-корисливу злочинність;

г) підвищення соціальних стандартів законних виплат для особи (стипендій, пенсій, допомоги на дітей), що надає можливість особі повноцінно перебувати у суспільстві на будь-якій стадії свого життя (перекваліфікація, навчання, народження дитини, інвалідність тощо) і не допускає втягнення у професійну корисливу чи економічну злочинність через раптову втрату засобів для існування;

д) протидія «тіньовій» економіці та «неофіційному» ринку праці, що забезпечує кадрами професійну економічну злочинність (операторів шахрайських кол-центрів, операторів конвертаційних центрів тощо).

По-друге, соціальні заходи повинні включати в свою структуру:

а) пошук та взяття на облік неблагополучних сімей, де батьки або інші члени сім'ї притягалися до кримінальної відповідальності, повернулись із місць позбавлення волі чи пропагандують злочинну субкультуру та злочинний спосіб життя, здійснення соціальної опіки та соціального патронажу над такими сім'ями, залучення до нагляду за ними працівників органів пробації та дільничних офіцерів громади. Саме у подібних неблагополучних сім'ях за рахунок впливу злочинної субкультури відбувається втягнення осіб у професійну групову злочинність;

б) виявлення та протидію антигромадським групам та організаціям, які пропагандують злочинну субкультуру, зупинення їх діяльності. Поширення злочинної субкультури призводить до ідеалізації професійних злочинців певного напрямку діяльності (наприклад, гангстерів, наркоторговців) і бажання звичайних членів суспільства наслідувати їх спосіб життя і «професію» або пасивно допомагати професійним злочинцям у їх діяльності (інформатор, донощик, переховувач викрадених речей тощо);

в) активну протидію поширенню злочинного контенту у інтернет-ресурсах, соціальних мережах, засобах масової інформації шляхом блокування каналів, недопущення до випуску програм, відеозаписів чи постів (статей), які ідеалізують професійну злочинність та прямо схиляють громадян стати на «професійний» злочинний шлях життя. Адже злочинний контент знову ж таки мотивує громадян стати «професійними злочинцями» і вступити до окремої злочинної спільноти, яку фактично дозволяють «рекламувати» та формувати запрошення до неї;

г) поширення серед населення інформації у вигляді відеозаписів чи постів (статей) про реальне життя професійного злочинця, його шлях до місць позбавлення волі та до значних термінів тюремного ув'язнення, висвітлення шкоди та негативних наслідків, які були заподіяні потерпілим від «роботи» професійного злочинця;

1) доповнити кваліфікуючою ознакою «вчинення діяння у вигляді злочинного промислу» ряд статей Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), що буде вказувати на професійну злочинну діяльність особи у межах відповідної групи кримінальних правопорушень. Так, наразі в КК України існує лише така кваліфікуюча ознака як «повторність» – це вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК до моменту зняття чи погашення судимості або до моменту звільнення особи від кримінальної відповідальності [1, с. 24].

Однак якщо повторність мала місце певну кількість разів (наприклад, 5 чи 6 епізодів квартирних крадіжок або 5 чи 6 епізодів розбоїв), то ми вже стикаємося з питаннями «системності» і «професійності» діяльності особи у межах певного кола кримінальних правопорушень («карманник», «розбійник» тощо). Проте така системна професійна діяльність не має належної кримінально-правової оцінки і не визначена у жодній кваліфікуючій ознаці хоча містить більшу ступінь суспільної небезпеки ніж звичайна повторність.

Тому варто вирішити питання про встановлення у ч.ч. 3-4 різних статей КК України (крадіжок, шахрайств, контрабанди, грабежів, розбоїв, збуту наркотичних засобів, сутенерства, торгівлі людьми тощо) додаткової кваліфікуючої ознаки щодо «вчинення того самого діяння у вигляді злочинного промислу ...» і передбачити описання такої кваліфікуючої ознаки, наприклад, з можливістю застосування у випадку вчинення злочинного діяння не менше 3 разів. Тобто зазначена кваліфікуюча ознака фактично вказує на професійну злочинність і може слугувати підставою для обтяження відповідальності особи за будь-якою статтею КК України (крадіжка, грабїж, контрабанда, збут наркотичних засобів тощо) у випадку встановлення попереднього «злочинного минулого» у вигляді певної кількості епізодів злочинної діяльності, що вказують на її професійний характер.

2) розробити та прийняти базовий закон «Про основи запобігання та протидії професійній злочинності» у якому можна забезпечити комплексне нормативно-правове врегулювання професійної злочинності й описати правові та організаційні засади запобігання професійній злочинності в Україні, зміст та порядок застосування запобіжних та профілактичних заходів протидії. Наразі схожі за конструкцією закони України існують для організованої злочинності, корупційної злочинності, легалізації злочинних доходів, тощо, наприклад, «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про запобігання корупції», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Проте для професійної злочинності єдиного системного законодавчого акту не передбачено.

Тому, на думку авторів, варто створити Закон України «Про основи запобігання та протидії професійній злочинності» у якому передбачити відповідні розділи, що будуть забезпечувати системне врегулювання питання протидії професійній злочинності. До структури таких розділів можуть належати наступні: 1) «Загальні положення»; 2) «Суб'єкти протидії професійній злочинності, їх компетенція»; 3) «Профілактичні та запобіжні заходи боротьби із професійною злочинністю»; 4) «Особа професійного злочинця та її правовий статус»; 5) «Відповідальність за порушення у сфері протидії професійній злочинності»; 6) «Контроль і нагляд за виконанням законів у сфері боротьби з професійною злочинністю»; 7) «Прикін-

цеві та перехідні положення». Зазначені розділи у сукупності забезпечать повноцінне врегулювання питань боротьби із професійною злочинністю.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи проведені дослідження, можна прийти до висновку, що боротьба із професійною злочинністю є одним із важливих напрямків кримінологічної політики держави. Професійна злочинність є мінливою та постійно видозмінюється за своєю структурою. Авторами було визначено власний погляд на поняття та ознаки професійної злочинності, сформульовано перелік економічних, соціальних, політичних та правових заходів протидії професійній злочинності. У межах правових заходів авторами було визначено можливість характеристики в Особливій частині КК України окремої кваліфікуючої ознаки «вчинення діяння у вигляді злочинного промислу» для професійної злочинності та запропоновано прийняти окремий Закон України «Про основи запобігання та протидії професійній злочинності», який може складатися із 7 запропонованих розділів та забезпечуватиме комплексне правове регулювання питань боротьби із професійною злочинністю. Саме повноцінне законодавче врегулювання та формування ефективної системи заходів протидії є запорукою побудови успішної превентивної кримінологічної політики держави по боротьбі із професійною злочинністю.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України: зі змінами та доповненнями станом на 07.09.2024 (офіційний текст). Київ: Видавництво «Паливода А. В.», 2024. 324 с.
2. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова. Є. Л. Стрельцова. 2-е вид., перероб. та доп. Харків : Право, 2018. 416 с.
3. Макаренко Н. К. Зародження та розвиток професійної злочинності в історії європейської цивілізації. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 4. С. 120-131.
4. Сервецький І. В., Чуфрін Ю. Ю. Сутність професійної злочинності. Вісник Одеського національного університету. Правознавство. 2019. Том 24 № 1 (34). С. 106-118.
5. Сервецький І. В., Чуфрін Ю. Ю. Щодо поняття та змісту «українська мафія». Юридична наука. 2015. № 5. С. 118-126.
6. Толкач А. М., Пророченко В. В. Професійна злочинність: поняття та сутність. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 6. С. 420-423.

References

1. Criminal code of Ukraine: with changes and additions as of 2024/09/07. Kyiv: Vydavnytstvo Palyvoda A. V., 324 [in Ukrainian].
2. Kryminolohiia: pidruchnyk / A. M. Babenko, O. Yu. Busol, O. M. Kostenko et al.; ed. by Yu. V. Nikitin, S. F. Denysov, Ye. L. Streltsov. 2nd ed., revised and updated. Kharkiv: Pravo, 2018, 416 [in Ukrainian].
3. Makarenko N. K. (2016). The emergence and development of professional crime in the history of European civilization. Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs, 4, 120-131 [in Ukrainian].
4. Servetskyi I. V., Chufrin Yu. Yu. (2019). The essence of professional crime. Bulletin of Odesa National University. Jurisprudence, 1, 106-118 [in Ukrainian].
5. Servetskyi I. V., Chufrin Yu. Yu. (2015). Regarding the concept and content of the "Ukrainian mafia". Legal Science, 5, 118-126 [in Ukrainian].
6. Tolkach A. M., Prorochenko V. V. (2019) Professional crime: concept and essence. Comparative and Analytical Law, 6, 420-423 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.09.2024 р.

B. M. Orlovskiy, Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: b.orlovskiy@onu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9161-2904>

I. A. Osadcha, Lawyer, Senior Lecturer
Odesa National University of Technology
the Department of Philosophy and Law
112 Kanatna St, Odesa, 65039, Ukraine
e-mail: pravnic@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9243-1064>

CRIMINOLOGICAL FEATURES OF PROFESSIONAL CRIME

Summary

The article is devoted to the study of the criminological features of professional crime, which is an important and relevant issue for shaping the system of measures aimed at its prevention and counteraction. Professional crime refers to the criminal activities of individuals who systematically, throughout their lives, commit criminal acts in a specific field, using the results of these activities as a means of earning or gaining profit for their livelihood. For such individuals, their specific “criminal activity” becomes a “profession” in which they develop, continually improve their criminal skills, and reach professional “heights” to maximize profits (income) and hide the traces of their criminal activities from law enforcement.

The authors identifies the following characteristics of professional crime: its persistent and stable nature; the presence of “specialization” and “qualification” in the offender; the regular income (profit) from criminal activity; the offender’s constant connection with an antisocial environment; and the existence of a specific “subculture” in the form of traditions, customs, and particular “languages of communication” (slang).

Based on the research, the authors has formulated a system of economic, social, political, and legal measures to prevent and counter professional crime. As part of the legal measures, the author proposes amending different articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine by adding a new qualifying feature: “the commission of an act in the form of criminal activity.” Currently, the only qualifying feature in the Criminal Code of Ukraine is “repeat offense,” which applies whether two episodes of a crime have been committed or even if there have been 3-15 episodes of the same crime. This approach fails to account for the activities of professional criminals, where the commission of 3-15 crimes should be qualified as a more serious offense compared to ordinary “repeat offenses,” which only cover two episodes.

The authors also suggests the creation of a separate law, the “Law of Ukraine on the Basics of Prevention and Counteraction to Professional Crime,” which would include specific sections ensuring comprehensive regulation of the issue of combating professional crime. The structure of these sections may include: 1) “General

Provisions”; 2) “Subjects of Countering Professional Crime, Their Competence”; 3) “Preventive and Countermeasures Against Professional Crime”; 4) “The Identity of the Professional Criminal and Their Legal Status”; 5) “Liability for Violations in the Sphere of Countering Professional Crime”; 6) “Control and Supervision over the Enforcement of Laws in the Fight Against Professional Crime”; 7) “Final and Transitional Provisions”.

In the author’s opinion, a comprehensive legislative regulation of professional crime and the formation of an effective system of measures to counter it are key to building a successful preventive criminological policy of the state in the fight against such crime.

Keywords: professional crime, persistent nature, offender qualification, prevention and counteraction, criminal activity.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ
ДО НАУКОВОГО ФАХОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА»

Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти та науки України від 06 березня 2020 р. науковий фаховий журнал «Правова держава» отримав категорію «Б» (юридичні науки) в переліку наукових фахових видань (Наказ Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р.).

Науковий фаховий журнал «Правова держава» успішно пройшов процес оцінки і внесений до наукометричної бази даних ICI Journals Master List на 2023 рік. На підставі поданої інформації в анкеті і аналізі випусків журналу за 2023 рік, експерти Index Copernicus розрахували значення індексу:

ICV 2023 = 84,37. <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=32241>

1. У виданні публікуються матеріали, в яких висвітлюються актуальні питання та аналіз теоретичних та практичних проблем сучасного стану розвитку правової системи, розгляд теоретичних проблем розвитку окремих елементів правової системи України, дослідження місця національної правової системи серед правових систем сучасності та її адаптація до європейських стандартів, загальнотеоретичні питання правознавства, актуальні проблеми публічно-правових наук та тенденції розвитку науки приватного права.

2. До друку приймаються статті українською, англійською та німецькою мовами.

3. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції **onu.pd.odessa@gmail.com** у форматі **Автор_Назва статті**, оформлену згідно вказаних вимог.

4. Рукопис статті, супроводжується:

- Довідкою про автора.

- Авторський реферат (анотація) статті англійською мовою для розміщення на веб-сайті видання. Авторський реферат повинен містити прізвище та ім'я автора (-ів), місце роботи або навчання, назву та стислий зміст статті. Реферат повинен бути написаний з використанням наступного алгоритму: мета та актуальність теми; методика (методи) дослідження; отримані результати; практичну цінність статті. Обсяг реферату має бути не менше 1800 знаків. Переклад англійською мовою повинен бути достовірним (не машинним).

5. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Автори повинні подавати оригінальні наукові статті, а якщо автори використовували роботи та / або вислови інших людей, вони повинні бути належним чином оформлені у вигляді цитат. Плагіат у всіх його формах розцінюється як неетична поведінка і є неприйнятним.

6. Автор не має публікувати статтю, в якій описується по суті одне й те саме дослідження, у більш ніж одному науковому виданні або первинній публікації. Подання статті до більш ніж одного наукового видання одночасно розцінюється як неетична поведінка і є неприйнятним. Автор не має подавати на розгляд в інші наукові видання раніше опубліковані статті. У випадку, якщо автор у вторинній публікації використовує матеріали попередніх праць, автор має навести посилання на первинну статтю. Редколегія залишає за собою право на рецензування,

редакційні виправлення, скорочення і відхилення статей. Відповідальність за матеріал статті несе автор (автори).

7. Наукові статті, що надійшли до редколегії, обов'язково проходять сліпе подвійне рецензування та перевірку на оригінальність статті, після чого відповідальний секретар редколегії повідомляє авторів про позитивне чи негативне рішення щодо прийняття статті для публікації у збірнику.

8. Технічні вимоги до оформлення наукової статті:

- загальний обсяг статті має складати до 20 сторінок;
- кількість співавторів – не більше двох;
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора **Word for Windows®**;

- стандарти:

- а) **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»;

- б) поля: **ліве** – 20 мм, **праве** – 20 мм, **верхнє** – 20 мм, **нижнє** – 20 мм; сторінки без нумерації;

- в) **абзац** – 1,25 см;

- г) **переплетіння** – 0 см;

- д) **інтервал між рядками** – 1,5 пт.;

- е) інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт.;

- ж) відступи «**праворуч**», «**ліворуч**» – 0 пт.;

- з) шрифт набору – Times New Roman;

- и) **назва, текст статті, додатки** – кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5;

- стаття набирається по всій ширині абзацу;

9. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:

- **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.);

- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа українською (або мовою статті). Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище; науковий ступінь, вчене звання**, назва факультету або кафедри, де працює автор (або автори); **адреса; e-mail** (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5).

- порожній рядок;

- **назва статті** – великими літерами, по центру українською (або мовою статті) (Times New Roman, 14 пт., жирний). Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок;

- **анотація** українською (або мовою статті) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5);

анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити: актуальність теми дослідження, постановка проблеми та завдання, аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення недосліджених частин загальної проблеми, постановка завдання, викладення основного матеріалу (**стисло**), висновки відповідно до статті;

- **ключові слова** (3-10 слів) українською (або мовою статті) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5);

- порожній рядок;

- **основний матеріал статті:**

Структура статті має бути такою:

- **Постановка проблеми;**
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій;**
- **Мета статті;**
- **Виклад основного матеріалу;**
- **Висновки і пропозиції.**

- **література** (Times New Roman, 14 пт., жирний, по центру); перелік літератури є останнім в статті і його необхідно оформити відповідно чинних вимог з оформлення літератури;

- **стаття надійшла** у нижньому правому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);

- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа англійською мовою. Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище; науковий ступінь, вчене звання**, назва факультету або кафедри, де працює автор (або автори); **адреса; e- mail, ORCID** (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1).

- **анотація** англійською мовою (від 1800 знаків) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1);

- **references** (Times New Roman, 14 пт., жирний, по центру).

10. Літературні джерела, що цитуються, повинні бути пронумеровані відповідно з порядком звертання до них у тексті. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...".

11. **Список літератури** наводиться наприкінці статті відповідно до порядку звернення по тексту на мові оригіналу, відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», ДСТУ 7152:2020 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» (ISO 8:2019, NEQ; ISO 18:1981, NEQ; ISO 215:1986, NEQ).

12. **References** повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>).

До уваги авторів та читачів!
Науковий журнал «Правова держава» з 2016 року
виходить з періодичністю 4 рази на рік.

**ГРАФІК ВИПУСКУ НОМЕРІВ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА»
на 2024 рік**

№№ випуску	Початок прийому статей	Закінчення прийому статей	Електронна версія журналу	Друкована версія журналу
53	15.02.2024	15.03.2024	15.04.2024	30.04.2024
54	15.04.2024	15.05.2024	15.06.2024	30.06.2024
55	15.08.2024	15.09.2024	15.10.2024	30.10.2024
56	15.10.2024	15.11.2024	15.12.2024	30.12.2024

Редколегія має право редагувати текст статей, погоджуючи відредагований варіант з автором, а також не приймати рукописи, якщо вони не відповідають вимогам журналу «Правова держава».

Українською, англійською та німецькою мовами

**Опубліковані матеріали відбивають позицію автора, яка може не збігатися з думкою редакції.
За достовірність фактів, статистичних даних та інших матеріалів відповідальність несе автор або особа, яка надала матеріал.
Передрукування матеріалів допускається з дозволу редакції.**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
(чинне до 31 березня 2024 р.):
Серія KB № 16843-5605ПР від 20.07.2010 р.

**Згідно з Рішенням Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 429 від 22.02.2024 р. журнал зареєстрований
як друковане медіа і внесений
до Реєстру суб'єктів у сфері медіа з ідентифікатором R30-02960.**

Підписано до друку **15.10.2024 р.** Формат 70x108/16. Ум.-друк. арк. 17,67
Зам. № 2410-01. Тираж 100 прим.

Адреса редколегії:
Україна, 65058, Одеса, Французький бульвар, 24/26
Тел.: (048) 702-31-31
e-mail: onu.pd.odessa@gmail.com
www.pd.onu.edu.ua

Надруковано у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.)
Україна, 65009, Одеса, вул. Зоопаркова, 25
Тел. +38 050 7775901, +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.fenixbooks.com